

บทที่ 5

วิวัฒนาการของการศึกษาคาทอลิกในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์

“แม้กรุงศรีอยุธยาจะสิ้นแล้ว แต่ก็ไม่สิ้นคนดี”

คำกล่าวข้างต้นจะเป็นคำที่ให้ความหวังแก่สังคมไทยอยู่ไม่น้อย เฉกเช่นความเชื่อเรื่อง “พระมาลัย” ที่คนไทยเชื่อว่าจะนำพาตนไปสู่ชีวิตใหม่ที่ดีกว่าในโลกพระศรีอารย์ คาทอลิกก็เช่นเดียวกัน เชื่อศรัทธาในพระเยซู มั่นใจในคำสอนและชีวิตแบบอย่างของพระองค์ในฐานะพระบุตรของพระเจ้า ผู้ทรงอุทิศตนเพื่อปวงชน ดังนั้นภารกิจของมิชชันนารีในฐานะประจักษ์พยานของพระเจ้ายังคงทำหน้าที่ต่อไป ซึ่งในบทนี้จะกล่าวถึง วิวัฒนาการของการศึกษาคาทอลิก ในยุคสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ ซึ่งถือเป็นอีกยุคสมัยหนึ่งที่มีการศึกษาคาทอลิกได้มีบทบาทในการพัฒนาสังคมไทย

การเปิดประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของการศึกษาคาทอลิก ในสังคมไทย

หลังจากสิ้นกรุงศรีอยุธยา ซึ่งดูเหมือนว่าการศึกษาคาทอลิกจะปิดฉากไปอย่างเป็นทางการ แต่กระแสของการทำงานของมิชชันนารียังคงอยู่ แต่เนื่องจาก สภาพบ้านเมืองไม่เอื้ออำนวยให้การจัดการศึกษาเป็นไปได้มากและสะดวกเท่าใดนัก ภารกิจด้านการศึกษาจึงเป็นลักษณะของการจัดศึกษาอย่างไม่เป็นทางการเสียส่วนใหญ่ แต่ถึงกระนั้นกลุ่มมิชชันนารี ก็พยายามทำหน้าที่ทางการศึกษาตามจิตตารมณ์ของพระศาสนจักรอยู่เช่นเดิม และมิชชันนารีที่เหลืออยู่ในแผ่นดินสยามและที่ได้เข้ามาทำงานสมทบเพิ่มเติมมากขึ้นในระยะเวลาต่อมา ก็ได้จัดการศึกษาอบรมขึ้นใหม่ เป็นการเปิดหน้าประวัติศาสตร์ใหม่ของการทำงานเพื่อพัฒนาสังคมไทย ทั้งนี้สามารถแบ่งได้ตามพัฒนาการและยุคสมัยของสังคมไทยดังนี้

1. การศึกษาคาทอลิกยุคก่อนการฟื้นฟู (สมัยธนบุรี – รัชกาลที่ 2)

สมัยธนบุรี

ระหว่างการกอบกู้เอกราชและสถาปนากรุงธนบุรีเป็นเมืองหลวง สมเด็จพระเจ้าตากสินได้ทรงทำการบูรณะ และพัฒนาเมืองให้อยู่ในสภาพดีและเจริญก้าวหน้า ทรงติดต่อสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศจีนและประเทศในภูมิภาคใกล้เคียงทำการค้าขาย เพื่อหารายได้มาใช้ในการบูรณะพัฒนาประเทศ ทรงมีการติดต่อกับมิชชันนารีเพื่อชักชวนให้ชาวยุโรปเข้ามาค้าขายใน

ประเทศให้มากขึ้นดั้งเดิม ในเวลาเดียวกันได้ทรงใช้คริสตชน และชาวโปรตุเกสเป็นทหารรับใช้ พระองค์ในกองทัพ

บาทหลวงคอร์(Corre) ซึ่งลี้ภัยไปอยู่ประเทศเขมร เมื่อทราบว่าพระยาตาก ทำการรบมีชัยชนะ ได้เดินทางกลับมาถึงเมืองบางกอก ในวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ.2312/ค.ศ.1769 พร้อมกับคริสตชน 4 คน เป็นญวน 3 คน และคนไทย 1 คน ท่านได้พบคริสตชน 108 คน รวมตัวกัน อยู่ใกล้ป้อมแห่งหนึ่งที่บางกอก เมื่อท่านเดินทางมาถึงได้รับการต้อนรับด้วยดีจากพระองค์และได้ พระราชทานเงิน 20 เหรียญกับเรือลำหนึ่งแก่ท่าน และที่ดินแปลงหนึ่งสำหรับปลูกวัด คือ วัดซางตาครู้ส ซึ่งเป็นที่ดินดอน ต่อมาได้โอนที่ดินเมื่อวันที่ 14 กันยายน พ.ศ.2312/ค.ศ. 1769 ซึ่งท่าน ได้ใช้เป็นสถานที่สอนคำสอนให้ผู้สนใจและอภิบาลคริสตชนอย่างขยันขันแข็ง และจัดตั้งโรงเรียน ขนาดเล็ก โดยซ่อมแซมโรงเรียนสามเณรจากของเดิมที่มีอยู่ ซึ่งมีนักเรียน 5 หรือ 6 คนเท่านั้น (กรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2526 : 3)

บางครั้ง สมเด็จพระเจ้าตากสินได้เสด็จมาเยี่ยมบาทหลวงคอร์ ทรงรับสั่งให้สร้าง กำแพงวัดใหม่ พระองค์ทรงโปรดให้คริสตชนหลายคนรับราชการในกองทหารรักษาพระองค์ และ ให้พวกเขาอยู่รอบ ๆ พระองค์ในเวลารบ

เดือนพฤษภาคม ปี พ.ศ.2314/ค.ศ.1771 พระสังฆราชเลอบองเดินทางมาถึง บางกอก กับมิชชันนารีคนหนึ่งคือ บาทหลวงการ์โนลต์ พร้อมกับนำของแปลก ๆ หลายอย่างจาก ผู้สำเร็จราชการเมืองปอนดิเชร์มาถวายพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าตากสินทรงต้อนรับพระสังฆราชด้วย พระทัยดี และพระราชทานที่ดินเพิ่มให้แก่วัดซางตาครู้ส กับเรือ 2 ลำเป็นการขอบพระทัยสำหรับ ของขวัญ

สมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก(พ.ศ.2325-2352/ค.ศ. 1782-1809)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงย้ายเมืองหลวงมาอยู่ที่ เมืองบางกอกซึ่งเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมกว่ากรุงธนบุรี ได้ทรงสถาปนาราชวงศ์จักรี ทรงเร่งทำการ บูรณะปฏิสังขรณ์ปรับปรุงบ้านเมือง วัดอารามและสิ่งก่อสร้างทั้งหลาย รวมทั้งประสาธน์ กำแพง เมือง คูคลองทั้งหลายให้เข้มแข็งมั่นคงเพียงพอที่จะต้านทานข้าศึกที่อาจบุกมาโจมตีได้ ทรงชำระ กฎหมาย พระไครยปฏิญญาและพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาให้เป็นระเบียบแบบแผน และ ถูกต้อง ไม่ผิดเพี้ยนหรือฟั่นเฟือน เพื่อเป็นหลักให้ประชาชน ได้ยึดถือปฏิบัติ

พระสังฆราชกูเด(Coude) ได้รับแต่งตั้งเป็นพระสังฆราชสืบแทน พระสังฆราชเลอบอง (Lebon) เมื่อ 20 มกราคม พ.ศ.2325/ค.ศ. 1782 ท่านและบาทหลวงการ์โนลต์ ตั้งใจทำงานในมิสซังไทยจนกระทั่งวันตาย เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกขึ้น ครองราชย์เมื่อ 7 เมษายน พ.ศ.2325/ค.ศ. 1782 ทรงมีพระบรมราชโองการให้อัครเสนาบดีถือ

พระราชสาส์นไปขอมิชชันนารีที่เมืองมาเก๊า และแสดงพระราชประสงค์จะ “ผูกสัมพันธ์ไมตรีกับบรรดาชาวต่างประเทศ และสนับสนุนการค้าขายเหมือนแต่ก่อน” ครั้นทรงทราบว่า พระสังฆราชกุเด ซึ่งทรงรู้จักเป็นการส่วนตัวพระองค์อยู่ที่เมืองยงเซตัง (ภูเก็ต) พระองค์จึงรับสั่งให้เชิญท่านมาเมืองบางกอก(ลาร์เก, วิกตอร์, 2539 : 111) แต่มีเหตุการณ์หลายอย่างเป็นอุปสรรค ไม่สามารถมาได้ทันที ท่านกุเดจึงได้มาถึงนครหลวงเมื่อ 4 เมษายน พ.ศ.2327/ค.ศ. 1784 พบกลุ่มคริสตชนที่อพยพมาจากมิสซังโคจีนจีน เพราะสงครามพวกไตเซ็ง ขณะนั้นมีกลุ่มคริสตชน 2 กลุ่มคือ กลุ่มโปรตุเกสกับกลุ่มวัดฆางตาคูร์ส อย่างไรก็ตาม พระสังฆราชกุเดได้แก้ไขปัญหาดังกล่าว ทำให้กลุ่มคริสตชนโปรตุเกสเข้าใจได้ และยอมรับอำนาจการปกครองแต่หนึ่งเดียวในอำนาจหน้าที่ที่ท่านได้รับจากสันตะสำนักที่โรม

พระสังฆราชการ์โนลต์(พ.ศ.2329-2354/ค.ศ.1786 - 1811) ได้รับแต่งตั้งเป็นพระสังฆราชสืบต่อจากพระสังฆราชกุเด เมื่อ 15 เมษายน พ.ศ.2330/ค.ศ. 1787 ในขณะที่ทำหน้าที่อยู่ที่เกาะปีนัง ซึ่งขณะนั้นเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของไทย มีคริสตชนประมาณ 34 คน พระสังฆราชการ์โนลต์ได้รวบรวมหญิงสาว 2-3 คน กับหญิงม่ายคนหนึ่ง กำหนดให้ถือนิยของคณะภคินีรักไม้กางเขน ให้เรียนภาษามาลายูเพื่อจะได้เรียนและสอนศาสนา ปี พ.ศ.2344/ค.ศ. 1801 มีผู้สมัครเป็นภคินีหรือผู้ฝึกหัดเพิ่มเป็นประมาณ 20 คน ในปี พ.ศ.2331/ค.ศ. 1788 และ พ.ศ.2336/ค.ศ.1793 ท่านได้บวชพระสงฆ์ 2 องค์ นอกจากนี้ ท่านการ์โนลต์ได้จัดพิมพ์หนังสือสอนอ่านโดยใช้อักษรลาติน ศัพท์ธรรมยุคต่างๆ และอักษรอ่านเป็นภาษาไทย ตามแบบอย่างอักขระของมิสซังญวน และพิมพ์หนังสือคำสอนเล่มหนึ่งด้วย

ระหว่างปี พ.ศ.2328-2331/ค.ศ. 1785-1788 มีชาวโปรตุเกสที่อยู่ในประเทศไทย 413 คน ชาวโปรตุเกสที่มาจากเขมร 379 คน และชาวญวน 580 คน

ปี พ.ศ.2332/ค.ศ.1789 ซึ่งเป็นปีที่เกิดเหตุการณ์ปฏิวัติในประเทศฝรั่งเศส จึงเป็นช่วงเวลาที่สยามปลอดจากการติดต่อค้าขายกับชาวฝรั่งเศสและชาวยุโรป มีจำนวนคริสตชนเพิ่มขึ้น 70 คน และมีคริสตชนจำนวนหนึ่งในพวกญวนตั้งเกี่ย 400 คน ที่คนไทยจับมาจากประเทศลาว

ปี พ.ศ.2339/ค.ศ. 1796 พระสังฆราชการ์โนลต์เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ พบว่ามีจำนวนคริสตชนที่กรุงเทพฯ 1,000 คน เป็นคริสตชนเก่า 400 และใหม่ 600 คน(Letter, 4 June 1796) ต่อมาในปี พ.ศ.2345/ค.ศ. 1802 และ พ.ศ.2346/ค.ศ.1803 มีจำนวนเพิ่มอีก 50 และ 30 คนตามลำดับ แต่ก็มีปัญหาจากคริสตชนโปรตุเกสอยู่เหมือนกัน

ปี พ.ศ.2352/ค.ศ. 1809 พระสังฆราชการ์โนลต์ลงนามอนุญาตให้ตั้งสามเณรลับที่ปีนัง(ย้ายมาจากปอนดิเชรี) และท่านได้ทำงานอย่างเต็มกำลังเพื่อพระเป็นเจ้า ในการเผยแผ่ความเชื่อในพระวรสารของพระเยซูคริสต์ ท่านได้ทำงานหนักทั้งในกรุงเทพฯและต่างจังหวัด ซึ่งท่านมีความเห็นว่า “เราทำงานต่างจังหวัดเป็นสิ่งที่ได้รับความสำเร็จมากกว่าที่เมืองหลวง” เช่น ที่เกดาห์

(ไทรบุรี) มะริด ยงเซลัง(ภูเก็ต) อำพล ตะกั่วทุ่ง รัปรี จันทบุรี ปีนัง ฯลฯ โดยคำริให้ “บรรดานักบวชหญิงทำหน้าที่เป็นครูสอนในโรงเรียนของวัดด้วย” (Costet, Robert, 1996 : 164-7)

ปี พ.ศ.2352/ค.ศ. 1803 มีขันนารีได้ตั้งชุมชนคณะภคินีรักไม้กางเขนที่วัดจันทบุรี (Costet, Robert, 1996: 171)

พระสังฆราชคาร์โนลด์ ได้ถึงแก่กรรมภาพที่วัดจันทบุรี เมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2354/ค.ศ. 1811 หลังจากได้เลือกบาทหลวงฟลอรังส์เป็นผู้สืบตำแหน่ง

สมัยรัชกาลที่ 2: พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ.2352-พ.ศ.2367 /ค.ศ. 1809-1824)

เมืองสยามมีการพัฒนาและเจริญรุ่งเรืองมากขึ้นตามลำดับ ปลอดภัยสงบสุข ภายนอก และได้แผ่อำนาจเขตไปทางกัมพูชาและมาลายู จึงเป็นยุคที่ศาสนา และวรรณกรรมมีความเจริญรุ่งเรืองมากสมัยหนึ่ง

สถานการณ์ด้านการทหาร กองทัพไทยได้บุกเข้ากรุงพนมเปญ เนื่องจากนักองคัจฉาไม่แสดงความจงรักภักดี เมื่อเสร็จศึกสงครามได้กวาดต้อนผู้คนส่วนหนึ่งมาไว้ที่พระตะบอง ต่อมาในปี พ.ศ.2361/ค.ศ. 1818 รัชกาลที่ 2 ได้ทรงแผ่พระบารมีลงภาคใต้ ซึ่งเป็นภาวะการณ์ที่ต้องเผชิญหน้ากับอังกฤษ ผู้เป็นมหาอำนาจอาณานิคมที่ได้ตั้งหลักแหล่งใน ปีนัง มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2329/ค.ศ. 1786 และสิงคโปร์ ในปี พ.ศ.2362/ค.ศ. 1819 เมื่อกองทัพไทยบุกเข้าเคดาห์ และ ขอให้อังกฤษส่งมอบสุลต่านเคดาห์ที่หนีลี้ภัยในปีนัง แต่อังกฤษได้ใช้ปืนใหญ่ยับยั้งไม่ให้กองทัพไทยบุกเข้าปีนัง

พระสังฆราชฟลอรังส์(พ.ศ.2354-2377/ค.ศ.1811-1834) ได้รับการแต่งตั้ง และอภิเษกเป็นพระสังฆราชสืบต่อจากท่านคาร์โนลด์ เมื่อ 12 เมษายน พ.ศ.2355/ค.ศ. 1812 มีพระสงฆ์ 8 องค์ สำหรับภารกิจในภูมิภาคอันกว้างใหญ่ คือประเทศไทย ประเทศมาลายู ประเทศมอญ ภาคใต้ของประเทศพม่า เกาะสุมาตรา หมู่เกาะนิโกลบาร์และปูเลาปูเลา โดยมีภคินีประมาณ 10 คน อยู่ที่อารามจันทบุรี ในเมืองไทย มีวัด 3 แห่งคือ วัดคอนเซ็ปชัญ วัดซางตาครู้ส และวัดจันทบุรี

ปี พ.ศ.2363-2370/ค.ศ. 1820-1827 มีมิชชันนารี 6 ท่าน แต่พระสังฆราชฟลอรังส์ได้ส่งไปในมลายู มอญและหมู่เกาะนีอัส ในปี พ.ศ.2370/ค.ศ. 1827 และ พ.ศ.2376/ค.ศ.1833 ท่านได้ยอมรับปกครองมิสซังที่สิงคโปร์ และเขมรตามลำดับ และเริ่มส่งมิชชันนารีไปทำงานในดินแดนทั้งสอง

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่าการศึกษาคาทอลิก จากอดีตถึงปัจจุบันนับตั้งแต่รอยต่อสมัยอยุธยา สมัยธนบุรี จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ 2 มีสถิติจำนวนนักศึกษาของมิชชันนารีแสดงว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ.2208-2318/ค.ศ. 1665-1775 มิชชันนารีได้จัดการศึกษาสำหรับคนพื้นเมือง ส่วนใหญ่เป็นคนต่างชาติที่เกิดในเมืองสยาม หรือเป็นคนพื้นเมืองในเขตประเทศเพื่อน

บ้าน ที่มาศึกษาในอยุธยา เพื่อเตรียมฝึกหัดเป็นบาทหลวง มิชชันนารีหรือครูคำสอน มีจำนวนทั้งสิ้น 847 คน(Arens, Bruno และ สุริศา ว่องวิทย์, 2000) ในจำนวนนี้ได้บวชเป็นพระสงฆ์พื้นเมืองทำงานร่วมกับมิชชันนารีในสมัยอยุธยา จำนวน 14 คนนอกนั้นทำหน้าที่ครูคำสอนหรืออาชีพอื่น ๆ และบางคนได้เดินทางกลับประเทศบ้านเกิดเมืองนอนของตน ดังรายละเอียดในตารางสถิตินักเรียน นักศึกษาของวิทยาลัยการศึกษา ต่อไปนี้

ตารางที่ 4 : สถิตินักเรียน นักศึกษาและสามเณรของสามเณรลัย และวิทยาลัยการศึกษา

General College

สมัยอยุธยา-สมัยธนบุรี ระหว่างปี พ.ศ.2208-2218/ค.ศ. 1665-1775

ปี ค.ศ.	จำนวน	รายละเอียด
1665-1666	13 คน	ไทย 10 คน และมาเก๊า 3 คน
1671	25 คน	
1673	17 คน	อินโดจีน 2 คน ตั้งเกีย 1 คน จีน-สยาม 1 คน และ โปรตุเกส-มาเก๊า
1674	18-20 คน	จีน ญี่ปุ่น มาลายา และอินเดีย
1681		ปรับการเรียนการสอนเป็นระบบแบ่งเป็น 6 ชั้นเรียน
1683	48 คน	- ครั้งหนึ่งเป็น ตั้งเกีย อีกครั้งหนึ่งเป็น อินโดจีน - คอนสแตนติน บันทึกว่าเป็นอินโดจีนและเวียดนาม อย่างละ 22 คน - บันทึกจากตั้งเกียว่าเป็นเวียดนาม 13 คน ไทย 13 คน
1684		ส่งนักศึกษาไปฝรั่งเศส 4 คน
1686	58 คน	เป็นคนสยาม พะโค และลาวกับเขมร
1687	21 คน	เป็นตั้งเกีย 8 คน อินโดจีน 5 คน สยาม 2 คน พะโค 2 คน มณีลา 1 คน เสฉวน 1 คน ขวา 1 คน มัคราส 1 คน
1697	30 คน	เป็นตั้งเกีย 12 คน
1701	20 คน	พระสังฆราชให้จัดแบ่งนักศึกษาออกเป็นชั้นๆ
1702	36 คน	
1703	40 คน	
1704-1715	14-15 คน	
1706	50 คน	

ตารางที่ 4 (ต่อ) : สถิตินักเรียน นักศึกษาและสามเณรของสามเณรลัย และวิทยาลัยการศึกษา
General College (ต่อ)

สมัยอยุธยา-สมัยธนบุรี ระหว่างปี พ.ศ.2208-2218/ค.ศ. 1665-1775

ปี ค.ศ.	จำนวน	รายละเอียด
1706	50 คน	
1707	50 คน	- ระดับสูง 11 คน เป็นตั้งเกีย 4 คน อินโดจีน 2 คน มะละกา 1 คน มนิลา 1 คน เบงกาลี 2 คน เยอรมัน-สยาม 1 คน - ระดับกลาง 19 คน เป็นอินโดจีน 8 คน เวียดนาม 2 คน สเปน 1 คน ฝรั่งเศส 3 คน เบงกาลี 1 คน มนิลา 1 คน พะโค 2 คน ฯลฯ
		- ระดับคั้น 17 คน เป็นอินโดจีน 6 คน สยาม 2 คน โปรตุเกส 1 คน จีน 4 คน เวียดนาม 1 คน บังกาลี 1 คน ฯลฯ
1708-1710	30 คน	ต่อมลดเหลือ 15-20 คน
1713-1714	22-30 คน	เป็นตั้งเกียส่วนมาก
1717-1718	55 คน	เป็นตั้งเกีย 24 คน สยาม 14 คน จีน 7 คน ฯลฯ
1730	27 คน	เป็นจีน 11 คน
1737	35-37 คน	รวมสามเณรเทววิทยาด้วย
1740-1742	27-30 คน	เป็นจีน 11 คน อินโดจีน 9 คน เวียดนาม 1 คน ฝรั่งเศส 1 คน ลูกครึ่งไทย 5 คน พะโค รวมสามเณรเทววิทยาอีก 8 คน
1747	46 คน	เป็นนักศึกษาและสามเณร ต่อมาลดเหลือ 32 คน
1751-1756	44-54 คน	เป็นนักศึกษาและสามเณรเทววิทยา 14 คน และมนุษยวิทยา 30 คน
1758-1759	35 คน	ส่วนใหญ่เป็นเวียดนาม ปี 1758 มี 10 คน เป็นเวียดนาม 9 คน ปี 1759 เป็นปีที่พม่าบุก
1761-3	24-26 คน	ส่วนใหญ่เป็นเวียดนาม
1764-5	17-34 คน	เป็นอินโดจีน 9 คน เวียดนาม 4 คน และจีน 4 คน ตอนปลายปี เพิ่มขึ้น 34 คน มีอินโดจีนเป็น 9 คน
1767		ย้ายไปเวียดนาม เมือง Hon-dat เป็นปีเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2

ตารางที่ 4 (ต่อ) : สถิตินักเรียน นักศึกษาและสามเณรของสามเณรลัย และวิทยาลัยการศึกษา

General College (ต่อ)

สมัยอยุธยา-สมัยธนบุรี ระหว่างปี พ.ศ.2208-2218/ค.ศ. 1665-1775

ปี ค.ศ.	จำนวน	รายละเอียด
1767		ย้ายไปเวียดนาม เมือง Hon-dat เป็นปีเสียดกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2
1773		Corre เปิดโรงเรียน
1775		Lebon ให้จัดตั้งโรงเรียน มีนักเรียน 5-6 คน
1807		ย้าย General College ไปที่ปิ้ง ตอนนั้นยังเป็นของไทย

หมายเหตุ

- บางช่วงเวลา ต้องย้ายวิทยาลัยไปมาระหว่างตำบลมหาพราหมณ์ กับค่ายนักบุญโยเซฟ
- บางครั้งเป็นวิทยาลัยเคลื่อนที่ ไปกับมิชชันนารีที่รับผิดชอบ หรือสอนในคุรระหว่างที่ถูกจับกุมในสมัยพระเพทราชา

สรุปว่า ในสมัยกรุงธนบุรี มิชชันนารีได้เดินทางกลับเข้ามาในเมืองสยามอีกครั้ง ซึ่งได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หลังจากนั้น มิชชันนารีได้ลงมือทำงานทันที สิ่งแรกๆ ที่มิชชันนารีไม่ลืมเลยคือ การเปิดโรงเรียนสอนเยาวชนไทยให้รู้หนังสือ ควบคู่ไปกับการสอนศาสนาแก่ผู้สนใจ จากเหตุการณ์ดังกล่าว ยังคงเป็นการย้ำถึงจิตใจของมิชชันนารีได้ว่า “การศึกษาหรือการสอนหนังสือเป็นสิ่งที่อยู่ในหัวใจของพวกเขาเสมอ” แม้ว่าจะประสบความยากลำบากมากเพียงใดก็ตาม เขายังคงทำภารกิจที่สำคัญนี้ให้กับคนไทย คือ การจัดการศึกษา ซึ่งในยุคก่อนการฟื้นฟูนี้เอง มิชชันนารีได้จัดพิมพ์หนังสือสอนอ่าน ค้วอักษรโรมันแบบอักษรฉนวน ที่มิชชันนารีได้ประดิษฐ์ขึ้นในสมัยอยุธยา เพื่อเป็นเอกสารสำหรับการเรียนการสอน

ยิ่งกว่านั้น มิชชันนารีได้ฝึกอบรมภคินีจำนวนหนึ่งให้ทำหน้าที่เป็นครูสอนผู้หญิงและเด็ก ในสถานศึกษาหรือวัดทุกแห่งที่ได้ฟื้นฟูและจัดตั้งขึ้นใหม่ ทั้งในเมืองหลวงและต่างจังหวัด การสอนดำเนินไปด้วยดี มีผู้สนใจเรียนมากขึ้นตามลำดับ ส่วนมากยังคงเป็นคนพื้นเมืองที่เป็นคนต่างชาติที่เกิดในสยาม หรือประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง ทั้งชายและหญิง ผู้ชายบางคนได้เข้ามารับการศึกษาเพื่อเตรียมตัวบวชเป็นพระสงฆ์ จึงอาจกล่าวได้ว่า สามเณรลัยที่เลิกกิจการไป ก็กลับได้รับการฟื้นฟู ขึ้นใหม่อีกครั้ง

2. การศึกษาคาทอลิกยุคฟื้นฟู (รัชกาลที่ 3 – รัชกาลที่ 4)

สมัยรัชกาลที่ 3: พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2367-2394/ค.ศ. 1824-1851)

สถานการณ์ภายในประเทศ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำเนินนโยบายปกป้องประเทศ ด้วยเหตุที่ทรงรู้ดีว่าจะมีภัยมาจากการล่าอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก เป็นต้น อังกฤษ จึงทรงสร้างป้อมขึ้นที่กรุงเทพฯ และจันทบุรี และทรงสร้างเมืองใหม่ตามชายแดนด้านตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนือ ด้วยเหตุนี้ จึงทรงเริ่มไม่ไว้วางใจบรรดามิชชันนารี ดังที่บาทหลวงบร็อกกีแยร์(Bruguiere) บันทึกว่า

“พระองค์ทรงดำริเสมอว่านี่คือทูตอังกฤษ พระองค์จะไม่ทรงแยกแยะระหว่างพระสงฆ์และฆราวาส โดยที่ทรงจำปะปนกันระหว่าง พวกอังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลันดา เรียกรวมๆ กันว่า “ฝรั่ง” ราวกับว่าเป็นชาติเดียวกัน คนสยามจึงพากันมาดูบรรดามิชชันนารีว่าเป็นสายลับในรูปของศาสนาที่ส่งมาโดยพระเจ้าแผ่นดินแห่งยุโรปและแน่ใจว่าถ้ามีสงครามกับชาติยุโรปชาติชาติหนึ่ง พวกชาวบ้านคริสตชนทุกคนจะพากันทรยศต่อประเทศของตนและเข้าข้างพวกยุโรป” (A.M.E. 888, f. 6)

ดังนั้น เพื่อจะออกจากกรุงเทพฯ มิชชันนารีจะต้องมีหนังสืออนุญาต ถ้าไม่มี อาจถูกจับและนำกลับไปเมืองหลวงโดยใช้กำลังบังคับ

ปี พ.ศ.2369/ค.ศ. 1826 เมื่ออังกฤษได้ผนวกเอาเมืองตะนาวศรี และสงขลาเอกเบอร์นี(Captain Burney) มาเจรจาให้ไทยเปิดการค้ากับอังกฤษ

ปี พ.ศ.2373/ค.ศ. 1830 บาทหลวงปัลเลอกัว(Pallegoix) และมิชชันนารีอีก 3 ท่าน ได้เดินทางมาจากประเทศฝรั่งเศส ได้ขอไปอยู่อยุธยา ซึ่งไม่มีพระสงฆ์ตั้งแต่เมืองถูกพม่าทำลาย ท่านได้รับอนุญาตให้สร้างวัดขึ้นใหม่ และรวบรวมคริสตชนที่กระจัดกระจายในบริเวณนั้นให้มาอยู่รวมกัน

ปี พ.ศ.2376/ค.ศ. 1833 มีคริสตชนญวนประมาณ 1,500 คน กับพระสงฆ์ 3 องค์ที่เป็นเชลยศึกจากประเทศญวนในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงรับสั่งให้สร้างบ้านหลายหลังและวัดไม้ไผ่หลังหนึ่งคือวัดนักบุญฟรังซิส เซเวียร์ ในที่ติดกับวัดคอนเซ็ปชัน

พระสังฆราชฟลอรังส์ ถึงแก่มรณภาพ เมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ.2377/ค.ศ. 1834 หลังจากได้ทำงานด้วยความอุตสาหวิริยะอย่างยิ่ง จำนวนคริสตชนในสมัยของท่านได้เพิ่มจาก 1,000 คน เป็นจำนวนมากกว่า 3,000 คน มีวัดใหม่หลายแห่ง เช่น วัดนักบุญยอแซฟ อยุธยา วัดแม่พระลูกประคำ(กัลหาวาร์) วัดนักบุญฟรังซิส เซเวียร์ สามเสน กลุ่มคริสตชนที่อยู่เหนือสระบุรี

พระสังฆราชกูร์เวอซี(พ.ศ.2377-2384 / ค.ศ.1834 - 1841) ได้รับการแต่งตั้งและสืบตำแหน่งต่อจากท่านฟลอรังส์ ได้ประกาศนโยบายจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษา เป็นภารกิจสำคัญที่มิชชันนารีต้องปฏิบัติในการให้การศึกษาแก่คนไทยควบคู่กับงานแพร่พระธรรมของศาสนา “การตั้งโรงเรียนเป็นเรื่องสำคัญ” เพราะว่าบรรดาชาวสยามได้เข้าใจคริสตศาสนาแบบผิด ๆ มาตลอด ดังนั้นพระสงฆ์ไทยและมิชชันนารีได้พยายามเปิดโรงเรียนประถมขึ้นในทุกวัด “ในสมัยพระคุณเจ้ากูร์เวอซี พระสงฆ์ได้พยายามเปิดโรงเรียนประถมขึ้นในทุกวัด เป็นโรงเรียนสำหรับเด็กชายและเด็กหญิง” จัดการศึกษาแบบให้เปล่า แต่ความยุ่งยากที่สำคัญคือ การหาครูดี ๆ มาสอน...คณะภคินีรักไม้กางเขนเป็นผู้ช่วยดีเยี่ยมสำหรับโรงเรียนเด็กหญิง (คอสเต, โรแบร์ต, 1996 : 195) ในด้านของพ่อแม่ไม่ค่อยให้ความร่วมมือกัน ไม่ค่อยส่งลูกๆ ไปโรงเรียน แม้จะเป็นการจัดแบบให้เปล่า ทั้งนี้ พระสังฆราชกูร์เวอซีมองเห็นความสำคัญของโรงเรียน

พระสังฆราชกูร์เวอซี ได้ดำเนินการด้วย “ลมหายใจใหม่กับงานแพร่ธรรมของมิชชันนารี” ได้เริ่มงานแพร่ธรรมในหมู่คนจีน ชาวกะเหรี่ยง ชาวลาว และชาวลิกอร์ ใน ปี พ.ศ.2380 / ค.ศ. 1837 (คอสเต, โรแบร์ต, 1996 : 194) และได้ปรับปรุงพัฒนาสร้างอาคารวัดขึ้นใหม่หลายแห่ง เช่น วัดคอนเซ็ปชัน ในปี พ.ศ.2377/ค.ศ. 1834 วัดจันทบุรี ในปี พ.ศ.2381/ค.ศ. 1838

ปี พ.ศ.2377/ค.ศ. 1834 บาทหลวงปีลเลอกัว ได้เริ่มเตรียมพจนานุกรมภาษาไทยรวบรวมได้สองหมื่นห้าพันคำ และมีโครงการทำพจนานุกรมภาษาลาวด้วย ในขณะที่เป็นเจ้าอาวาสวัดคอนเซ็ปชัน ท่านได้แลกเปลี่ยนความรู้ภาษาลาติน ฝรั่งเศส บาติ วรรณกรรมพุทธศาสนาของสยาม วิชาคณิตศาสตร์ ฟิสิกส์ เคมี ดาราศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และวิชาการของตะวันตกกับพระภิกษุเจ้าฟ้ามงกุฎ ก่อให้เกิดมิตรภาพที่ลึกซึ้ง ต่อมาพระองค์ท่านหนึ่งได้ขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 อีกท่านหนึ่งเป็นพระสังฆราชแห่งมิสซังสยาม (ลาเกอร์, วิกตอร์, 2539 : 173; Costet, Robert, 1996 : ฉบับแปล 204)

ในปี พ.ศ.2378 / ค.ศ. 1835 ท่านได้เปิดสถาบันแบบคริสต์ กลางเมืองกรุงเทพฯ โดยมีมิชชันนารี 2 ท่าน ซึ่งเข้าใจภาษาสยามได้ดีเป็นผู้ดำเนินการและสอน ในปี พ.ศ.2381/ ค.ศ. 1838 ท่านได้ทบทวนและคิดใหม่อีกว่า

“เปิดวิทยาลัยให้กับครอบครัวที่มีชื่อเสียงในหมู่คนไทยและรับลูกหลานของท่านเหล่านี้ โดยให้จ่ายค่าเลี้ยงดูเองหรือให้เปล่า หากได้ดำเนินการมาอย่างนี้ บรรดามิชชันนารีจะเป็นที่ยอมรับและเข้าใจดีมากกว่าที่เป็นมาถึงตอนนั้น จะทำให้เกิดมีความสัมพันธ์และการป้องกันที่สวยงาม ซึ่งหากพระเป็นเจ้าทรงอวยพร ก็จะสามารถดึงตัวออกมาในเรื่องการประกาศความเชื่อ” (A.M.E. 889, f. 71)

ปี พ.ศ.2384 / ค.ศ. 1841 บาทหลวงอัลบรังและบาทหลวงรังเฟง ได้ไปเยี่ยมนครซัยศรี พบว่ามีชาวจีนมากกว่าชาวสยาม ท่านได้เปิด “โรงเรียน” สำหรับผู้เรียนคำสอนโดยใช้วิธีการแบบที่วัดกัลหาวาร์ครูสอนอ่านและเขียนเป็นอักษรโรมันและไทย ขั้บร้องและเลขคณิตเบื้องต้น วิชาคำสอนเป็นวิชาสำคัญ

พระสังฆราชปีลเลอกัว(พ.ศ.2384-2405 / ค.ศ. 1841-1862) ได้รับแต่งตั้งเป็นพระสังฆราชสืบต่อจากพระสังฆราชกูร์เวอร์ซี ขณะนั้นมีมิชชันนารียุโรป 7 องค์ สงฆ์พื้นเมือง 5 องค์ ภคินีประมาณ 20 รูป คริสตชนประมาณ 4,000 คน แบ่งเป็น 6 วัดคือ วัดนักบุญฟรังซิส เซเวียร์ 1,700 คน วัดคอนเซ็ปชัญ 700 คน วัดซางตาคูร์ส 500 คน วัดแม่พระลูกประคำ 500 คน วัดอูซยา 100 คน และวัดจันทบุรี 500 คน นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคริสตชนในต่างจังหวัดอีกจำนวนหนึ่ง

พระสังฆราชปีลเลอกัว ได้มาอยู่ที่วัดอัสสัมชัญ ทำหน้าที่ปกครองมิสซัง และงานประกาศสอนศาสนาของมิชชันนารี ข้อสังเกตคือทุกถิ่นที่มีคริสตชนอาศัยอยู่ร่วมกัน จะเรียกว่า “ค่ายคริสตัง” และทุกค่ายคริสตัง มีโรงเรียนเปิดรับเด็กคนศาสนาต่าง ๆ แต่มีเด็กมาเรียนน้อยเต็มที ในปี พ.ศ.2396 / ค.ศ. 1853 มีเด็กชายหญิงมาเรียนในโรงเรียนคริสตังต่างๆ ที่กรุงเทพฯ เพียง 450 คน(ลาเกอร์, วิกตอร์, 2539 :156) หน้าที่ของมิชชันนารี พระสงฆ์ประจำค่ายคริสตังคือ การสอนคำสอนแก่คริสตชน โปรเตสแตนต์คัลวินิสต์ และติดต่อกับคนต่างศาสนา บางครั้งได้ออกไปเทศน์สอนตามถนนและสถานที่สาธารณะต่างๆ ได้รับคำเย้ยหยันและคำสบประมาทของผู้เดินทางไปมา มากบ้าง น้อยบ้าง

งานอภิบาลกลุ่มคนจีน มีบาทหลวงอัลบรังด์ รับผิดชอบอยู่ในสมัยพระสังฆราชกูร์เวอร์ซี ต่อมาพระสังฆราชปีลเลอกัว ได้มอบหมายให้บาทหลวงคือปองด์รับหน้าที่อภิบาลกลุ่มคนจีนแทน ในปี พ.ศ.2389 / ค.ศ. 1846 พระสงฆ์ที่ดูแลคริสตชนจีน ต้องออกไปเยี่ยมคริสตชนใหม่ที่ปากน้ำเจ้าพระยา ปากเพรียว(เหนือสระบุรี) บางปลาสร้อย แปรริ้ว นครชัยศรี(สามพราน) ทำเงินบางช้าง(บางนกแขวก) ดอนกระเบื้อง ฯลฯ การเดินทางปกติใช้เรือแจว หรือเดินเท้า เกวียนหรือจี่ช้าง ศัตรูร้ายกาจของมิชชันนารีในการเดินทางคือ ยุงและมดไฟ

ปี พ.ศ.2388 / ค.ศ. 1845 มีการใช้ยาควินิน ซึ่งนายแพทย์เปลเลอติเออร์(Pelletier) และนายแพทย์กาวังตู (Caventou) เป็นคนแยกผลึกของตัวสมุนไพรออกมาเป็นตัวยาคำเร็จ ช่วยป้องกันไข้มาเลเรีย มิชชันนารีซึ่งได้รับประทานยาควินินเป็นครั้งแรก และเห็นผลว่ามีประสิทธิภาพดี จึงได้เขียนหนังสือถึงผู้ที่จะส่งยานี้ว่า “ยาควินินเป็นมหาสมบัติของพวกเรา เราจะให้บริการแก่คนยากจนผู้มาสงสารที่เราไปเยี่ยม”(A.M.E., 890, f 699) หลังจากช่วงนี้ไป มิชชันนารีคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ที่กลายเป็นผู้แจกจ่ายยารักษาโรค มีคริสตชนและคนต่างศาสนาเป็นจำนวนมากที่หายจากโรค เพราะยารักษาโรคที่มิชชันนารีได้นำมาจากยุโรปและอเมริกา

มีพระสงฆ์พื้นเมือง ภคินีคณะรักไม้กางเขน และครูคำสอน ซึ่งส่วนมากเป็นคนสัญชาติจีน ญวน และยุโรป เป็นผู้ร่วมงานกับมิชชันนารี ภารกิจสำคัญที่พระสังฆราชกูร์เวอร์ซี

กำหนดคือ ทุกชุมชนคริสตชนจะต้องมีโรงเรียน ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะหาครูได้ยากมาก ไม่มีเงินที่จะมาอุดหนุนอย่างเพียงพอและเหมาะสม อาคารเรียนก็เป็นเพียงห้องเล็กๆ ที่มีเสาค้ำหลังคาที่มุงด้วยใบไม้ โรงเรียนจะเปิดรับลมทุกทิศทุกทาง ตอนเช้าและตอนเย็น จะเรียกเด็กด้วยเสียงกลอง ระยะเวลาที่เป็นช่วงทำงานตามฤดูกาลใหญ่ เป็นเวลาพักปิดภาคเรียน การจัดการเรียนการสอน ใช้อักษรโรมันและไทย โดยภคินีคณะรักไม้กางเขนสอนเด็กหญิง และครูมรวาส ซึ่งมักจะเป็นเณรเก่า รับผิดชอบสอนเด็กชาย

บรรดาคริสตชนต้องทำงานราชการให้พระเจ้าแผ่นดินปีละสามเดือน เหมือนคนสยามทั่วไป ยกเว้นพวกทหาร หมอและล่าม ทุกคนจะต้องทำงานอาชีพเพื่อเลี้ยงดูครอบครัว ในบรรดาคริสตชนทั้งหมด ชาวจีนเป็นคนขยันที่สุด คือทำการค้าได้ทุกชนิด เช่น โรงน้ำตาล ทำไร่ยาสูบ พริกไทย ไร่อ้อย ผู้หญิงมักจะเลี้ยงหมู ทำขนม ทอผ้าหรือค้าขาย เพื่อยกระดับชีวิตครอบครัว บรรดามิชชันนารีได้แนะนำอาชีพใหม่ให้ด้วย เช่น ชุบสังกะสี ทำสบู่ ขอมผ้า ฯลฯ มีหลายครอบครัวที่สามารถทำอาชีพที่มิชชันนารีสอนได้อย่างสบาย (Costet, Robert, 1996 : 212)

ข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ โรแบร์ต คอสเตต(Costet, Robert, 1996:214) มีความเห็นว่าบรรดามิชชันนารีส่วนใหญ่ดูเหมือนไม่ได้ศึกษาอย่างเข้าใจเกี่ยวกับพุทธศาสนา และไม่รู้ภาษาบาลี แต่พยายามใช้การโต้แย้งตามหลักวิทยาศาสตร์ เหตุผลและจิตสำนึกของคนสยาม แม้จะได้อ่านหนังสือประวัติพระพุทธศาสนาของ ยูจีน บูมอฟ(Eugene Bumouf:1801-1852) ซึ่งเป็นนักปราชญ์ยุโรปคนแรกที่ได้ศึกษาพุทธศาสนาอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ การประกาศสอนศาสนาจึงไม่เป็นที่ยอมรับเท่าที่คาดหวัง(A.M.E. 890, f. 152, 493; 897, f. 677, 693, 708) อย่างไรก็ตาม มีอุปสรรคบางประการของการเปลี่ยนมานับถือศาสนา คือ วัฒนธรรมทางสังคม การมีภรรยาหลายคน ประเพณีการบวชเป็นภิกษุของชายหนุ่ม และที่สำคัญคือความคิดที่ว่า “ฝรั่ง” เป็นสายลับของชาวยุโรป หากเกิดสงคราม คริสตชนจะต้องทรยศประเทศและหันไปหาชาวยุโรปแน่ ยังมีเหตุการณ์สำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นอุปสรรคคือ การปฏิวัติของชาวจีนในสยามทั้งที่รัฐบาลปราบปราม และการกีดกันของสมาคมลับชาวจีน ที่เรียกกันทั่วไปว่า “ตัวเหี้ย”(Costet, Robert, 1996: 217)

โรงพิมพ์อัสสัมชัญและการพิมพ์ มิชชันนารีได้จัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับคำสอนศาสนาคริสต์จำนวนมาก เป็นอักษรโรมันผสมวรรณยุกต์ เพื่อให้อ่านออกเสียงเป็นภาษาไทย จนกระทั่งปี พ.ศ.2391 / ค.ศ. 1848 จึงได้พิมพ์เป็นอักษรสยาม ที่ศาสนาจารย์ เจิ้งหวัด เอ็ม. แชนเดเลอร์ (J. M. Chandler) ซึ่งเป็นมิชชันนารีชาวอเมริกัน โปรเตสแตนต์ คณะแบปติสต์ ได้ประดิษฐ์และจัดทำขึ้น หนังสือสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาไทย มี “ไวยากรณ์ภาษาไทย”(Grammatica linguae thai) ขนาด 121 หน้า “พจนานุกรมลาติน-ไทยสำหรับมิชชันนารี”(Dictionarium latinum-thai ad usum missionis siamensis) ขนาด 497 หน้า แบ่งแต่ละหน้าเป็นสองคอลัมน์ “เอกสารแนะนำภาษาไทย ศัพท์อังกฤษ”(Introduction Siamese language, English vocabulary) ขนาด 267 หน้า หนังสือประวัติศาสตร์ศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ งานเขียนต่างๆ เหล่านี้เป็นของพระสังฆราชปัลเลอกัว มีเล่มหนึ่งคือ

“ปุจฉา-วิสัชนา” หรือ “มหากังวล” เป็นหนังสือโต้แย้งเกี่ยวกับศาสนา เพื่อการเผยแพร่ศาสนาที่ก่อให้เกิดปฏิกริยารุนแรงจากชาวพุทธอย่างมาก ด้วยสำนวนการโต้แย้งตามหลักเหตุผลและแนวคิดแบบยุโรป (Costet, Robert, 1996:217-9) นอกจากนี้ พระสังฆราชปัลเลอกัว ระหว่างที่เดินทางกลับไปประเทศฝรั่งเศส โดยมีคนไทย 2 คนคือ นายชมและนายแก้ว ติดตามไปด้วยในปี พ.ศ.2395 / ค.ศ. 1852 ได้จัดพิมพ์ “พจนานุกรมไทย-ลาติน-ฝรั่งเศส-อังกฤษ” จำนวนกว่าสามหมื่นคำ “หนังสือพรรณาพระราชอาณาจักรไทยหรือสยาม” ซึ่งกล่าวถึงภูมิประเทศ ประวัติศาสตร์ธรรมชาติ กฎหมาย การค้า อุตสาหกรรม ภาษา วรรณคดี ศาสนา และประวัติศาสตร์ของประเทศไทย เป็นการแนะนำให้คนยุโรปรู้จักประเทศไทยที่ยังไม่เป็นที่รู้จักในยุโรปมาก่อน เมื่อเดินทางกลับในปี พ.ศ.2398 / ค.ศ. 1855 ท่านได้นำหีบ 27 ใบมาจากยุโรป สำนักพระสังฆราชจึงกลายเป็นร้านขายของเบ็ดเตล็ด มีพระสงฆ์ เจ้านายและข้าราชการชั้นสูง พากันมาซื้อของที่ต้องการหรืออยากได้ โดยที่ระหว่างทางได้พบกับเซอร์ จอห์น เบาริง ได้ทราบข่าวการลงนามสนธิสัญญาทางการค้าระหว่างอังกฤษกับสยามด้วย

ประวัติศาสตร์ไทยและการศึกษาคาทอลิกในช่วงสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 3 ได้จารึกนวัตกรรมใหม่ทางสังคม ด้านการศึกษาในระบบ หรือการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบแบบแผน คือการศึกษาแบบยุโรป ที่มีมิชชันนารีได้นำมาเผยแพร่ในเมืองสยาม ต่อมาสังคมไทยได้ยอมรับการศึกษาระบบโรงเรียน เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาคนและประเทศ เรียกว่า “ยุคบุกเบิกการศึกษาคาทอลิก”

สมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394-2411/ค.ศ. 1851-1868)

สถานการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญคือ อังกฤษเอาชนะจีนได้ระหว่างปี ค.ศ. 1840-1842 และที่ชายแดนสยาม อังกฤษได้เสริมกำลังเพิ่มจุดติดต่อกับสยาม ด้วยการเข้าครอบครองพุกาม และเคลต้าแห่งลุ่มแม่น้ำอิระวดี ในปี พ.ศ.2398 / ค.ศ.1855 ส่วนฝรั่งเศสก็เข้าครอบครองสามประเทศ และหกจังหวัดของโคชินไชน่า ในระหว่างปี พ.ศ.2404-2411 / ค.ศ. 1861-1868 และได้ครอบครองสิทธิเป็นเจ้าของเขมรโดยผ่านเวียดนาม พระมหากษัตริย์จึงทรงปรารถนาเห็นกงสุลของประเทศสำคัญ ๆ มาพำนักอยู่ในสยาม เพื่อประโยชน์แห่งการเจรจาต่อรองเพื่อการรักษาอธิปไตยของชาติ

วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ.2395/ค.ศ. 1852 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชสาส์นไปถวายพระสันตะปาปาปีโอ ที่ 9 ด้วยลายพระหัตถ์ของพระองค์เอง เป็นภาษาลาตินโดยพระสังฆราชปัลเลอกัวเป็นผู้นำไปถวายพระสันตะปาปา พร้อมกับเด็กไทย 2 คนคือ นายชม กับนายแก้ว ซึ่งในวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ.2395 / ค.ศ. 1852 พระสันตะปาปาปีโอ ที่ 9 ทรงมีพระสมณสาส์นตอบพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยผ่านทางพระสังฆราชปัลเลอกัว

หลังจากทรงขึ้นครองราชย์ 4 ปี ในวันที่ 18 เมษายน พ.ศ.2398/ ค.ศ. 1855 เซอร์จอห์น เบาริง ในนามอังกฤษ ได้มาเจรจาทำสนธิสัญญาการค้าที่ได้มีการลงนามอย่างรวดเร็ว มีข้อกำหนดสำคัญคือ การแต่งตั้งกงสุลผู้ซึ่งจะเป็นคนกลางระหว่างเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นกับคนในบังคับของอังกฤษที่อาศัยอยู่ในสยาม และการใช้สิทธิอำนาจปกครองทางแพ่งและอาญาของกงสุลเหนือคนสัญชาติอังกฤษ หรือเรียกว่า “สิทธิสภาพนอกอาณาเขต” ต่อมาฝรั่งเศสเมื่อได้ทราบเรื่องความสำเร็จของอังกฤษ จึงได้ส่งเมอร์ซีเออ เดอ มงตีญี(M. de Montigny) มาเจรจาสนธิสัญญาทางการค้าเช่นเดียวกัน และได้รับคำสั่งจากรัฐบาลฝรั่งเศสให้ผ่านไปทางกรุงโรมเพื่อรับบัญชาจากพระสันตะปาปา เพื่อจะเจรจาสนธิสัญญาทางศาสนาด้วย และได้ลงนามสัญญา ในวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ.2399 / ค.ศ. 1856 (Costet, Robert,1996: 226)

ปี พ.ศ.2402 / ค.ศ. 1859 พระสังฆราชปัลเลอกัว ได้จัดพิมพ์หนังสือสองเล่มคือ “กฎข้อบังคับของมิชชันนารีไทย” เป็นหนังสือภาษาลาติน(Statuta Missionis) สำหรับพระสงฆ์ เป็นการกำหนดอำนาจหน้าที่ของมิชชันนารี พระสังฆราช และพระสงฆ์ที่ต้องปฏิบัติ ในการเยี่ยมเยียนสัตบุรุษ งานปกครองทรัพย์สินของวัด การรักษาระเบียบวินัยในโรงเรียนและค่ายคริสตัง การโปรยศีลศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรม และ “กำหนดของพระสังฆราช จงถ้อยตาม ณ ดิกรบ้านคริสตังมิชชันนารีไทย” สำหรับคริสตชนไทย เช่นมีข้อกำหนดว่า “ห้ามนักเรียนสุบยา หรือกินหมาก ที่โรงเรียนและที่วัด” และ “เด็กชายและเด็กหญิงที่แก้ผ้าอาบน้ำ จะต้องถูกหว่ายเขียนห้าที” เป็นต้น หนังสือสองเล่มนี้ใช้เป็นเวลานานกว่า 50 ปี(ลาเกอร์, วิกตอร์, 2539 : 186-8)

ปี พ.ศ.2404/ค.ศ. 1861 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงส่งคณะทูตไปเข้าเฝ้าจักรพรรดิแห่งฝรั่งเศส และสมเด็จพระสันตะปาปาปีโอที่ 9 ทรงมีพระราชสาส์นฉบับที่ 2 และเครื่องราชบรรณาการไปถวาย มีบาทหลวงลาร์โนตีได้ติดตามคณะทูตไปในฐานะที่เป็นล่าม ท่านเป็นคนถือหนังสือของชาวคริสตชนและของบรรณาการสำหรับจักรพรรดิ และพระสันตะปาปา เมื่อเดินทางไปถึงฝรั่งเศส เรือรบฝรั่งเศสสามลำได้มารับคณะทูตสยาม พระสันตะปาปาปีโอที่ 9 มีพระดำรัสตอบต่อพระเจ้าแผ่นดินสยาม ทำให้บรรดามิชชันนารีชื่นชมมาก และบรรดาทูตต่างก็มีความยินดีกับทุกสิ่งทุกอย่างที่ได้ไปเห็นในยุโรป

พระสังฆราชปัลเลอกัวได้ดำรงตำแหน่งเป็นเวลา 24 ปี ถึงแก่กรรมภาพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระประสงค์ให้การปลงศพพระสหายของพระองค์กระทำอย่างสง่าที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ ในพิธีแห่ศพพระสังฆราช เรือหลวงสองลำที่ได้ผูกติดกันเป็นพื้นราบทำหน้าที่เชิญศพไปยังวัดคอนเซ็ปชัน ซึ่งเป็นที่ฝังศพ มีเรือของข้าราชการไทย พระสงฆ์และสัตบุรุษติดตาม เมื่อขบวนศพมาถึงหน้าพระบรมมหาราชวัง พระเจ้าแผ่นดิน พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ในฉลองพระองค์ไว้ทุกข์และโกนพระเศียรได้เสด็จลงมาในเรือริมฝั่ง พระองค์ทรงคำนับแสดงการไว้อาลัยพระสหาย เมื่อไปถึงที่บรรจุศพ ปืนใหญ่ยิงไว้อาลัย 15 นัด บรรดามิชชันนารีได้มีหนังสือกราบทูลแสดงความกตัญญูในพระมหากรุณาธิคุณของพระเจ้าแผ่นดิน และ

ได้นำแหวนที่พระสังฆราชเคยใช้ขึ้นกราบทูลด้วย ดังที่ได้เคยขอจากพระสังฆราช ก่อนจะถึงแก่มรณภาพเพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งมิตรภาพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรู้สึกซาบซึ้งในการแสดงคารวะและกตัญญูของมิชชันนารี ได้มีพระราชสาส์นตอบ ดังนี้

“ท่านที่เคารพ เราขอตอบหนังสือที่ท่านส่งถึงเราเมื่อวานนี้ เพื่อขอบใจในการที่เราได้มีส่วนช่วยเหลือการปลงศพพระสังฆราชที่เคารพยิ่ง ซึ่งเป็นมิตรสหายที่ดี สนิทสนม และจริงใจของเราเป็นเวลายี่สิบแปดปี...” (พระบรมมหาราชวัง, วันที่ 9 กรกฎาคม 1862)

หลังจากเหตุการณ์ปลงศพพระสังฆราชปัลเลอกัว ซึ่งเป็นที่ตึงตาตึงใจประชาชนคนไทยและคนจีนเป็นอันมาก ทำให้เกิดความเข้าใจกันดีขึ้นระหว่างคริสตชนและคนไทยเป็นลำดับ

พระสังฆราชคือปองด์(ค.ศ.1864-1872) ได้รับแต่งตั้งสืบต่อจากพระสังฆราชปัลเลอกัว หลังจากที่ท่านได้ทำงานในเมืองไทยมาเป็นเวลา 25 ปีแล้ว ภารกิจแรกของท่านคือ การขยายงานของมิชชันนารีต่อไป มีมิชชันนารียุโรป 12 องค์ ซึ่งทำงานได้ 10 องค์ พระสงฆ์พื้นเมือง 7 องค์ สามเณร 11 รูป ศึกษาอยู่ที่ป็นัง และต่อมาในสมัยของท่านมีมิชชันนารีใหม่เข้ามาทำงานอีก 21 องค์

ปี พ.ศ.2409/ค.ศ. 1866 และพ.ศ.2413/ค.ศ.1870 ได้ก่อตั้งหมู่คริสตชนที่ปากถัด และปากน้ำเจ้าพระยา สมุทรปราการ ส่วนทางภาคตะวันตก ในปี ค.ศ. 1866 ได้ก่อตั้งหมู่คริสตชนที่บางช้าง ท่าหว้า(หวายเหนียว) วัดเพลงทางภาคตะวันออก บาทหลวงเปอ็ง ได้ทำงานอุทิศตนที่นครชัยศรี แปรริ้ว บางปลาสร้อย พนมสนิม ที่วัดเทียง ฯลฯ

ในเดือนตุลาคม ปี พ.ศ.2411 / ค.ศ. 1868 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯเสด็จสวรรคต เมื่อพระชนมายุได้ 65 พรรษา เพราะทรงประชวรด้วยโรคมาเลเรีย ที่ได้เสด็จไปทอดพระเนตรสุริยคราส เมื่อวันที่ 18 สิงหาคมของปีนั้น พร้อม ๆ กับคณะนักวิทยาศาสตร์ชาวฝรั่งเศสที่ตำบลหว้ากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผู้สืบทอดบัลลังก์คือเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ขณะทรงมีพระชนมายุเพียง 16 ชันษา มีเจ้าพระยาบรมมหาสุริยวงศ์เป็นผู้สำเร็จราชการ

สรุป บุคคลแห่งการฟื้นฟูนี้ มิชชันนารียังต้องทำงานอย่างมากและต่อเนื่อง แสวงหาวิธีการที่เหมาะสมที่สุดในการจัดการศึกษาและสอนศาสนาให้กับคนไทย เพื่อจะได้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกันมากขึ้น ซึ่งมิชชันนารีบางท่านไม่เข้าใจวิถีชีวิตและจิตใจคนไทยเท่าที่ควร ในที่สุด มิชชันนารีได้ค้นพบและประกาศเป็นนโยบาย “จัดการประถมศึกษา” โดยให้ถือว่า “โรงเรียนเป็นเรื่องสำคัญ” และเป็นหน้าที่ของมิชชันนารีทุกคนที่จะต้องเปิดโรงเรียนประถมขึ้นในทุกวัด ทั้งในเมืองหลวงและต่างจังหวัด แม้ว่าจะต้องประสบกับปัญหาต่างๆมากมายก็ตาม

การจัดการศึกษาคาทอลิกในสมัยรัตนโกสินทร์ จึงได้เริ่มฟื้นฟูและพัฒนาขึ้นมาใหม่อีกครั้ง ด้วย “ลมหายใจใหม่” กับงานแพร่ธรรมของมิชชันนารี สิ่งที่น่าสังเกตคือ การจัดตั้งโรงเรียนในเมืองไทยนี้ เป็นช่วงเวลาเดียวกัน ประเทศในยุโรปและสหรัฐอเมริกาได้จัดตั้งโรงเรียนในทุกเขตวัด และปรับระบบการศึกษาตะวันตกจากการศึกษาในวัด เป็นการศึกษาแบบมวลชน ทุกคนตระหนักชัดเจนว่าการศึกษาเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับลูกหลาน เป็นภารกิจสำคัญของทุกวัดในยุโรปและสหรัฐอเมริกาได้ถือเป็นนโยบายปฏิบัติ การศึกษาของมิชชันนารีเป็นที่นิยมและแพร่หลายมากขึ้นตามลำดับ ทำให้มิชชันนารีต้องทำงานสองด้าน ประสพกับปัญหาครูสอนบ้าง ไม่มีเงินเพียงพอบ้าง แต่ทุกอย่างก็ได้รับการแก้ไขด้วยดี ในขณะเดียวกันได้อบรม และฝึกหัดหญิงสาวมาเป็นภคินีหรือนักบวชพื้นเมือง มาทำหน้าที่ครูสอนหนังสือในโรงเรียนทุกแห่งของวัดเท่าที่จะสามารถร่วมกับครูคำสอน

ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มิชชันนารีได้รับการสนับสนุนให้มีเสรีภาพในการประกาศสอนศาสนามากขึ้น สามารถจัดตั้งโรงเรียนได้อย่างเสรี พระสังฆราชปลื้มเกล้า จึงได้ทุ่มเท และสนับสนุนจัดการศึกษาอย่างเต็มความสามารถ ทำให้การศึกษาคาทอลิกกลับฟื้นฟูขึ้นมาอย่างมากในแผ่นดินสยาม จึงเรียกยุคนี้ว่า “ยุคการศึกษาคาทอลิกฟื้นฟู”

3. การศึกษาคาทอลิกยุคตื่นชีพ (รัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 6)

สมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453/ค.ศ. 1868-1910)

สถานการณ์ทางสังคมที่สำคัญคือ การเลิกทาสและปลดปล่อยไพร่ ซึ่งเริ่มในปี พ.ศ. 2417 /ค.ศ. 1874 เป็นหนึ่งในพระราชกรณียกิจสำคัญของพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ แต่เป็นสิ่งที่ทรงดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนตามสถานการณ์และความเหมาะสม จนประสบผลสำเร็จอย่างดีเยี่ยมในปี พ.ศ. 2448 / ค.ศ. 1905

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงขึ้นครองราชย์ แต่ยังทรงพระเยาว์ได้ศึกษาฝึกรบกับนายเลียวโนเวนส์(Leonowens) นายโรเบิร์ต(Robert) และนายโมแรนด์(Morand) พระองค์ทรงใช้เวลาหลายปีศึกษาและเสด็จประพาสต่างประเทศคือสิงคโปร์ อินเดีย ฯลฯ ทำให้พระองค์ทรงเห็นความจำเป็นมากยิ่งขึ้นในการพัฒนาประเทศ (Costet,Robert, 1996: 256) และเมื่อทรงกระทำพระราชพิธีขึ้นครองราชย์ในวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ.2416 / ค.ศ. 1873 พระองค์ได้ทรงยกเลิกประเพณีการหมอบกราบต่อหน้าพระที่นั่ง ต่อมาในปี พ.ศ.2417 / ค.ศ. 1874 ได้ทรงประกาศกฎหมายฉบับแรกเรื่องการเลิกทาส เป็นกฎหมายเกี่ยวข้องกับบรรดาบุตรของ

พ่อแม่ที่เป็นทาส ให้เป็นบุคคลอิสระ มิชชันนารีได้เป็นผู้มีส่วนขยายผลให้กฎหมายนี้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางในจังหวัดต่าง ๆ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก ได้เสด็จเข้าเฝ้าพระสันตะปาปาเลโอ ที่ 13 ซึ่งเป็นพระราชกรณียกิจที่ดำเนินการทางการทูต และสัมพันธไมตรีอันปรองดองและสุขุมยิ่ง ระหว่างประเทศกับกลุ่มประเทศยุโรป

ปี พ.ศ.2411 / ค.ศ. 1868 บาทหลวงเปอ็ง(Alexis Pean) ได้เขียนจดหมายแจ้งให้พระสังฆราชคือปองด์ทราบ ว่า ในฝรั่งเศส “สมาคมของคนโซคดี” ที่จะบริจาคเงินก้อนใหญ่เพื่อไถ่ทาสของทวีปแอฟริกา ทันทพระสังฆราชได้ขอความช่วยเหลือเพื่อการไถ่ทาสในสยาม โดยบาทหลวง ซมิตต์ได้รับเงินดังกล่าวและนำไปไถ่ครอบครัวหนึ่ง ซึ่งมี 3 คน ด้วยเงิน 70 บาท โดยหวังว่า “จะตั้งคุณเขาให้กลายเป็นคริสตังที่ดี” และในปี พ.ศ.2415/ค.ศ. 1872 บาทหลวงมาทือแรง เกโก (Mathurin Guego) ได้ช่วยเหลือบาทหลวงซมิตต์รวบรวมบรรดาทาสต่าง ๆ มาอยู่ในที่ราบผืนใหญ่ผืนหนึ่ง ระหว่างเมืองพนัสกับเมืองบางปลาสร้อย สร้างหมู่บ้านขึ้นมาหมู่บ้านหนึ่ง และให้พวกเขาทำนาทำไร่ (A.M.E. 894, f. 453, 629)

ปี พ.ศ.2412 / ค.ศ. 1869 ภคินีคณะรักไม้มากางเขนที่อารามสามเสนและจันทบุรียังคงทำหน้าที่เป็นครูสอนในวัดและโรงเรียนของวัด ในปี พ.ศ.2415/ค.ศ. 1872 มิชชันนารีได้จัดหาอาหารที่บางช้าง และส่งภคินีไปอยู่วัดคอนกระเบื้อง แปดริ้ว และบางช้าง

การประชุมสภาสังคายนาवादิกัน ครั้งที่ 1 ณ กรุงโรม

พระสันตะปาปาปิโอที่ 9 ได้ทรงเรียกประชุมสังคายนาवादิกันครั้งแรก ในวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ.2411/ค.ศ. 1868 พระสังฆราชคือปองด์ได้ไปร่วมประชุมในฐานะผู้แทนมิชชันนารีไทย วัดอุปประสงค์ของการประชุมสังคายนาครั้งนี้ เพื่อฟื้นฟูสังคมคริสตชน ศึกษาปกป้องปรับปรุงกฎหมายของพระศาสนจักรในทางทฤษฎีและปฏิบัติ ที่มีผลกระทบต่อชีวิตมนุษย์และสังคมตามแนวพระสมณสาส์นซิลลาบัส(Syllabus) ให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงสังคมที่เกี่ยวกับหลักพื้นฐานของคริสตศาสนา โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับลัทธิพหุเทวนิยม(Pantheism) ธรรมชาตินิยม(Naturalism) กับลัทธิเหตุผลนิยม (Rationalism)ทุกชั้นตอน กับการประกาศพระสัจธรรมเรื่องการปฏิสนธินิรมลของพระนางพรหมจารีมารีย์ ในวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ.2412/ค.ศ. 1869 และพระสังฆราชคือปองด์ได้ถึงแก่กรรมภาพ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม ค.ศ. 1872

พระสังฆราชเวย์ (พ.ศ.2418-2452/ค.ศ. 1875-1909) ได้รับการแต่งตั้งสืบต่อจากพระสังฆราชคือปองด์ โดยรับการอภิเษกเป็นพระสังฆราช ณ. วัดนักบุญฟรังซิสเซเวียร์ สามเสน เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ.2418/ค.ศ. 1875 มีคริสตชนประมาณ 10,000 คน มิชชันนารีชาวยุโรป 20 องค์และพระสงฆ์ไทย 8 องค์ ท่านได้แต่งตั้งบาทหลวงโคลอมเบ (Colombet) เป็น

เหรียญก และเจ้าอาวาสวัดอัสสัมชัญ บาทหลวงดงต์ (D'Hondt) เป็นเจ้าอาวาสที่สามเสนาต่อไป
 ดังที่เป็นมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2412/ค.ศ. 1869

พระสงฆ์พื้นเมือง ภคินีคณะรักไม้กางเขนและครูสอนคำสอน

ในปี พ.ศ.2423/ค.ศ. 1880 บรรดาภคินีคณะรักไม้กางเขนทั้งสามอารามคือ
 จันทบุรี สามเสนา และบางช้างได้รวมเข้าด้วยกัน และมีสมาชิกเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอคือจำนวน 48
 คน ในปี พ.ศ.2432/ค.ศ. 1889 จำนวน 53 คน ในปี พ.ศ.2423-2424/ค.ศ. 1890-1891 จำนวน 77 คน
 ในปี พ.ศ.2439/ค.ศ. 1896 และจำนวน 90 คน ในปี พ.ศ.2441/ค.ศ. 1898 งานสำคัญของคณะภคินีคือ
 การสอนเด็กหญิง การอำนวยการศูนย์เด็กกำพร้า และสอนคำสอนสำหรับผู้สมัครที่เป็นสตรี
 ในรายงานประจำปี พ.ศ.2431/ค.ศ. 1888 พระสังฆราชเวีย้ยนั้วว่า

“เด็กทุกคนในโรงเรียนของวัดต่างๆ สามารถอ่านออก เขียนได้ และเป็น
 ภคินีพื้นเมืองที่รับผิดชอบการส่งสอนเด็กหญิงเล็กๆ ทั้งหลาย ภคินีเหล่านี้
 ทำงานด้วยการอุทิศตัวอย่างแท้จริงและสนใจเป็นพิเศษกับเด็กกำพร้า เป็น
 ที่น่าศรัทธาและสบายใจที่จะได้ยินคำภาวนาไม่ว่าจะเป็นของเด็กหญิง
 หรือชายเป็นภาษาสยามที่แต่งขึ้นโดยทุกคน”

ในปี พ.ศ.2416/ค.ศ. 1873 มีครูสอนคำสอนในวัดต่าง ๆ เพิ่มขึ้นดังนี้
 จำนวน 16 คน ในปี พ.ศ.2416/ค.ศ. 1873 จำนวน 32 คน ในปี พ.ศ.2417/ค.ศ. 1874 จำนวน 42-46
 คน ใน ปี พ.ศ.2425-2429/ค.ศ. 1882-1886 จำนวน 59-70 คน ในปี พ.ศ.2431-2439ค.ศ. 1888-1896
 และสำหรับการเตรียมฝึกอบรมครูคำสอนเหล่านี้ บาทหลวงชมิตต์ได้สร้างศูนย์หรือโรงเรียน
 สำหรับครูคำสอนที่แปลครู ในปี ค.ศ. 1890

ปี พ.ศ.2423/ค.ศ. 1880 มีสั้งให้การสนับสนุนโรงเรียนเด็กชายและหญิงอย่าง
 ละ 20 โรงเรียน มีนักเรียนประมาณ 1,500 คน เด็กกำพร้าชาย 165 คน หญิง 18 คน หลัง
 เก็บเกี่ยว เด็กทุกคนที่อยู่ในวัยเรียนจะถูกส่งไปโรงเรียนที่บางปลาสร้อยเป็นเวลา 5-6 เดือน ด้วยวิธี
 การอย่างนี้ ทีละเล็กทีละน้อย ...ก็ได้เรียนรู้การปฏิบัติตนอย่างคริสตัง (Costet, Robert,1996: 261,
 265)

ในปี พ.ศ.2439/ค.ศ. 1896 มีพระสงฆ์พื้นเมืองเพิ่มเป็น 16 องค์ และเป็นปี
 ที่พระสังฆราชเวีย้ได้อธิบายความจำเป็นที่ต้องมีโรงเรียนในทุกชุมชนคริสตชนสามารถเรียน
 “ศาสนาและบทสวดภาวนา” ได้ง่ายขึ้น โรงเรียนเหล่านี้เปิดเป็นระยะเวลาห้าหรือหกเดือนต่อปี ใน
 ช่วงที่พ่อแม่ไม่ต้องการใช้เด็กมากนัก

เช่นเดียวกัน จำนวนมิชชันนารีก็มีเพิ่มขึ้นคือ มีจำนวน 26 องค์ ในปี พ.ศ. 2418/ค.ศ. 1875 และเพิ่มเป็นจำนวน 53 องค์ ในปี พ.ศ.2441/ค.ศ. 1898

ในปี พ.ศ.2421/ค.ศ. 1878 มิชชันนารีไปฟื้นฟูชุมชนคริสตชนที่เมืองพิษณุโลก และภาคเหนืออีกครั้ง แต่ไม่ประสบผลอะไรมากนัก ในปี ค.ศ. 1880 พระสังฆราชเวย์ ได้ส่ง บาทหลวงโปรคมไปทำงานแพร่ธรรมในภาคอีสานของประเทศไทย เริ่มจากสระบุรี ที่บ้าน หัวแก่ง ซึ่งต่อมาเรียกกันทั่วไปว่า “แก่งคอย” โคราช และอุบลราชธานี ในปี พ.ศ.2424-2436/ค.ศ. 1881-1893 จากหมู่บ้านบุงกะเทว มิชชันนารีได้ไถ่ทาส ซึ่งเป็นชาวพวน ชาวลาว มารวมกันตั้ง หมู่บ้าน ทำอาชีพเลี้ยงตนเองและศึกษาพระธรรมคำสอน บาทหลวงคาเบงเล่าว่า

“หมู่บ้านนี้ได้ก่อตั้งมาพร้อมกับการตั้งเมืองอุบลราชธานี เป็นหมู่บ้าน ประมาณสองร้อยกว่าหลังคาเรือน อยู่ห่างจากรัฐและคูเมืองใหญ่ที่ล้อมรอบตัวเมืองประมาณห้าร้อยเมตร มีป่าหนาทึบล้อมรอบทุกด้านและเป็นป่าที่ยาวทอดออกไปหลายกิโลเมตรไปทางทิศตะวันตก จนจรดแม่น้ำมูล ที่ชายหมู่บ้านด้านที่ติดกับแม่น้ำนั้น มีที่ลาดลงไปทางแม่น้ำที่เกิดจากการไหลของน้ำและต่อมาได้กลายเป็นแอ่งและหนองน้ำ มีต้นไม้ที่ขึ้นจนรก รุงรังจนไม่มีใครเข้าไปที่นั่นได้ มีกลิ่นเหม็นไปทั่วแถบนี้ อันทำให้เกิด การเจ็บไข้ได้ป่วยและทำให้ผู้คนต้องทิ้งหมู่บ้านไป คนทั่วไปถือเอา ลักษณะที่ไม่ถูกสุขอนามัยของที่ตรงนี้คือผีร้าย”(บันทึกความจำของ บาทหลวงคาเบง เรื่องที่มาของการตั้งมิสซังลาว)

บันทึกของมิชชันนารี มีดังนี้ “...หลังจากการตั้งถิ่นฐานที่บุงกะเทวอย่างมั่นคงแล้ว พวกอาณานิคมที่พอใจต่อศาสนาของเราเป็นอย่างมาก ทำให้ความนับถือและความชอบพอในพวกเรามีมากขึ้นในหมู่ประชาชน” (สมุดรายงานประจำปีของมิชชันนารี ม.ป.ป. หน้า 14)

นอกจากนั้น ในปี พ.ศ.2426/ค.ศ. 1883 หลังจากที่บาทหลวงโปรคม และคณะมาถึงเมืองอุบล หลวงภักดีณรงค์ซึ่งมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงกำกับราชการเมืองอุบลนั้น ได้มาที่บุงกะเทว เพื่อแสดงความยินดีต่อคณะมิชชันนารีที่ได้ช่วยเหลือคนตกทุกข์ได้ยาก และได้ทำการปลดปล่อยทาสให้เป็นอิสระ เพราะเป็นนโยบายที่สอดคล้องกับรัฐบาลในการเลิกทาส ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาลได้มีการประกาศห้ามซื้อขายทาสกันแล้ว ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1885 (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร.5 ม.2 12ก. สัปตศก 1447) แต่ทำให้สัมฤทธิ์ได้ยากนั้น คณะมิชชันนารีสามารถชักนำ และช่วยเหลือผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก จากการที่คณะมิชชันนารีได้ปฏิบัติตนเป็นผู้ปกป้องจึงสามารถเอาชนะจิตใจของเขาเหล่านั้น (โลเนย์, อาเดรียง, ประทุมรัตน์ วงศ์คนตรี แปล, 2528 : 189)

ปี พ.ศ.2426/ค.ศ. 1883 มิชชันนารีได้ออกเดินทางไปทำงานแพร่ธรรมที่หนองคาย ผ่านบ้านอำนาจ ไปลงแม่น้ำโขงขึ้นและไปที่นครพนม ได้พบกับครอบครัวคริสตชนชาว

เวียดนามตั้งเกี่ย และชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ร่วมกันทั้งที่นครพนมและสกลนคร ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ได้หนีภัยการเบียดเบียนจากเวียดนามมาอยู่ที่นั่นตั้งแต่ประมาณ 18 ปีมาแล้ว หลังจากนั้นได้เดินทางไปอยู่ที่หนองคาย พบคริสตชนที่นั่นจำนวนหนึ่ง ปีต่อมา บาทหลวงโปรดอมกับบาทหลวงเกโกได้เดินทางไปสกลนครอีก กับครูคำสอนชาวญวนชื่อ “ทัน” ได้พบกับกลุ่มคริสตชนที่นครพนม และเดินทางไปเยี่ยมครอบครัวคริสตชนที่สกลนคร ท่านได้รับการต้อนรับอย่างดี แต่เจ้าหน้าที่ที่นั่นแสดงท่าไม้เป็นมิตร ในที่สุดท่านได้ซื้อบ้านหลังหนึ่งที่สกลนคร และให้บาทหลวงเกโก และครูทันอยู่ทำงานแพร่ธรรมที่นั่น มีผู้สนใจและสมัครเป็นคริสตชนจำนวน 52 คน ในที่สุดบาทหลวงโปรดอม ได้เลือกพื้นที่แห่งหนึ่งที่ฝั่งหนองหารตรงข้ามเมืองสกลนคร เป็นที่ตั้งหมู่บ้านกลุ่มคริสตชนใหม่ เพราะคาดว่าจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นและป้องกันการเบียดเบียนที่อาจจะมีด้วย เรียกหมู่บ้านนี้ว่า “ท่าแร่” ซึ่งต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นอัครสังฆมณฑลท่าแร่-หนองแสง เป็นศูนย์กลางการแพร่ธรรมในเขตภาคอีสาน

การศึกษาคาทอลิกในสมัยพระสังฆราช เวย์ (พ.ศ. 2418-2452)

พระสังฆราชเวย์บริหารกิจการศาสนาคาทอลิกในทิศทางสนับสนุนการปฏิรูปการปกครองและบริหารประเทศ โดยเน้นความสำคัญของการจัดการศึกษาที่ดีมีคุณภาพ เพื่ออบรมสั่งสอนเยาวชนให้เป็นคนดีมีคุณธรรม ด้วยการจัดตั้งสถาบันการศึกษาหลายแห่ง เพิ่มเติมจากที่มีอยู่ก่อนสมัยปกครองของท่าน จำนวน 49 แห่ง ทั้งในกรุงเทพฯ และจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งส่วนมากเน้นการสอนความรู้ระดับประถมศึกษาและการฝึกอบรมด้านอาชีพควบคู่กับการสั่งสอนอบรมศาสนา สถาบันการศึกษาที่สำคัญและเป็นการจัดการศึกษาแบบยุโรปที่นำมาจัดการเรียนการสอนในประเทศไทยคือ โรงเรียนอัสสัมชัญ(Assumption College)สำหรับเด็กชาย และโรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์ (Assumption Convent) สำหรับเด็กหญิง ลักษณะการจัดการเรียนการสอนแตกต่างจากการจัดการศึกษาของไทยอย่างชัดเจน ในขณะที่เด็กชายและเด็กหญิงส่วนมากไม่ได้มีโอกาสรับการศึกษาเลย

ผลงานด้านการศึกษา

นโยบายการปฏิรูปการบริหารปกครองประเทศให้ทันสมัย และเจริญก้าวหน้าให้ทัดเทียมกับอารยะประเทศตะวันตก ได้เป็นสิ่งกระตุ้นให้พระสังฆราชเวย์เร่งจัดการช่วยเหลือและร่วมมือ ท่านส่งเสริมบรรดามิชชันนารีและสงฆ์พื้นเมืองให้จัดตั้ง และขยายโรงเรียน (ของวัด) ในจังหวัดต่าง ๆ ให้เยาวชนได้รับการศึกษาเพื่อเป็นกำลังสำคัญสำหรับการพัฒนาประชาชนและประเทศ ตามนโยบายของรัฐ

“Si le roi reussit a introduire dans son royaume les reformes qu’il a projetees, nul doute que le Christianisme n’en recoive une impulsion nouvelle.”(Lettre Commune du Seminaire des Missions Etrangeres, No.10, Decembre 31, 1879 p.54) [ถ้าพระมหากษัตริย์ทรงประสบความสำเร็จในการปฏิรูปการปกครองประเทศ ก็ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ศาสนาคริสต์จะต้องได้รับพลังกระตุ้นใหม่ในภารกิจของการพัฒนาประเทศ : ผู้วิจัย]

ระหว่างการเยี่ยมชมติดตามงานอภิบาล พระสังฆราชเวย์พบว่ามิชชันนารีสนใจเป็นนักเรียนมากขึ้น และผู้ปกครองก็เห็นความสำคัญของการศึกษา สนับสนุนให้บุตรหลานเข้าเป็นนักเรียนมากขึ้น ท่านกล่าวว่า

“Ils ont compris ces pauvres gens que les dangers pour la foi de leur enfants devenant plus nombreux il fallait mettre plus de sollicitude et d’imposer plus de sacrifices pour les faire bien etudier.” (Vey to Paris on October 31, 1883, AME. Siam, Vol. 895, 1883, p.353) [เป็นที่เข้าใจกันว่าประชาชนที่น่าสงสาร ปล่อยให้เด็กอยู่ในอันตรายด้านจิตใจมากขึ้น จึงต้องเสียสละทุ่มเทเอาใจใส่อย่างมากสำหรับการจัดการศึกษาที่ดีให้พวกเขา: ผู้วิจัย]

ในรายงานของคณะสงฆ์มิชชันนารีต่างประเทศ ปี พ.ศ. 2427/ค.ศ.1884 พระสังฆราชเวย์ได้ยืนยันว่าเป็นสิ่งสำคัญที่มิชชันนารีต้องจัดการศึกษาสำหรับเยาวชนและผู้ใหญ่ในต่างจังหวัดและต้องจัดตั้งโรงเรียนเพิ่มขึ้นในกรุงเทพฯ สำหรับคนยุโรปและคนไทยที่สนใจและต้องการเรียนรู้ภาษายุโรป ซึ่งมีเพิ่มขึ้นอย่างมาก ในขณะนั้น มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ก็ได้จัดตั้งโรงเรียนบ้านสำหรับหรือกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยในปัจจุบัน เนื่องจากเห็นว่าเป็นความจำเป็นและความสำคัญสำหรับการพัฒนาประเทศ ซึ่งมิชชันนารีจะต้องร่วมมืออย่างจริงจัง

ในปี พ.ศ.2420/ค.ศ. 1877 บาทหลวงกอลมเบต์ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดอัสสัมชัญ ได้จัดตั้งโรงเรียนประจำวัดโดยใช้อาคารบ้านเดิมซึ่งอยู่ชิดวัดเป็นสถานศึกษา สำหรับเด็กและเยาวชนในเขตวัด ในช่วงแรกไม่มีผู้คนสนใจโรงเรียนนี้นัก เพราะพ่อแม่และเด็กสมัยนั้นยังไม่นิยมการศึกษา ด้วยความอุตสาหะวิริยะไม่ยอมเลิกล้มของท่านที่เห็นความสำคัญของการศึกษา และต้องการจัดให้เยาวชนได้รับการศึกษาที่ดี บาทหลวงกอลมเบต์ได้ไปหาเด็กตามบ้านทุก ๆ วัน แจกสแตงค์นิดหน่อยให้มาเรียน ในปี ค.ศ. 1879 ท่านได้จัดให้มีแผนกภาษาอังกฤษคู่ไปกับภาษาฝรั่งเศส ซึ่งเปิดอยู่ก่อนแล้ว จากนั้นท่านเริ่มวางแผนการศึกษาที่สมบูรณ์ ที่สุดในวันที่ 15 กุมภาพันธ์

พ.ศ.2428/ค.ศ.1885 โดยความเห็นชอบของพระสังฆราชเวย์จึงได้จัดตั้งวิทยาลัยอัสสัมชัญโดยเปลี่ยนจากโรงเรียนประจำวัด ได้จัดหลักสูตรการเรียนการสอนเป็น 3 ภาษา คือ ภาษาไทย ภาษาฝรั่งเศส และภาษาอังกฤษ เปิดรับกุลบุตรทั่วไปในพระนคร วันแรกมีเด็กเพียง 33 คน ตอนสิ้นปีแรกมีเพิ่มเป็น 80 คน และปีต่อมาเป็น 130 คน และเพิ่มจำนวนมากขึ้นตามลำดับ มีครูต่างชาติและครูไทยเป็นผู้สอนร่วมกับมิชชันนารี พระสังฆราชเวย์ได้ติดต่อขอครูผู้สอนจากวิทยาลัยฝึกหัดครูเซนต์แมรี กรุงลอนดอน ซึ่งได้จัดส่งนายโคโนแวน มาสอนในรุ่นแรก เกี่ยวกับเรื่องนี้ พระคุณเจ้าอธิบายเหตุผลดังนี้

“Nous avons pris une autre decision, celle de fonder d’abord l’ecole sur un bon pied en mettant un bon laique a la tete des classes anglaises. Pour les classes du francais un missionaire s’en occupera pour quelque temps.” (Vey to Paris on October 21, 1884, AME. Siam, Vol. 895, 1884, p. 372) [เราได้ตัดสินใจติดต่อครูที่มีความสามารถสอนภาษาอังกฤษจากต่างประเทศ ส่วนชั้นเรียนภาษาฝรั่งเศสมอบให้มิชชันนารีเป็นผู้สอนเป็นบางเวลา:ผู้วิจัย]

ในปี พ.ศ.2428/ค.ศ. 1885 ได้จัดตั้งโรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์สำหรับเด็กหญิง ซึ่งท่านได้ติดต่อขอความร่วมมือของคณะนักบวชหญิงคือคณะภคินีเซนต์ปอล เดอชาร์ตร์ (Soeurs Saint Paul de Chartres) คณะพระกุมารเยซู (Soeurs de Saint Maur or the Holy Infant Jesus) และคณะภคินีแห่งพระญาณสอดส่อง (Soeurs de la Providence de Portium) ทั้งสามคณะได้ตอบรับคำเชิญ แต่เนื่องจากสถานการณ์ของประเทศเวียดนามและกับพวชในขณะนั้นยังไม่สงบเรียบร้อย จึงไม่ได้เดินทางเข้ามาสอนในทันที แต่ได้มาภายหลัง

กิจการวิทยาลัยอัสสัมชัญเป็นที่นิยมมาก ผู้ปกครองได้ส่งบุตรหลานเข้ามาเรียนมากขึ้น จนต้องสร้างอาคารเรียนหลังใหม่ ท่านได้เสนอโครงการและแผนผังโรงเรียนในอนาคต ต่อสมเด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระราชินีนาถได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สมทบการก่อสร้างจำนวน 4,000 บาท บรรดาพ่อค้าชาวจีนและยุโรปได้บริจาคเงินสมทบทุนก่อสร้างจนแล้วเสร็จในปี พ.ศ.2432/ค.ศ. 1889 อำนวยการสอนโดยบาทหลวง กอลอมเบต์ (Fr. Colombet) ร่วมกับมิชชันนารี 2 คน ครูต่างประเทศ 9 คน และครูไทย 2 คน ในปี พ.ศ. 2439 /ค.ศ.1896 มีนักเรียนเพิ่มเป็น 390 คน เมื่อสำเร็จการศึกษาทุกคนมีงานทำและประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน (Khoi,J, van, 1972)

ส่วนโรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์ มีนักเรียน 160 คน อำนวยการสอนโดยคุณแม่อธิการินี เฮเลน (Mother Helen) คณะภคินีพระกุมารเยซู

ต่อมาพระสังฆราชเวย์ได้ตัดสินใจดำเนินนโยบายพัฒนาการจัดการศึกษา โดยมอบหมายให้บาทหลวงกลอมเบต์ เดินทางไปติดต่อคณะนักบวชชายจากประเทศฝรั่งเศสมาเป็นผู้รับผิดชอบจัดการศึกษาโรงเรียนอัสสัมชัญ และคณะนักบวชหญิงมาเป็นผู้รับผิดชอบจัดการศึกษาอัสสัมชัญคอนแวนต์และ โรงเรียนมาแตร์เดอีวิทยาลัย ฯลฯ

สมัยพระสังฆราชเปร์รอส (พ.ศ.2452-2490/ค.ศ. 1909-1947)

สถานการณ์ของสังคมไทยเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ในสมัยรัชกาลที่ 5 ประสบความสำเร็จและก้าวหน้าอย่างมาก ทั้งด้านการปฏิรูประบบบริหารปกครองประเทศ จากระบอบจตุสดมภ์มาเป็นระบบกระทรวง การปฏิรูปการศึกษาสามารถจัดการศึกษาแก่ประชาชน เช่นชาวชนได้เป็นอย่างดี แม้จะมีอุปสรรคด้านการเงินงบประมาณและบุคลากรทางการศึกษา ได้แก่ การศึกษาในมณฑลและต่างจังหวัด การพัฒนาประเทศมีความก้าวหน้าอย่างมาก ทั้งในด้านสาธารณูปโภค ถนนหนทาง การสร้างระบบไปรษณีย์ การสร้างระบบรถไฟและรถราง ทำให้ประชาชนพบเห็นความแปลกใหม่และทันสมัยแบบโลกตะวันตก การติดต่อสัมพันธ์กับต่างประเทศ สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินวิเทศโยบายต่างประเทศได้อย่างปรีชาฉลาดเป็นที่ยอมรับของนานาประเทศอย่างกว้างขวาง ที่สำคัญและยิ่งใหญ่ที่สุดคือ การเลิกไพร่และเลิกทาสที่ประสบความสำเร็จมากกว่าประเทศใดในโลก

พระสังฆราชเปร์รอสได้รับการแต่งตั้งสืบต่อจากพระสังฆราชเวย์ เมื่อปี พ.ศ.2452/ค.ศ. 1909 ได้พัฒนามิสซังกรุงเทพฯให้เจริญเติบโต ขยายออกเป็นมิสซังราชบุรี ในปี พ.ศ.2473/ค.ศ. 1930 และมิสซังจันทบุรี ในปี พ.ศ.2487/ค.ศ. 1944 นอกจากนี้ยังได้ส่งมิชชันนารีกับพระสงฆ์ไปแพร่ธรรมในภาคเหนือ ที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ฯลฯต่อเนื่องจากสมัยพระสังฆราชเวย์ ซึ่งเป็นพื้นฐานให้กำเนิดมิสซังเชียงใหม่ และขยายงานที่นครราชสีมาที่วัดโนนแก้ว ซึ่งเป็นพื้นฐานเป็นสังฆมณฑลนครราชสีมา

เหตุการณ์อันน่าโศกสลดสำหรับประชาชนคนไทยคือ ในวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453/ ค.ศ. 1910 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จสวรรคต

สมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468/ค.ศ. 1910-1925)

สถานการณ์ภายในประเทศไทย เป็นยุคที่พระมหากษัตริย์ทรงมุ่งมั่นพัฒนาประเทศให้ประสบความสำเร็จก้าวหน้า และทันสมัยต่อเนื่องจากแนวทางที่พระราชบิดาของพระองค์ได้ทรงวางรากฐานไว้ แต่ทรงเน้นกระบวนการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตก บนพื้นฐานแห่งภูมิปัญญาตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้สังคมไทยมีเกียรติภูมิแห่งการพัฒนาความคิดของสังคมและประชาชาติ

เวลลา, วอลเตอร์ เอฟ.(Vella, Walter F., 1978 : 203) ได้ศึกษาปัจจัยการ พัฒนาสำนึกความรักชาติ ที่พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งถ่ายทอดและปลูกฝังให้กับประชาชน โดยผ่านสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

1. คุณค่าและความสำคัญทางประวัติศาสตร์

นับเป็นความภาคภูมิใจรุดตาสหะวิริยะของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ผสานกับผลงานของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ดร.แฟรงก์ฟูร์เทอร์ (Dr.Frankfurter) ศาสตราจารย์จอร์ส เซเดส์(George Cedès) และนักประวัติศาสตร์อื่น ๆ ได้ชำระประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติไทย ด้วยการเน้นถึงการก่อตั้งรัฐชาติ ความเสียดสีของบรรพบุรุษ ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ความยึดมั่นในศีลธรรมและพุทธศาสนา และสำนึกความเป็นหนึ่งเดียว และความร่วมแรงร่วมใจในการต่อสู้ ปกป้องรักษาเอกราช ความเป็นหนึ่งและอธิปไตยของชาติ โดยยึดแบบอย่างของรัฐบุรุษสำคัญ อาทิเช่น พ่อขุนรามคำแหงมหาราช สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดจุฬาโลกมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในการกอบกู้และสถาปนาราชอาณาจักร เน้นความสำคัญของประเพณีวัฒนธรรมอันดีงาม เช่น การทอดกฐิน การลอยกระทง วรรณกรรม ได้แก่ สุภาษิตพระร่วง และการรำลึกถึงความสำคัญของชาติ ด้วยการสถาปนา “วันชาติ” เพื่อเป็นเครื่องรวมน้ำใจคนไทยให้รักชาติ(Vella, Walter F., 1978 : 203-213)

2. ความสำคัญของพระพุทธศาสนา

เวลลา, วอลเตอร์ เอฟ.(Vella, Walter F., 1978 : 214-5) เสนอผลการศึกษาว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นความสำคัญของศาสนา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว และหล่อหลอมทุกคนในชาติให้มีจิตใจดีงาม รักชาติบ้านเมือง มีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ และคู่บ้านคู่เมืองมาตั้งแต่อดีต ในขณะที่เดียวกันก็ทรงยอมรับศาสนาอื่น เช่น พราหมณ์ คริสต์ อิสลาม พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก ทรงส่งเสริม และให้ความสำคัญกับประเพณี และวันสำคัญทางพุทธศาสนา ให้เป็นกิจกรรมปลูกฝังถ่ายทอดคุณค่าศาสนาในจิตใจเยาวชน เช่น การทอดกฐิน วันวิสาขบูชา นอกจากนี้ ยังทรงร่วมพัฒนาและจรรโลงพุทธศาสนาให้เจริญยั่งยืนร่วมกับสมเด็จพระสังฆราชในแบบของศาสนจักรอังกฤษ หรือแบบของพระอัครสังฆราชแห่งแคนเทอร์เบอรี(The Archbishop of Canterbury England) โดยมีเป้าหมาย เพื่อ 1) พัฒนาประชาชนให้เป็นคนมีศีลธรรมและเป็นกำลังของชาติ 2) รัฐชาติที่มีศีลธรรมจะเป็นรัฐที่เข้มแข็งเทียบเท่าชาติอื่น 3) พุทธศาสนา มีหลักศีลธรรมดีกว่าศาสนาอื่น และ 4) คนไทยมีภารกิจรักษาและปกป้องความเชื่อทางพุทธศาสนา พระองค์ได้ทรงถ่ายทอดแนวคิดดังกล่าว โดยวิธีการต่าง ๆ ได้แก่ การละคร สุนทรพจน์ บทความเรียง และบทประพันธ์ รวมทั้ง บทเทศนาเสื่อป่า ประเพณี และกิจกรรมวันสำคัญทางพุทธศาสนา

3. คุณค่าของศิลปะและวรรณคดี

ศิลปวัตถุและศิลปกรรมไทยที่มีคุณค่าได้แก่ ภาพวาด ภาพแกะสลัก สถาปัตยกรรม สิ่งแกะสลักโลหะ เครื่องหนัง สิ่งแกะสลักไม้ลงเครื่องเคลือบ ศิลปการแสดง และดนตรีไทย ตลอดจนวรรณกรรมสำคัญ เช่น รามเกียรติ์ นิราศ ลิลิต สุภาษิต นิทาน ละคร กาพย์เห่เรือ ได้รับการรื้อฟื้น และเน้นความสำคัญในการหล่อหลอมจิตใจประชาชน และแสดงคุณค่าแห่งศิลปวัฒนธรรมประจำชาติ ทรงเน้นและยกย่อง “พระคเณศ” ว่าทรงเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปะ และความรู้ นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์ บทละคร และวรรณกรรมมากมายหลายชิ้น เพื่อปลุกจิตใจประชาชนและข้าราชการให้เกิดสำนึกรักชาติบ้านเมือง

นอกจากนั้น กิจกรรมที่น่าสนใจที่รัชกาลที่ 6 ทรงได้ทรงดำเนินการพัฒนาชาติไทยให้เจริญรุ่งเรืองและก้าวหน้าทัดเทียมกับประเทศตะวันตก ผสานกับภูมิปัญญาไทย และรักษาวัฒนธรรมไทยให้เด่นชัด เพื่อเสริมจิตใจประชาชนให้รักชาติบ้านเมือง (Vella, Walter F., 1978) ดังนี้

3.1 การใช้นามสกุล

เดิมสังคมไทยไม่มีการใช้นามสกุล แต่เรียกชื่อหรืออาจฟังทำยว่า ลูกใคร หรือจากบางใด หมู่บ้านใด ดังนั้นเมื่อทรงดำเนินการตามพระราชดำริให้คนไทยใช้นามสกุล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงชี้แจงเหตุผลให้ประชาชนดังนี้ 1) นามสกุล เป็นหลักฐานสำคัญความต่อเนื่องของลูกหลานทางวงศ์ตระกูลบิดา 2) แสดงเอกลักษณ์ ความรักและมิตรภาพ ที่ผูกพันสมาชิกครอบครัวเข้าด้วยกัน ตั้งแต่คนชั้นสูงสู่คนในความปกครองดูแล 3) แสดงคุณลักษณะเชิดหน้าชูตาของตระกูล หรือครอบครัว เพื่อผานความดีงามของตระกูล หรือวงศ์วานที่บ่งบอกตามนามสกุล ดังนี้ก็จะทำให้สังคมไทยปรากฏคุณค่าและความดีอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศใช้นามสกุลสำหรับคนในสังคมไทย เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนม์พรรษาคือ วันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1914 (พ.ศ.2457) และทรงพระราชทาน “นามสกุล” ให้ข้าราชการและบุคคลต่าง ๆ มากมาย(Vella, Walta F., 1978 :130)

3.2 พระนามกษัตริย์ “ราม” แห่งราชวงศ์จักรี

เนื่องจากระบบพระนาม ลำดับราชวงศ์และตำแหน่งตามประเพณีไทย แต่เดิมนั้นเป็นเรื่องยุ่งยากซับซ้อนมาก ยากแก่การจดจำของคนไทยและคนตะวันตก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงดำริพระนามพระมหากษัตริย์อย่างสร้างสรรค์ โดยกำหนดพระนามกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ให้มีความหมาย และง่ายต่อการจดจำและเรียกขาน คือใช้พระนามว่า “ราม” หรือ “King Rama” ตามลำดับพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี สำหรับพระองค์คือ ราม หรือรามที่ 6 หรือ Rama VI

3.3 ธงชาติ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปลี่ยนธงชาติไทยจากธงพื้นแดงมีรูปช้างเผือกอยู่ตรงกลาง เป็นธงไตรรงค์ มีสัญลักษณ์ใหม่แสดงถึง ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ มี 3 สี คือ สีแดงหมายถึงชาติ สีขาวหมายถึงศาสนา และสีน้ำเงินอยู่ตรงกลาง หมายถึง พระมหากษัตริย์

3.4 วันชาติ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดให้มีวันชาติไทย เพื่อเป็นวันสำคัญให้คนไทยระลึกถึงความสำคัญ และมีจิตใจรักชาติ เหมือนดังชาติต่าง ๆ ที่มีอารยธรรมเจริญรุ่งเรือง โดยกำหนดวันชาติคือ วันที่ 23 ตุลาคม ซึ่งเป็นวันปิยมหาราช และวันที่ 6 เมษายน ซึ่งเป็นวันจักรี

3.5 ไชโย

เป็นคำเปล่งโห่ร้องแสดงความยินดี ชื่นชอบอย่างยิ่ง เป็นสำนวนที่มีความหมายดี เป็นภาษาไทย เพื่อให้เทียบเท่ากับชาติที่พัฒนาและมีอารยธรรม โดยใช้คำว่า “ไชโย” มาจากคำว่า ชุข หรือ ชัย เทียบเท่ากับคำโห่ยินดีของฝรั่งว่า ฮูเร้(Hooray !) วีว่า(Viva !) บราโว(Bravo !) หรือ โอเล่(Ole !)

3.6 กีฬา

ทรงส่งเสริมการกีฬาเป็นกิจกรรมพัฒนาจิตใจประชาชน และการฝึกการละเล่นแบบเป็นหมู่คณะ เพื่อให้มีจิตใจรู้จักทำงานร่วมกัน และเชียร์กีฬา เป็นต้น กีฬาฟุตบอล

3.7 สถานภาพสตรี

ทรงยกย่องสตรีให้มีสถานภาพเป็นที่ยอมรับในสังคม ทั้งในระดับงานเลี้ยงและการให้เกียรติต่อหน้าสังคม เพื่อให้สตรีได้รับเกียรติและมีความหมายในสังคม เช่นเดียวกับสังคมตะวันตก

3.8 การศึกษา

ทรงส่งเสริมการศึกษาเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการพัฒนาคนไทย ให้มีความรู้ ความสามารถในการพัฒนาตนเอง สังคม และประเทศชาติเจริญก้าวหน้าเป็นชาติชั้นนำในระดับภูมิภาค

ทรงสนับสนุนให้ข้าราชการและประชาชน สร้างโรงเรียนเป็นราชกุศลและอุทิศเพื่อแม่ทำบุญอย่างยิ่งใหญ่ ทดแทนการสร้างวัด อุโบสถ ซึ่งมีอยู่มากมายในเมืองหลวงและเมืองใหญ่ในภูมิภาค

ทรงจัดตั้ง “จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” ให้เป็นการศึกษาระดับอุดมศึกษาเพื่อสร้างปัญญาชนให้กับประเทศ ตามแบบอย่างของมหาวิทยาลัย อ็อกฟอร์ด และเคมบริดจ์ ในประเทศอังกฤษ

สถานการณ์ของไทยขณะนั้น ได้พัฒนาสู่สังคมเศรษฐกิจแบบทุนนิยม มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ เช่น ชนชาติยุโรปอย่างกว้างขวาง แม้ในบางครั้ง รัฐบาลต้องจำยอมต่อการบังคับของชาติยุโรปในเรื่องสำคัญ เช่น สิทธิสภาพนอกอาณาเขตในพื้นที่ดินไทย ที่สำคัญคือมีกระบวนการความคิดอย่างเสรี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงดำเนินกุศโลบายเพื่อวางรากฐานการพัฒนาประเทศเป็นระบอบประชาธิปไตย แบบรัฐสภา อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ด้วยการทดลองการปกครองในเมือง “ดุสิตธานี” ทรงจัดตั้งกองเสือป่า เพื่อฝึกฝนบทบาทพลเมืองในยุคใหม่ ทรงปรับปรุงการทหาร การแพทย์พยาบาล จัดตั้งโรงพยาบาล ฯลฯ

ในช่วงเวลาดังกล่าว มิชชันนารีได้ทำงานแพร่ธรรมต่อไป และมีมิชชันนารีสมัครเข้ามาทำงานในประเทศไทยมากขึ้นตามลำดับ

ปี พ.ศ.2467/ค.ศ.1924 ภคินีอูร์สุลิน ได้มาทำงานแพร่ธรรม และรับผิดชอบงานอภิบาลเยาวชนหญิงในประเทศไทย เริ่มงานที่โรงเรียนกุหลาบวัฒนา และขยายไปที่โรงเรียนมาแตร์เดอีวิทยาลัย โรงเรียนวาสูเทวี และโรงเรียนเรยีนาเชลีวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่

ปี พ.ศ.2468/ค.ศ. 1925 ภคินีคณะคาร์แมต ได้แยกสาขาจากเวียดนามมาตั้งที่เมืองไทย เป็นลักษณะชีลด์หรือบำเพ็ญศีกาวันแต่ภายในอาราม ปัจจุบันมีอารามคาร์แมต อยู่ที่ถนนคอนแวนต์ สีลม กทม. จังหวัดจันทบุรี จังหวัดสกลนคร และจังหวัดนครสวรรค์

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาของมิชชันนารีได้พัฒนา ขยายตัวและเป็นที่ยอมรับเพิ่มอย่างกว้างขวางมากขึ้น เช่น ในสมัยพระสังฆราชเวย์(Choomsriphan,S.,1990:) มีสถานการณ์ทางสังคมที่สนับสนุนเรื่องนี้ คือ พระมหากษัตริย์ทรงเห็นว่า การศึกษาแบบตะวันตกจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยตามนโยบายการพัฒนาประเทศของพระองค์ มิชชันนารีจึงได้รับการสนับสนุนมากขึ้น จึงได้เริ่มบุกเบิกงานแพร่ธรรมออกไปในเขตต่างจังหวัดอย่างกว้างขวาง ทั้งในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ข้ามเทือกเขา “ดงพญาไฟ” ปัจจุบันเรียกว่า ดงพญาเย็น ไปในดินแดนอีสานและลาว มิชชันนารีทุกคนต้องทำงานหนักอย่างมาก ทั้งในด้านการจัดการศึกษา อาจกล่าวได้ว่า ทำงานทั้งสองมือ คือ มือซ้ายจัดการศึกษาในทุกวัด ทั้งในเมืองและนอกเมือง และมือซ้าย จัดการศึกษาแบบทันสมัย โดยเปิดโรงเรียนและจ้างครูต่างชาติ แบบมีอาชีพ และได้ติดต่อเชิญนักบวช ทั้งชายและหญิงในฝรั่งเศส ซึ่งเป็นผู้มีทักษะและความชำนาญในการจัดการศึกษา เข้ามาบริหารจัดการศึกษาในเมืองหลวงก่อน เพื่อสอนลูกหลานของขุนนาง พ่อค้า คหบดี และลูกหลานชาวยุโรปที่พำนักอาศัยอยู่ในประเทศ ขณะเดียวกันมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ชาวอเมริกันได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในกรุงเทพฯ ด้วย ส่วนงานแพร่ธรรมนั้น มิชชันนารีได้ทำงานหนักไม่แพ้การจัดการศึกษา คือ มือซ้ายทำงานอบรมสอนคริสตชนให้เรียนรู้จักคำสอนศาสนา อภิบาลดูแลให้อยู่ในบัญญัติของพระเจ้าและกฎระเบียบค่านิยมคริสตัง เพื่อเป็นคนดี และทำการไถ่ทาสให้คนได้เป็นอิสระ จากนั้นจัดรวมกลุ่มพวกเขา สอนอาชีพและพัฒนาหมู่บ้านชุมชนใหม่ให้เจริญ

ก้าวหน้าและมั่นคงเป็นหลักแหล่งที่ดีสำหรับอนาคต ส่วนการทำงานอีกด้านหรืองานของมือขวา ยังสอนศาสนาต่อไปอย่างไม่หยุดหย่อนแก่ผู้สนใจ นับได้ว่ายุคนี้เป็นยุคที่มิชชันนารีมีภารกิจมากทำงานหนัก แต่เป็นยุคที่มีความเจริญก้าวหน้าอย่างน่าชื่นใจ และเป็นยุคการศึกษาคาทอลิกที่มีความรุ่งโรจน์อีกครั้งหนึ่ง มีปริมาณมากและกว้างขวางกว่าในสมัยอยุธยา เมื่อเปรียบกับชีวิตของพระเยซู อาจเรียกได้ว่า เป็นเหมือน “การกลับคืนชีพ” ของพระองค์ จึงเรียกยุคการศึกษาคาทอลิกนี้ว่า “ยุคกลับคืนชีพ”

ข้อสังเกต บทบาทการจัดการศึกษาและการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย เป็นสิ่งที่ทำให้ประชาชนคนไทยได้รับการศึกษา มีความรู้ความสามารถเพิ่มมากขึ้น คนที่มีความสามารถมากก็ได้เข้ามารับราชการ หรือประกอบอาชีพอิสระ บ้างก็รับจ้าง เป็นเสมียนบ้าง ทำงานช่างบ้าง ฯลฯ และคนไทยทุกคนได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระจากการเป็น “ไพร่” และ “ทาส” ได้รับความฐานะ “ราษฎร” เต็มตัว มีอิสระเสรีภาพ เป็นไทแก่ตนเอง ทำให้เกิดจิตสำนึกว่า การศึกษาทำให้ตนเองรู้ถึง “ศักยภาพ” มีความรู้ ความสามารถที่จะ “กระทำการ” ใด ๆ ได้สำเร็จ มีความเจริญก้าวหน้า ทั้งในอาชีพและกิจการใดๆ ยิ่งเมื่อได้รับความสำเร็จมากขึ้นในแต่ละคน และผู้คนต่างตระหนักในศักยภาพและผลงานของแต่ละคนมากขึ้น จิตสำนึกได้พัฒนา พบคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ เข้าใจถึงความสำคัญที่สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงสอนให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของ “หน่วยย่อยในผลรวม” ของชาติ ที่ต้องร่วมกันสร้างสรรค์พัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าเทียบเท่าอารยประเทศทั้งหลาย ประชาชนจึงตระหนักถึงพลังแห่งศักยภาพของความเป็นมนุษย์ และสิ่งที่ประชาชนทำได้ ก็มีความสำเร็จไม่แพ้บรรดาลูกหลานขุนนางอีกหลายคน เมื่อจิตสำนึกได้พัฒนา คนไทยจึงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษา ต้องการให้ลูกหลานของตนได้ศึกษาเล่าเรียนเพิ่มมากขึ้น เช่นเดียวกับการศึกษาของมิชชันนารีหรือการศึกษาแบบตะวันตก ที่เป็นระบบและมีคุณภาพสูง สภาวะของประชาชนที่เริ่มเปลี่ยนไปนี้ ได้กลายเป็นพลังประชาชนขึ้นมาทีละน้อยตามลำดับของกาลเวลา ศักยภาพของประชาชนทวีมากขึ้น ต่างคนต่างตระหนักในคุณค่าและศักดิ์ศรีของตนเองในฐานะมนุษย์ อย่างที่ไม่เคยได้คิดมาก่อนและเมื่อพลังประชาชนได้ “กระทำการ” ใด ๆ สำเร็จเพิ่มมากขึ้น จิตสำนึกแห่งศักยภาพของความเป็นมนุษย์ก็ทวีขึ้น เป็นจิตสำนึกแห่งความเป็นอารยชน จากคนต่ำต้อยสามัญในชนบทห่างไกล การศึกษาได้ทำให้พวกเขาก้าวหน้า และเติบโตใหญ่ในหน้าที่การงาน มีฐานะดีขึ้น เป็นการเพิ่มพลังของประชาชน จนกลายเป็นพลังที่ขึ้นอาสาเข้ามาพัฒนาประเทศชาติในอนาคต ที่ไม่มีใครคาดคิดมาก่อน

อย่างไรก็ตาม สำนึกแห่งความเป็นไทย ที่ได้รับและเกิดขึ้นมากในชีวิตคนไทย ตามลำดับของกาลเวลาและกระบวนการทางสังคม เสริมด้วยการศึกษาทั้งจากมิชชันนารี และที่ได้รับจากต่างประเทศของ “คน” บางคน ทำให้พวกเขาตระหนักว่า “อยากแสดงความคิดเห็น” และ “มีส่วนร่วม” ในความคิดเห็นต่อการปกครองและพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงให้อิสระเสรีในการแสดงความคิดเห็นทาง

หนังสือพิมพ์ และสื่อการแสดง ละครได้มากพอสมควรในรัชสมัยของพระองค์ กระแสความคิดจึงมีการปะทะสังสรรค์กันที่ต้องการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า ทั้งแบบตะวันตกและแบบไทย ๆ บนพื้นฐานของความเป็นไทย

การจัดการศึกษาของมิชชันนารีในยุคนี้ มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทางแนวคิด และวิธีการจัดการศึกษา ที่มิชชันนารีได้รับจากผลการประชุมสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 1 ณ กรุงโรม ในปี พ.ศ. 2411 / ค.ศ. 1868 มาพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้ดีขึ้น การศึกษาคาทอลิกได้ขยายตัวออกไปในต่างจังหวัดอีกหลายแห่ง โรงเรียนของคณะภคินีเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตร ได้จัดการศึกษาเพิ่มขึ้นอีก 4 แห่งในกรุงเทพฯ ส่วนโรงเรียนอัสสัมชัญของคณะภราดาเซนต์คาเบรียล ได้รับความนิยมนและมีชื่อเสียงมากขึ้นตามลำดับ ในขณะที่มีโรงเรียนที่มิชชันนารีรับผิดชอบสอนอยู่ในต่างจังหวัดจำนวน 49 แห่ง และในทุกวัดที่สามารถจัดได้บ้างตามโอกาส ทั้งนี้ มิชชันนารีได้รับความช่วยเหลือจากภคินีคณะรักไม้มากางเขนและครูสอนคำสอนฆราวาส บางครั้งก็ได้จ้างครูมาสอนเพิ่มเติมด้วย

4. การศึกษาคาทอลิกยุค “ผู้หว่าน” (รัชกาลที่ 7 – รัชกาลที่ 8)

สมัยรัชกาลที่ 7 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2477/ ค.ศ. 1925-1934)

สถานการณ์ภายในประเทศหลังรัชกาลที่ 6 ประเทศประสบวิกฤตเศรษฐกิจอย่างมาก เช่น ผลกระทบจากภัยสงครามโลก ครั้งที่ 1 ที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจทั่วโลก รัฐบาลต้องดำเนินการทุกอย่างแบบประหยัด การพัฒนาประเทศเกิดภาวะหยุดชะงัก

ปัญหาด้านหนี้สิน ปัญหาคอร์รัปชัน นาล่ม ทำให้รัฐบาลต้องดำเนินนโยบายประหยัดค่าใช้จ่าย ต้องลดจำนวนข้าราชการจำนวนมาก และเร่งรัดผลิตผลเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้หมดสิ้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะประสบปัญหาต่าง ๆ มีวิกฤตหลายรูปแบบก็ตาม ได้มีกลุ่มปัญญาชนรุ่นใหม่ได้ตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อประเทศชาติออกมาเสมอ แนวทางแก้ปัญหาอย่างมากมาย เช่น นายปรีดี พนมยงค์ หลวงวิจิตรวาทการ ฯลฯ กลุ่มบุคคลเหล่านี้เป็นผลผลิตของการปฏิรูปการศึกษา และการสร้างจิตสำนึกแห่งความรักชาติ เมื่อเห็นว่าสถานการณ์ทางบ้านเมือง จึงได้รวมตัวกันผลักดันให้กระแสนการพัฒนาประเทศตามระบอบประชาธิปไตย ที่ได้รับริเริ่มโดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ให้เกิดผลจริงจัง ประชาชนจะได้มีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ กลุ่มบุคคลเหล่านี้รวมตัวกันภายใต้ชื่อ “คณะราษฎร” ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงยอมรับและเห็นชอบ ก่อให้สถานการณ์ทางการเมืองการปกครองที่สำคัญคือ คณะราษฎรได้ประกาศยึดอำนาจ และเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข จัดตั้งรัฐบาลปกครองประเทศ พัฒนาปรับปรุงระบบการบริหารปกครองประเทศ พัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษาของประเทศ พระมหากษัตริย์ได้

ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ.2475 ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา และการพัฒนาประเทศ มีดังนี้

1. อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวสยาม โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ซึ่งไม่มีอำนาจในการบริหารประเทศโดยตรง แต่ได้รับการเทิดทูนพระเกียรติว่า ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติทางสภาผู้แทนราษฎร อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี และอำนาจตุลาการทางศาล

2. บุคคลมีความเสมอภาคและเสรีภาพสมบูรณ์ตามกฎหมาย โดยเสรีภาพที่แต่ละบุคคลใช้นั้นจะต้องไม่ละเมิดต่อบุคคลอื่น

3. ...การใช้รัฐธรรมนูญและบทเฉพาะกาลให้ดำเนินไปจนกว่าราษฎรผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งจะมีการศึกษาจนระดับประถมศึกษาสามัญมากกว่ากึ่งจำนวน แต่อย่างช้าไม่เกิน 10 ปี นับตั้งแต่วันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ.2475

รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้เป็นจุดสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทยทั้งด้านระบอบการปกครองประเทศ ทำให้ภาคประชาชนมีพัฒนาการตำแหน่งทางการเมือง การปกครองประเทศสามารถเข้ามารับผิดชอบต่อชาติบ้านเมืองได้มากขึ้น ด้านสิทธิและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ประชาชนตระหนักถึงสิทธิ ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ และสถานภาพของความเป็นพลเมืองของชาติ มีจิตสำนึก “รักชาติ” และรู้สึกเป็น “เจ้าของ” ประเทศ สิ่งสำคัญคือ การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่ประชาชน ยอมรับในการพัฒนาและยกระดับฐานะบุคคลทางสังคมและอาชีพ จึงนิยมส่งลูกหลานเข้าศึกษาเล่าเรียนเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่รัฐได้เร่งจัดการศึกษาและขยายการศึกษาออกไปยังภูมิภาคจังหวัดต่าง ๆ อย่างกว้างขวางและเต็มกำลังความสามารถ เพื่อให้การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างคน และให้เป็นคนดีมีการศึกษาที่เป็นกำลังสร้างชาติ ให้เติบโตในทุกเขตพื้นที่ของแผ่นดินไทย

ในสถานการณ์ของประเทศในช่วงเวลาดังกล่าว การศึกษาคาทอลิกได้ขยายการจัดการศึกษาในจังหวัดต่าง ๆ มากขึ้น และบุกเบิกขยายตัวในชุมชนท้องถิ่นต่างจังหวัด เป็นภารกิจที่ต้องร่วมมือกับรัฐที่จะเพาะหว่านเมล็ดพันธุ์ทางการศึกษาสำหรับประชาชนและร่วมรับผิดชอบในการพัฒนาประเทศชาติ

ความร่วมมือของการศึกษาคาทอลิกกับรัฐในการพัฒนาการศึกษาและการพัฒนาประเทศดังกล่าว แสดงถึงความตระหนักถึงบทบาทและความรับผิดชอบต่อสังคมไทย และร่วมมือพัฒนาการศึกษาให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2475 ประกอบกับรัฐได้สนับสนุนเรื่องสิทธิเสรีภาพของบุคคลในฐานะเป็นพลเมืองของชาติ ทำให้สังคมทุกส่วน และองค์กรศาสนาจัดการศึกษาสำหรับประชาชนได้อย่างอิสระและพร้อมที่จะทุ่มเทสรรพกำลังรับใช้สังคม

มิชชันนารีได้ขยายงานแพร่ธรรมออกไปในเขตภาคใต้ และจัดตั้งเป็นมิสซังราชบุรี โดยมอบให้อยู่ในความดูแลของมิชชันนารีสังฆคณะซาเลเซียนของนักบุญยอห์น

บอสโก ซึ่งได้เข้ามาทำงานในประเทศไทย ในปี พ.ศ.2470/ค.ศ. 1927 เริ่มกิจการอภินิหารและการศึกษาอบรมสำหรับเยาวชนชายที่โรงเรียนอาชีวะศึกษาคอนบอสโก และงานอภินิหารเยาวชน งานกรรมทูตในมิสซังราชบุรีและเขตภาคใต้ ในปี พ.ศ.2473/ค.ศ. 1930

ส่วนกิจการของภราดาคณะเซนต์คาเบรียล ได้ขยายการศึกษาเป็นโรงเรียนเซนต์คาเบรียล สามเสน โรงเรียนอัสสัมชัญพาณิชยการ โรงเรียนเซนต์ปอล แปดริ้ว (ปัจจุบันเป็นโรงเรียนเซนต์หลุยส์ ฉะเชิงเทรา) โรงเรียนมงฟอร์ต เชียงใหม่ และโรงเรียนอัสสัมชัญ ศรีราชา

คณะภคินีเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตร ได้ขยายโรงเรียนเป็นโรงเรียนเซนต์ฟรังซิสซาเวียร์คอนแวนต์ สามเสน โรงเรียนเซนต์ปอล แผนกหญิง แปดริ้ว (ปัจจุบันเป็นโรงเรียนเซนต์แอนโทนี ฉะเชิงเทรา)

การฝึกหัดครู มิชชันนารีได้จัดตั้งสถานฝึกหัดครู “ทาซาซีโอ” ที่แปดริ้ว เพื่อเป็นการฝึกอบรมครูสำหรับเด็กและครูสอนคำสอน เป็นการแก้ไขปัญหาเรื่องครู ภายหลังได้เลิกกิจการไป

ด้านการพิมพ์ มีนิตยสารรายเดือนที่จัดทำขึ้นในสมัยพระสังฆราชแปร์รอส และหนังสือเกี่ยวกับศาสนาหลายเล่ม เช่น พระคริสตประวัติ อธิบายคำสอน ประวัตินักบุญ ซึ่งได้ปรับปรุงแก้ไขให้เป็นภาษาตามสมัยนิยม

ปี พ.ศ.2487/ค.ศ. 1944 ได้แบ่งเขตงานอภินิหารและแพร่ธรรม ออกเป็นเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือมิสซังจันทบุรี มอบหมายในความดูแลของพระสงฆ์พื้นเมือง

สมัยสงครามโลก ครั้งที่ 2 โดยเฉพาะกรณีพิพาทอินโดจีน (พ.ศ.2483-2484/ค.ศ. 1940-41) ศาสนาถูกเบียดเบียนข่มเหงต่างๆ นานา คริสตชนถูกบังคับให้ทิ้งความเชื่อศรัทธาในศาสนาและพระเป็นเจ้าถูกกล่าวหาว่าเป็นคนทรยศต่อประเทศชาติ มีคนบางกลุ่มได้ทำการเผาวัด เอรูรูปพระมาทาลายและทำร้ายมิชชันนารี ตลอดจนคริสตชนที่ไม่ยอมปฏิบัติตามคำสั่ง แต่วิกฤตต่าง ๆ ได้ผ่านพ้นไป พระสังฆราชแปร์รอสและมิชชันนารีพร้อมกับคริสตชนได้เตือนใจกันและกันให้มั่นคงในศรัทธาต่อพระเป็นเจ้าและไม่ละทิ้งศาสนา มีจิตใจซื่อสัตย์ต่อพระธรรม คำสอนของพระเยซูคริสต์และพระศาสนจักร

สมัยรัชกาลที่ 8 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (พ.ศ. 2477-2489/ค.ศ. 1934-46)

ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 รัฐบาลได้มีการประชุมสภาผู้แทนราษฎรหลายครั้ง มีการปรับเปลี่ยนผู้นำทางการเมือง สลับกันระหว่างพลเรือนกับทหาร แต่ทหารมีบทบาทมากกว่า จึงสามารถจัดตั้งรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย ภายใต้การนำของทหารเป็นเวลานานพอสมควร ในขณะเดียวกัน ได้มีการพัฒนาการด้านความคิดและบทบาทของภาคประชาชนเพิ่มขึ้น คือรัฐบาลได้จัดการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยตรงครั้งแรก

เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ.2480 มีจำนวน 91 คน ซึ่งที่ประชุมมีมติให้จอมพล ป.พิบูลสงคราม [ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็น พันเอกหลวงพิบูลสงคราม:ผู้วิจัย] ได้รับตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี มีการเปลี่ยนชื่อประเทศสยามเป็นประเทศไทย (ชาติชาย พณานานนท์,2532:517) มีกิจกรรมการพูดไฮสปาร์คในที่สาธารณะ (ชาติชาย พณานานนท์,2532:519-529) และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2489 ได้ส่งเสริมการจัดตั้งพรรคการเมือง ซึ่งมีสาระสำคัญด้านการพัฒนาคุณภาพ และศักยภาพของประชาชน มีสาระสำคัญบางประการดังนี้

1. อำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์เป็นประมุข ทรงใช้อำนาจตามรัฐธรรมนูญผ่านรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล
2. บุคคลย่อมมีฐานะเสมอกันตามกฎหมาย ฐานันดรโดยกำเนิดหรืออื่นใด ไม่ทำให้เกิดเอกสิทธิ์
3. บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการนับถือศาสนาและปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ โดยไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่พลเมืองและไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์...

สถานการณ์ทางด้านประชาชนและสังคม ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2489 ได้สะท้อนให้เห็นพัฒนาการด้านศักยภาพของมนุษย์และจิตสำนึกของคนไทยที่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของและรับผิดชอบต่อบ้านเมือง เพราะประชาชนมีสิทธิเสรีภาพ บทบาทของประชาชนจากทุกส่วนของสังคมได้เริ่มพัฒนาตามลำดับ แม้ยังคงมีลักษณะเป็นฝ่ายรับ (Passive people) หรือทางเดียว แต่ถึงกระนั้นรัฐธรรมนูญยังกำหนดสิทธิของบุคคลมีฐานะเสมอกันตามกฎหมาย มีเสรีภาพบริบูรณ์ในการนับถือศาสนาและปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นสิ่งสะท้อนความเป็นประชาธิปไตย รัฐได้ส่งเสริมการจัดการศึกษาสำหรับประชาชนอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญในการพัฒนาคนไทยอย่างกว้างขวางในทุกภูมิภาคของประเทศภายใต้สถานการณ์และการพัฒนาสังคมดังกล่าว พลังภาคประชาชนซึ่งมีบทบาทมากขึ้นทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งจะเห็นผลชัดเจนมากขึ้นตามลำดับในสมัยรัชกาลที่ 9 อันเป็นรัชกาลปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี สถานการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศ ก็ยังเป็นปัญหาอยู่ การพัฒนาเศรษฐกิจจากภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก รัฐบาลได้ดำเนินนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมและมีแนวโน้มเป็นเศรษฐกิจระบบทุนนิยมได้วางฐานพัฒนาด้านอุตสาหกรรมแบบต่อเนื่องจากภาคเกษตรกรรม เช่น โรงสีข้าว โรงเลื่อย โรงงานน้ำตาล มีการก่อสร้างบริการสาธารณะพื้นฐาน เช่น ถนน โรงไฟฟ้า รถไฟ และจัดตั้งรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ

ภายใต้สถานการณ์ทางสังคมดังกล่าว การศึกษาคาทอลิกโดยการสนับสนุนของมิชชันนารีและพระศาสนจักรคาทอลิก ได้ตอบรับและร่วมมือกับรัฐ ทั้งในการจัดการศึกษาจัดตั้งโรงเรียนคาทอลิก ในเขตพื้นที่ชุมชนต่างจังหวัด และร่วมมือกันพัฒนาชุมชนบริเวณวัด

คาทอลิกทั้งในเขตกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัด มีการขยายตัวไปพัฒนาในพื้นที่ชุมชนอื่น ๆ ตามกำลังความสามารถ

สรุปว่า การศึกษาคาทอลิก “ยุคผู้หว่าน” นี้ เป็นยุคที่มิชชันนารีได้ตอบรับนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการขยายการพัฒนาออกไปในเขตภูมิภาคให้กว้างขวาง เพื่อคนไทยทุกคน จะได้รับการพัฒนา รัฐบาลได้จัดโครงการส่งเสริมพัฒนาการศึกษาของประชาชน และผู้แทนราษฎร ให้มากขึ้นด้วยการจัดการศึกษาให้กว้างขวางที่สุดเท่าที่สามารถ ดังที่เป็นข้อกำหนดเงื่อนไขของรัฐธรรมนูญ ฉบับแรกของประเทศ ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ได้พระราชทานแก่คณะราษฎรหรือรัฐบาลที่บริหารปกครองประเทศ

การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญ และสำคัญมากยิ่งขึ้นไปตามลำดับของกาลเวลา การพัฒนา ทำให้ศักยภาพของความเป็นมนุษย์เปลี่ยนแปลงก้าวหน้ามากขึ้น ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ คนไทยไม่ต้องปรับตัวมากกับการศึกษาแบบตะวันตก เพราะคนไทยรู้จักดี จากความพากเพียรพยายามของมิชชันนารี การศึกษาจึงได้แผ่ขยาย หรือ “หว่าน” ออกไปในผืนแผ่นดินอย่างกว้างขวางมากเท่าใด ก็จะเติบโตมากขึ้น มากขึ้นอย่างไม่รู้จักสิ้นสุด จิตสำนึกความรับผิดชอบต่อส่วนรวมและประเทศชาติของคนไทยได้พัฒนามากขึ้น จนถึงกับอาสาเข้ามาพัฒนาประเทศ

มิชชันนารีได้จัดการศึกษาและดำเนินงานแพร่ธรรมต่อไปอย่างต่อเนื่อง กิจการโรงเรียนคาทอลิกได้ขยายตัวออกไปต่างจังหวัด ตามนโยบายของรัฐบาล ด้วยความพยายามจัดการศึกษาที่ดีมีคุณภาพให้กับประชาชน การขยายตัวนี้เปรียบเสมือนกับ “ผู้หว่าน” ได้ออกไปหว่านเมล็ดพืชในผืนแผ่นดินใหม่ ที่ห่างไกลออกไป เพื่อให้เมล็ดพืชนั้นงอกงามและเติบโตในเวลาต่อมา รอวันเวลาและการแตกหน่อ แง่งลำต้นออกมาจากเมล็ด เกิดเป็นต้น และเติบโตขึ้น ให้ผลแก่แผ่นดินและผู้คนต่อไป จึงเรียกยุคนี้ว่า “ยุคผู้หว่าน”

5. การศึกษาคาทอลิกยุคแตกหน่อ ต่อถึง (รัชกาลที่ 9- ปัจจุบัน)

สมัยรัชกาลที่ 9 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (พ.ศ. 2489-ปัจจุบัน /ค.ศ. 1946-ปัจจุบัน)

พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ สืบต่อจากพระเชษฐาธิราช โดยมีคณะรัฐบาลเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในระยะแรก เนื่องจากยังทรงพระเยาว์และไม่สำเร็จการศึกษา

หลังจากทรงสำเร็จการศึกษาแล้ว ทรงประกอบพิธีราชาภิเษกขึ้นครองราชย์อย่างเป็นทางการ และประกาศการปกครองโดยธรรม ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม นำประชาชนอยู่อย่างร่มเย็นผาสุก และเอาใจใส่ต่อทุกข์ยากของประชาชน จนได้รับพระนามว่า “พ่อของแผ่นดิน” ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจมากมายเพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุขของประชาชน โดยเฉพาะประชาชนที่อยู่ห่างไกลความเจริญและถูกทอดทิ้ง ตามพระราชโอบายที่ตรัสไว้ในวันแห่ง

ราชพิธีราชาภิเษกว่า “เราจะปกครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งประชาชนชาวสยาม” ฯลฯ

สภาพสังคมภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 ให้เสรีภาพสิทธิบุคคล ซึ่งรัฐบาลดำเนินนโยบายภายใต้รัฐธรรมนูญ ในช่วงนี้รัฐบาลที่นำโดยทหาร เช่น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลประภาส จารุเสถียร ได้ดำเนินปกครองประเทศในระบอบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตามการปกครองโดยรัฐบาลทหารเหล่านี้ ได้ก่อให้เกิดความไม่พอใจในหมู่ปัญญาชนเกิดกรณี 14 ตุลา. 2516 และกรณี 16 ตุลา. 2519 ส่งผลต่อความรู้สึกรับผิดชอบในฐานะเป็นเจ้าของประเทศ ซึ่งหลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวแล้ว บทบาทของเอกชนและประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นเป็นสำคัญมาครบสมบูรณ์ในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ในด้านเศรษฐกิจนั้น ไทยได้ร่วมเป็นสมาชิกกับธนาคารโลกและสหประชาชาติ โดยมีประเทศสหรัฐอเมริกา สนับสนุนหลังจากได้ร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อมุ่งพัฒนาประเทศโดยเน้นความสำคัญด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและรัฐดำเนินนโยบายเศรษฐกิจตามแผนพัฒนา ฯ ฉบับต่างๆ มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสรุปสาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติไว้ดังนี้(วิภาวี พิจิตน์นาคาล, 2532 : 402-407)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) เน้นเรื่องโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) พัฒนากำลังคนด้วยการศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) การศึกษาวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีให้สอดคล้อง ขจัดความเสื่อม ของโอกาสทางการศึกษารวมทั้งพัฒนาด้านสาธารณสุข

แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) การปรับปรุงโครงสร้างทั้งด้านเกษตรกรรม และอุตสาหกรรม เป็นการผลิตเพื่อการส่งออก และกระจายไปตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) พัฒนาต่อเนื่องไปโดยพัฒนา กำหนดพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนาชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เหนือ ได้ พัฒนาโครงสร้างสังคมให้ปรับตัวเข้ากับสภาพเศรษฐกิจ ลดอัตราการเพิ่มของประชากร พัฒนาจิตใจประชาชน โดยการพัฒนาศึกษา ด้านสาธารณสุขเน้นนโยบายบริการสาธารณสุขสู่ภูมิภาคต่าง ๆ และให้ราษฎรมีส่วนร่วม

แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม และการพัฒนาด้านสังคม โดยมีเป้าหมาย “มุ่งพัฒนาคนเพื่อให้พัฒนาสังคมให้ก้าวหน้า...”

แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2538) เน้นการพัฒนาเรื่อง การส่งออกให้มากขึ้น ปรับตัวให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก

แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2539-2544) เน้นเรื่องการพัฒนา คนให้เป็ศูนย์กลางของการพัฒนา สังคม เศรษฐกิจ และประเทศ

อย่างไรก็ดีในการดำเนินนโยบายตามแผนพัฒนาในฉบับต่างๆที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดปัญหาที่เป็นผลกระทบจากแผนเหล่านี้ เช่นปัญหาคนว่างงาน ปัญหาความเสื่อมทาง สังคม ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าปัญหาเหล่านี้เป็นผล จากการมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่สมดุล เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจความเจริญทางวัตถุมากกว่าจิต ใจ ทำให้มีการสังสมปัญหาต่าง ๆ ยิ่งขึ้นโดยเฉพาะในช่วงปี 2539 ที่เกิดปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำ ที่เรียกว่า “พองสบู่แตก” ไทยต้องเผชิญ กับภาวะหนี้สินต่าง ๆ มาก

ในด้านการศึกษาในยุคนี้ ได้มีแผนการศึกษาดังต่อไปนี้

แผนการศึกษา พ.ศ. 2494 ที่เปรียบเสมือน “พิมพ์เขียว” ที่มีสาระสำคัญว่า การปรับปรุงแผนการศึกษา 2479 ให้ทันสมัย โดยเน้นการศึกษาภาคบังคับ 4 ปี และอาชีวศึกษา การปรับปรุงการฝึกหัดครู

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 มีสาระสำคัญคือจัดการศึกษา 4 ระดับ อนุบาล ประถม มัธยม อุดมศึกษา ในช่วงแผนการศึกษานี้ได้วางแผนพัฒนาการศึกษา 3 แผนคือ ซึ่ง สรุปลสาระสำคัญได้ดังนี้ (ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์, 2532: 398-402)

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) มุ่งกระจายการศึกษาไปสู่ท้องถิ่นให้ทั่วถึง และปรับปรุงคุณภาพการศึกษา

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) มุ่งเสริมการผลิตกำลังคนให้สอดคล้องกับความต้องการของเศรษฐกิจและสังคม

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) มุ่งแก้ไขปัญหา การศึกษาในระดับต่าง ๆ เช่นการพัฒนาการอาชีวศึกษา การฝึกหัดครูจนถึงปริญญาตรี การจัดตั้ง มหาวิทยาลัยในภูมิภาครวมทั้งสนับสนุนให้เอกชนเปิดสอนในระดับอุดมศึกษา

อย่างไรก็ดีในช่วงนี้ ได้เกิดกรณีวิกฤตการณ์เรียกร้องประชาธิปไตยของ หมุนักศึกษา ทำให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาขึ้น ในยุคนี้จึงมีคำขวัญในหมู่นักศึกษาว่า เป็นยุคแห่ง การแสวงหา

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 มุ่งจัดการศึกษาในโรงเรียนและการ ศึกษาออกโรงเรียนให้สัมพันธ์กัน และจัดแบ่งการประถมจาก 7 ปี เหลือ 6 ปี มัธยมเพิ่มจาก 5 ปี เป็น 6 ปี ในช่วงแผนการศึกษานี้ รัฐบาลได้ใช้แผนพัฒนาการศึกษา 3 แผน ซึ่งมีสาระสรุปได้ดังนี้

แผนพัฒนาการศึกษาฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) เน้นการ ปรับปรุง โครงสร้างระบบบริหารการศึกษา

แผนพัฒนาการศึกษาระดับที่ 5 พ.ศ. 2525-2529 เน้นเรื่องการปรับปรุงคุณภาพ การศึกษาและความเสมอภาคทางการศึกษา

แผนพัฒนาการศึกษาระดับที่ 6 พ.ศ. 2530-2534 เน้นเรื่องการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาประเทศและแก้ไขภาวะเศรษฐกิจ

ในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ ได้ประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา และมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521 และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มุ่งจัดการศึกษาเพื่อปวงชน เป็นการศึกษาการอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และมุ่งเน้นพัฒนาคุณภาพการศึกษาการเรียนการสอน ด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ซึ่งรัฐได้จัดการศึกษาตามแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ 2 ฉบับ มีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) มุ่งเน้นการพัฒนาการศึกษาเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อสร้างกำลังคนตอบสนองต่อเศรษฐกิจ

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) มุ่งพัฒนาคุณภาพของมนุษย์ และยึดหลักมนุษย์เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เพื่อการเสริมสร้างสังคมไทยที่พึงประสงค์คือสังคมแห่งคุณภาพ และสังคมของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

สมัยพระสังฆราชหลุยส์ โชแรง (พ.ศ.2490-2508/ค.ศ. 1947-1965)

พระสังฆราชหลุยส์ โชแรงได้รับการแต่งตั้งสืบต่อจากพระสังฆราชแปร์รอส เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ.2490/ค.ศ. 1947 และได้สืบสานกิจการของท่านแปร์รอสให้กว้างขวางยิ่งขึ้น มีคณะนักบวชได้เข้ามาช่วยเหลือทำงานมากขึ้น

ปี พ.ศ.2491/ค.ศ. 1948 คณะสงฆ์พระมหาไถ่ จากประเทศสหรัฐอเมริกา ได้เดินทางเข้ามาทำงานด้านอภิบาลและแพร่ธรรม และจัดการศึกษาส่วนหนึ่งคือโรงเรียนเครือพระมหาไถ่ศึกษา และโรงเรียนนานาชาติ ร่วมฤทธิวิเทศการศึกษา ภารกิจที่ได้รับมอบหมายคือการทำงานในเขตภาคอีสาน สังฆมณฑลอุดรธานี ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1953

ปี พ.ศ.2495/ค.ศ. 1952 คณะภราดาโรงเรียนคริสตชน(ภราดาลาซาล) มาจัดการศึกษาสำหรับเยาวชนชายที่โรงเรียนโชติวิ จังหวัดนครสวรรค์ และขยายกิจการตั้งโรงเรียนลาซาล จังหวัดจันทบุรี และเขตบางนา กทม.

ปี พ.ศ.2497/ค.ศ. 1954 คณะสงฆ์เยสุอิต ซึ่งเคยมาแพร่ธรรมในสมัยอยุธยา ได้กลับมาทำงานอีกครั้งหนึ่ง เพื่อแบ่งภารกิจด้านการอภิบาลนิตติและนักศึกษาคาทอลิก มีศูนย์กลางที่บ้านเซเวียร์ มุมอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ และสวนเจ้าครึน จังหวัดเชียงใหม่

ปี พ.ศ.2498/ค.ศ. 1955 คณะสงฆ์พยาบาลคามิลเลียน ได้เข้ามาเปิดกิจการพยาบาลที่โรงพยาบาลคามิลเลียน ซอยทองหล่อ โรงพยาบาลชานคามิลโล อำเภอบ้านโป่ง และสถานบำบัดรักษาคนโรคเรื้อรังที่โคกวัด จังหวัดปราจีนบุรี

ปี พ.ศ.2498/ค.ศ. 1955 บาทหลวงเดอลาโตเร แห่งคณะซาเลเซียนได้จัดตั้งคณะภคินีฆราวาส ทำงานอภิบาลเยาวชนหญิงและสตรี จัดการศึกษาโรงเรียนพระแม่มาลี และโรงเรียนในเครือ

ปี พ.ศ.2500/ค.ศ. 1957 ภคินีคณะพระกุมารเยซู ได้กลับมาทำงานอภิบาลและการศึกษาสำหรับเยาวชนหญิง โรงเรียนพระกุมารเยซูวิทยา แผนกเลขานุการินี โรงเรียนพระมหาไถ่ศึกษา ในเขตสังฆมณฑลอุดรธานี และโรงเรียนแมรีอิมมาคูเลต จังหวัดชลบุรี

ปี พ.ศ.2508/ค.ศ. 1965 คณะภคินีพระศรีชุมพบาล ได้เข้ามาดำเนินกิจการอภิบาลสตรี เป็นต้น สตรีที่ด้อยโอกาส และถูกทอดทิ้ง เช่นโสเภณี ด้วยการจัดการอภิบาลจิตใจและฝึกอาชีพ เพื่อการดำเนินชีวิตใหม่และพัฒนาสังคม

ในการพัฒนาบทบาทของประชาชนหรือฆราวาส ตามแนวทางขององค์การยูเนสโกหรือองค์การสหประชาชาติว่าด้วยการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม องค์การอาหารและเกษตร และองค์การอนามัยโลก ฯลฯ พระสังฆราชหลุยส์ โชแรง ได้ดำเนินการจัดตั้งคณะกิจการแพร่ธรรมฆราวาส เช่น สมาคมนักบุญวินเซนต์ เดอ ปอล เพื่อช่วยเหลืออภิบาลคนยากจนและตกทุกข์ ในปี พ.ศ.2490/ค.ศ. 1947 คณะพลมารี ช่วยงานอภิบาลคริสตชน ในปี พ.ศ. 2495/ค.ศ. 1952 สมาคมคาทอลิกแห่งประเทศไทย ในปี พ.ศ.2497/ค.ศ. 1954 คณะยูวกรรมกรคาทอลิก ในปี พ.ศ.2504/ค.ศ. 1961 สมาคมครูโรงเรียนคาทอลิก ในปี พ.ศ.2507/ค.ศ. 1964 เป็นต้น

ปี พ.ศ.2500/ค.ศ. 1957 มีการสถาปนาความสัมพันธ์แลกเปลี่ยนทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับรัฐวาติกันและพระสันตะปาปาได้จัดตั้งสถานสมณทูตวาติกันประจำประเทศไทย ที่มีขอบเขตการดูแลประเทศลาว มาเลเซียและสิงคโปร์ด้วย พระสมณทูตองค์แรกคือ พระอัครสังฆราชยอห์น กอร์ดอน

การประชุมสภาสังคายนาสากลวาติกัน ครั้งที่ 2 (พ.ศ.2505-2508/ค.ศ. 1962-1965)

ปี พ.ศ.2505/ค.ศ. 1962 พระสังฆราชหลุยส์ โชแรงได้ไปเข้าร่วมประชุมสภาสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2 สมัยแรก ณ กรุงโรม ที่สมเด็จพระสันตะปาปาโยฮัน ที่ 23 ได้ทรงเรียกประชุมโดยสมณกฤษฎีกา Humanae Salutis เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ.2504/ค.ศ. 1961 เริ่มประชุมสมัยแรกของการประชุมทั่วไป(Sessio Generalis) และการประชุมสาธารณะ(Sessio Publica) ในวันที่ 11 ตุลาคม ค.ศ. 1962 แต่เนื่องจากสุขภาพถูกโรคภัยเบียดเบียนจึงล้มป่วย ไม่สามารถเข้าร่วมประชุมต่อในสมัยต่อมาได้ พระสันตะปาปาได้โปรดแต่งตั้งบาทหลวงยวง นิตโย

เป็นพระสังฆราชผู้ช่วยและมีสิทธิสืบตำแหน่งต่อจากพระสังฆราชหลุยส์ โฆแรง ได้เข้าร่วมประชุมสภาสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2 ในสมัยสมเด็จพระสันตะปาปาเปาโล ที่ 6 ในวันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2506/ค.ศ. 1963 และได้รับพิธีอภิเษกที่พระมหาวิหารนักบุญเปโตร ณ กรุงโรม เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม ค.ศ. 1963 และอยู่ร่วมประชุมจนเสร็จสมัยประชุมที่ 2 แล้วได้ไปร่วมฉลอง 300 ปีคณะมิสซังต่างประเทศกรุงปารีส ในวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ.2506/ค.ศ. 1963(ลาร์เก, วิกตอร์, 2539 : 279) การประชุมสภาพระสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2 สมัยที่ 3 เริ่มขึ้นในวันที่ 14 กันยายน พ.ศ.2507/ค.ศ. 1964 ถึงวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ.2507/ค.ศ. 1964 และการประชุมสมัยที่ 4 ซึ่งเป็นสมัยประชุมสุดท้าย เริ่มวันที่ 14 กันยายน ถึงวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ.2508/ค.ศ. 1965 และปิดการประชุมพระสังคายนาสากลอย่างสง่า(จำเนียร กิจเจริญและคณะ, 1998 : 42-45)

ส่วนพระสังฆราชหลุยส์ โฆแรงได้ถึงแก่กรรมภาพเมื่อวันที่ 29 เมษายน พ.ศ.2508/ค.ศ. 1965 พระสังฆราชยวง นิตโย ได้สืบตำแหน่งต่อทันทีตามสิทธิที่ได้รับตั้งแต่รับการอภิเษก ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นพระอัครสังฆราชแห่งอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ.2508/ค.ศ. 1965

สมัยพระอัครสังฆราชยวง นิตโย (พ.ศ.2506-2516/ค.ศ. 1963-1973)

พระสังฆราชยวง นิตโย ได้ทำหน้าที่ปกครองและอภิบาลคริสตชนเป็นเวลา 10 ปี และได้ลาออกจากตำแหน่งหน้าที่ประมุขอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ เนื่องจากสุขภาพไม่สู้ดี ผลงานของท่านคือ พระสังฆราชยวง นิตโย ได้สืบต่อจากพระสังฆราชองค์ก่อนๆ และปรับวางรากฐานของพระศาสนจักรให้เป็นไปตามแนวทางของพระสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2 ซึ่งนับว่าเป็นยุคใหม่แห่งการปรับตัวของพระศาสนจักร ให้ก้าวหน้าเหมาะสมกับสังคมโลกที่เปลี่ยนแปลงให้หลักคำสอนและบทบัญญัติการปฏิบัติของคริสตชน มีความสอดคล้องและเหมาะสมกับสังคมโลกสมัยใหม่ สิ่งสำคัญคือการยอมรับและเคารพคตินิยมต่อแผ่นดินถิ่นกำเนิด และวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั่วโลก กำหนดให้ใช้ภาษาท้องถิ่นของแต่ละประเทศ แต่ละเชื้อชาติ เป็นภาษาที่ใช้ในพิธีกรรมและศาสนา ซึ่งเป็นการปรับหลักการของคริสตศาสนาให้เหมาะสมเข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น(Inculturation)ดังที่ได้เน้นสอนในพระสมณสาส์นว่าด้วยผู้แทนพระสันตะปาปา (Vicarius Episcopalis) ในปี พ.ศ.2202/ค.ศ. 1659 เมื่อครั้งจัดส่งมิชชันนารีไปยังประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก รวมทั้งประเทศสยาม

พระสังฆราชยวง นิตโย เป็นบุคคลมีพรสวรรค์ทางการเทศน์สอนและแปลหนังสือ จึงสามารถนำข้อคำสอนขั้นสูงหรือเทววิทยามาตีแผ่ให้ผู้ฟังเข้าใจได้ซาบซึ้ง สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างมีมรรคผล จัดปรับปรุงบทภาวนาและหนังสือพระธรรมคำสอนต่าง ๆ ให้เป็นภาษาที่เหมาะสมกับสมัยและตามกำหนดของสภาพระสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2 คือ จัดแปลเอกสารและพิธีกรรมทั้งหมดจากภาษาละตินเป็นภาษาไทย นอกเหนือหนังสือแปลจากภาษาฝรั่งเศสและ

อิตาเลียน เช่น เตรียมเผชิญความตาย ชุดอธิบายน่าสอน 3 เล่ม อาหารทิพย์ประจำวัน 2 เล่ม จิตภาวนา 2 เล่ม จำลองแบบพระคริสต์ ฯลฯ โดยใช้นามปากกาว่า “ผู้หว่าน” และยังสามารถพัฒนาระบบการปกครองพระศาสนจักรใหม่ เริ่มใช้ระบบวาระการทำหน้าที่ของพระสงฆ์ จากไม่มีวาระ เป็นมีวาระ หรือการสับเปลี่ยนโยกย้าย พัฒนากิจการโรงพยาบาลเซนต์หลุยส์ ก่อสร้างสามเณรลัยเล็ก นักบุญออสเชฟ ที่ได้แยกตัวมาจากสามเณรลัยพระหฤทัย ศรีราชา และจัดตั้งสามเณรลัยใหญ่แสงธรรม และวิทยาลัยแสงธรรม ซึ่งเป็นสถาบันเช่นเดียวกับวิทยาลัยการศึกษา (General College) ดังในอดีตสมัยอยุธยา นับเป็นรากฐานสำคัญของยุคสมัยต่อมา หลังจากลาออกจากตำแหน่งหน้าที่ประมุขอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ ท่านได้ใช้เวลาในการแปลหนังสือสำคัญอีกหลายเล่ม เช่น เอกสารสภาพระสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2 เกี่ยวกับพระศาสนจักร พระสมณสาส์นเตือนใจของพระสันตะปาปาจอห์น ปอล ที่ 2 เรื่อง Redemptoris Custos ฯลฯ

ในสมัยนี้เอง ทางราชการโดยกรมศาสนาได้ประสานงานกับสภาพระสังฆราชคาทอลิกแห่งประเทศไทยให้นิยามศัพท์เรียกขาน “พระสังฆราช” ของคาทอลิกเป็น “มุขนายก” แต่ไม่เป็นนิยมนัก เพราะความหมายไม่สอดคล้อง

การเปลี่ยนแปลงหลังสภาสังคายนาวาติกัน ครั้งที่ 2

พระศาสนจักรในประเทศไทยได้แบ่งออกเป็น 10 สังฆมณฑล และใน 10 สังฆมณฑลนี้มี 2 สังฆมณฑลเป็นอัครสังฆมณฑล หรือเป็นสังฆมณฑลหลัก ซึ่งแต่ละสังฆมณฑลมีพระสังฆราชเป็นผู้ปกครอง ดังนี้ 1) อัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ 2) สังฆมณฑลจันทบุรี 3) สังฆมณฑลนครสวรรค์ 4) สังฆมณฑลเชียงใหม่ 5) สังฆมณฑลราชบุรี 6) สังฆมณฑลสุราษฎร์ธานี 7) อัครสังฆมณฑลท่าแร่-หนองแสง 8) สังฆมณฑลนครราชสีมา 9) สังฆมณฑลอุบลราชธานี และ 10) สังฆมณฑลอุดรธานี

สมัยพระคาร์ดินัล มีชัย กิจบุญชู (พ.ศ.2516/ค.ศ. 1973 – ปัจจุบัน)

พระอัครสังฆราช มีชัย กิจบุญชู ได้รับการแต่งตั้งและสืบตำแหน่งต่อจากพระอัครสังฆราชวง นิตโย ในขณะที่ทำหน้าที่อธิการสามเณรลัยนักบุญออสเชฟ เมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ.2516/ค.ศ. 1973 ท่านได้พัฒนาระบบการปกครองพระศาสนจักรใหม่อีกให้ก้าวหน้าเหมาะสมกับวิทยาการยุคใหม่ มีการพัฒนาวัด โรงเรียน โรงพยาบาลและสิ่งก่อสร้างใหม่มากมาย เรียกว่า เป็นยุคพัฒนาให้ทันสมัยและสร้างสรรค์ มีพระสงฆ์พื้นเมืองของอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ มากกว่า 120 องค์

พระสันตะปาปาจอห์น ปอล ที่ 2 ได้ทรงสถาปนาพระสังฆราชมีชัย กิจบุญชู เป็นพระคาร์ดินัลไทยองค์แรกของพระศาสนจักร เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2516/ค.ศ. 1983 ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดแห่งพระศาสนจักรสาครองจากสมเด็จพระสันตะปาปา มีหน้าที่ช่วยเหลือให้คำปรึกษาแก่พระสันตะปาปาในงานปกครองพระศาสนจักร เป็นหัวหน้าบริหาร

สมณกระทรวง สมณองค์การ หรือเป็นผู้แทนองค์พระสันตะปาปาในภารกิจต่างประเทศ ที่มีสิทธิได้รับเลือกเป็นพระสันตะปาปาสืบตำแหน่งต่อ เมื่อตำแหน่งพระสันตะปาปาว่างลง เนื่องจากสิ้นพระชนม์ ปัจจุบันมีพระคาร์ดินัลทั่วโลกประมาณ จำนวน 138 องค์ ทั้งนี้จะมีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ขึ้นอยู่กับพระสันตะปาปาจะทรงเห็นเหมาะสม(ทักษิณ คมกฤต, 1998 : 89-92)

ภารกิจด้านการศึกษา เครื่องมือสำคัญของการพัฒนา

มิสซังโรมันคาทอลิก และคณะมิชชันนารีมีความต้องการทำงานด้านการประกาศ สอนศาสนา การแพร่ธรรม การแพทย์สาธารณสุขและการศึกษาสำหรับประชาชน เพื่อพัฒนาให้เป็นบุคคลที่ดี มีการศึกษา ความรู้ความสามารถเพื่อประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัวและสังคมที่ตนเป็นสมาชิก ดังนั้น จึงเน้นการจัดการศึกษาควบคู่ไปกับการสอนศาสนา อีกประการหนึ่งคือการศึกษา กับศาสนาเป็นระบบเดียวกันในสังคมอดีตที่ผ่านมาสำหรับกระบวนการพัฒนาคน พัฒนาสังคมและประเทศชาติ นโยบายการทำงานของมิสซังจึงเน้นการศึกษาเป็นสำคัญ มีการจัดตั้ง วิทยาลัยการศึกษา สามเณรลัยสำหรับฝึกอบรมเยาวชนเป็นบาทหลวงหรือมิชชันนารี จัดการเรียนการสอนในทุกวัดหรือจัดสถานศึกษาสำหรับเด็ก เยาวชน สตรีและผู้ใหญ่ที่สนใจทั้งในรูปแบบการสอนหนังสือและสอนอาชีพ และจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษา เมื่อสังคมในภูมิภาคยุโรปและอเมริกาเหนือได้จัดการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนทุกคน เป็นการศึกษามวลชน ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ของพ่อแม่หรือครอบครัว รัฐ และพระศาสนจักรที่ต้องจัดการศึกษาอบรมเยาวชนและประชาชน เพื่อให้ทุกคนได้พัฒนาตนเองและพัฒนาสังคม ให้เจริญก้าวหน้าเพราะประชาชนที่ดีมีคุณภาพย่อมเป็นกำลังสำคัญของสังคมอนาคต

เมื่อพิจารณาเห็นว่าการจัดการศึกษาคุณภาพสำหรับคนไทย และบรรดาลูกขุนนาง คหบดีและลูกหลานชาวยุโรปจำนวนมากที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย จึงจำเป็นต้องดำเนินการโดยนักบวชที่มีความรู้ ความสามารถและประสบการณ์จัดการศึกษาโดยตรง มิชชันนารีภายใต้การนำของพระสังฆราชเวย์ และบาทหลวงโคลอมเบตต์จึงได้ประสานงานติดต่อนักบวชชายจากคณะภราดาเซนต์คาเบรียล และนักบวชหญิงจากคณะพระกุมารเยซู(ขณะนั้นชื่อ คณะเซนต์โมรี) และคณะภคินีเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตรมารับผิดชอบจัดการศึกษา หลังจากที่ได้เชิญนักการศึกษาที่มีอาชีพ หรือครูผู้สอนที่มีชื่อเสียงมาจากวิทยาลัยเซนต์แมรี ลอนดอน ประเทศอังกฤษ และเห็นว่ามิชชันนารีภคินีพื้นเมืองและครูคนไทยไม่สามารถรับผิดชอบงานด้านนี้โดยตรงได้

คณะภราดาเซนต์คาเบรียล ประเทศฝรั่งเศสได้ตอบรับคำเชิญโดยมอบหมายให้ภราดาของคณะจากแขวงไซ่ง่อน หรือภราดาหลุยส์จากสถาบันตาแบร์ดแห่งไซ่ง่อน(Insitut Taberd de Saigon) ซึ่งได้เซ็นสัญญาด้วยพระสังฆราชเวย์ เมื่อวันที่ 19 มีนาคม พ.ศ.2443/ค.ศ. 1900 มิสซังแห่งสยามได้มอบหมายให้รับผิดชอบการจัดการศึกษาโรงเรียนอัสสัมชัญ รับทั้งนักเรียนแผนกไป-กลับ และแผนกประจำ แผนกเด็กกำพร้า โดยภราดาจะจัดการสอนตามวิธีการของ

สถาบันของตน และให้สอดคล้องกับโครงการของรัฐบาลไทย ในเรื่องการสอน การจัดการศึกษา ต้องสอนภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส และสยาม มิสซังจะรับผิดชอบค่าใช้จ่ายเสื้อผ้าชุดภราดา และ ค่าเดินทางสำหรับแต่ละท่าน ค่าใช้จ่ายบางส่วนของเด็กกำพร้า คณะภราดาชุดแรก 5 ท่านได้เดินทางมาถึงกรุงเทพฯในวันอาทิตย์ที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2444/ค.ศ. 1901 คือภราดามาร์แตง เดอ ตูร์ (Martin de Tours) ซึ่งเป็นอธิการ ภราดาอาเบล(Abel)ภราดาคาบรีแอล แฟร์เรตตี(Gabriel Ferretti) ภราดา ออกุสต์ (Auguste) และภราดาฮีแลร์(Hilaire) ทุกท่านได้เริ่มเรียนภาษาสยามทันที ภายใต้การ อำนวยการของพระสังฆราชเวย์

ภคินีคณะเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตร ได้ตอบรับคำเชิญให้มาจัดการโรงพยาบาล และการศึกษาสำหรับเยาวชนหญิง ซึ่งได้ทำหน้าที่ในโรงพยาบาลเซนต์หลุยส์ในปี พ.ศ.2441/ค.ศ. 1898 และจัดการศึกษาโรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์ ในปี พ.ศ.2448/ค.ศ.1905 โรงเรียนเซนต์คาทอลิก คอนแวนต์ ในปี พ.ศ.2449/ค.ศ. 1906 และรับมอบการจัดการศึกษาโรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนแวนต์ ในปี พ.ศ.2450/ค.ศ.1907 ต่อจากภคินีคณะเซนต์โมรีที่ได้หยุดภารกิจในประเทศไทยไประยะหนึ่ง จนถึงปี พ.ศ.2500/ค.ศ. 1957 จึงได้กลับมาทำงานใหม่อีกครั้ง

การจัดการศึกษาของมิชชันนารีจึงแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ การศึกษาระดับดี มี คุณภาพแบบยุโรป สำหรับบรรดาลูกหลานขุนนาง คหบดีและชาวยุโรปที่อาศัยในประเทศไทย และการจัดศึกษาของโรงเรียนประจำวัด ที่อำนวยการสอนโดยมิชชันนารี พระสงฆ์พื้นเมือง และ ภคินีพื้นเมือง ซึ่งจะได้พัฒนาเป็นการศึกษาสำหรับประชาชน

ปี พ.ศ. 2512/ค.ศ. 1969 มีการจัดตั้งสภาการศึกษาคาทอลิก(ประเทศไทย) เป็นศูนย์กลางประสานงาน และกำกับติดตามดำเนินนโยบายการจัดการศึกษาของโรงเรียนคาทอลิกและ สถาบันที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้จัดแบ่งกลุ่มโรงเรียนออกเป็น 3 กลุ่มคือ โรงเรียนของคณะนักบวช โรงเรียนของสังฆมณฑล และโรงเรียนของฆราวาสคาทอลิก เพื่อให้การบริหารงานเกิดผลดี อันเนื่องมาจากความร่วมมือ การพบปะแลกเปลี่ยนและประสานงานกัน ทั้งหมดเป็นการรับมอบ งานจากมิชชันนารีที่เป็นชาวต่างประเทศ สู่การทำงานโดยพระสงฆ์ นักบวชและฆราวาสไทย อย่าง เป็นลำดับขั้นตอน

สภาการศึกษาคาทอลิก(ประเทศไทย) ได้จัดการประชุมประสานงาน และการ ประชุมสัมมนาทางวิชาการเป็นประจำทุกปี เป็นการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายการทำงาน และเกิดผลให้มีการแลกเปลี่ยนวิธีการ ความคิดและประสบการณ์ซึ่งกันและกัน อีกทั้งเป็นการเสริม สร้างความสัมพันธ์อันดี ทำให้การทำงานในแต่ละปีมีการติดต่อเชื่อมโยงแนวทางการทำงานมากขึ้น ในขณะที่แต่ละโรงเรียนสามารถจัดการศึกษาของตนอย่างอิสระ ให้เหมาะสมกับความต้องการและ สภาพสังคมท้องถิ่น รวมทั้งคำนึงถึงความต้องการของชาติด้วย

ผลการจัดการศึกษาคาทอลิกจากอดีต จนถึงปัจจุบัน ที่ดำเนินงานโดยมิชชันนารี คณะนักบวช พระสงฆ์พื้นเมืองหรือบาทหลวง และฆราวาสคาทอลิก มีดังนี้

1. กลุ่มโรงเรียนของคณะนักบวช ชายและหญิง

ปี พ.ศ.2441/ค.ศ. 1898 คณะภคินีเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตร ได้ตอบรับ และเดินทางเข้ามาทำงานด้านการรักษาพยาบาลผู้ป่วยในโรงพยาบาล อภิบาลคนยากจนและการจัดการศึกษาสำหรับเยาวชนสตรีในประเทศไทย รับผิดชอบจัดการศึกษาโรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์ กทม. โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนแวนต์ กทม. โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนแวนต์ กทม. โรงเรียนเซนต์ฟรังซิสเซเวียร์คอนแวนต์ กทม. โรงเรียนเซนต์โยเซฟ บางนา จังหวัด สมุทรปราการ โรงเรียนเซนต์โยเซฟ ทิววัด จังหวัดสมุทรปราการ โรงเรียนเซนต์โยเซฟ ศรีเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ โรงเรียนเซนต์ฟรังซิสเซเวียร์ จังหวัด นนทบุรี โรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์ สีลม กทม. โรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์ ลำน้ำราชนัด จังหวัดลพบุรี โรงเรียนเซนต์ปอลศรีราชา จังหวัดชลบุรี โรงเรียนเซนต์ปอลหนองคาย จังหวัดหนองคาย โรงเรียนเซนต์โยเซฟระยอง จังหวัด ระยอง โรงเรียนเซนต์โยเซฟท่าแร่ จังหวัดสกลนคร โรงเรียนเซนต์โยเซฟนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ โรงเรียนเซนต์โยเซฟเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี ทำงานอภิบาลรักษาพยาบาลผู้ป่วยโรงพยาบาลเซนต์หลุยส์กทม. และช่วยเหลือกิจการโรงเรียนของอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ สังฆมณฑล เชียงใหม่ สังฆมณฑลนครราชสีมา ฯลฯ

ปี พ.ศ.2444/ค.ศ.1901 คณะภราดาเซนต์คาเบรียลได้ตอบรับ และเดินทางเข้ามาทำงานด้านการจัดการศึกษาในประเทศไทย ในวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2444 รุ่นแรกมีจำนวน 5 คน รับผิดชอบจัดการศึกษาโรงเรียนอัสสัมชัญ กทม. ต่อมาได้จัดการศึกษาเพิ่มเติมดังนี้ คือ โรงเรียนเซนต์คาเบรียล กทม. โรงเรียนอัสสัมชัญธนบุรี โรงเรียนอัสสัมชัญลำไ้ จังหวัดสมุทรปราการ โรงเรียนอัสสัมชัญพาณิชย์การ กทม. มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ กทม. โรงเรียนเซนต์หลุยส์ จังหวัดฉะเชิงเทรา โรงเรียนอัสสัมชัญศรีราชา จังหวัดชลบุรี โรงเรียนอัสสัมชัญระยอง จังหวัด ระยอง โรงเรียนมงฟอร์ต จังหวัดเชียงใหม่โรงเรียนอัสสัมชัญลำปาง จังหวัดลำปาง โรงเรียนอัสสัมชัญนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา โรงเรียนอัสสัมชัญอุบล จังหวัด อุบลราชธานี และ บ้านเด็กชาย “วีระยานุชนสถาน” จังหวัดขอนแก่น ฯลฯ

โรงเรียนคาทอลิกมีผลงานดีและพัฒนาก้าวหน้ามากขึ้นตามลำดับ ผู้ปกครองได้นำบุตรหลานเข้าเป็นนักเรียนมากขึ้น ทั้งในกรุงเทพฯและต่างจังหวัด ส่วนในต่างจังหวัดมิชชันนารีคณะนักบวชหญิงพื้นเมือง ยังคงรับหน้าที่สอนร่วมกับครูในท้องถิ่น เพราะการจัดการศึกษาเป็นภารกิจสำคัญอย่างหนึ่งและเน้น โอกาสได้สอนพระธรรมคำสอน และเผยแผ่ศาสนาด้วย

ปี พ.ศ.2467/ค.ศ. 1924 คณะภคินีอัสสัมชัญ ได้ตอบรับเชิญเข้ามาทำงานและจัดการศึกษาในประเทศไทย รับผิดชอบโรงเรียนกุหลาบวัฒนา กทม. โรงเรียนมาแตร์เดอีวิทยาลัย กทม. โรงเรียนเรยีนาเชลี จังหวัด เชียงใหม่ โรงเรียนวาสุเทวี กทม. โรงเรียนศิริมาตย์เทวี อ.พาน จังหวัด

เชียงใหม่ ศูนย์พัฒนาเกษตรกรรม “ซอนต้า” จอมบึง จังหวัดราชบุรี ศูนย์คาทอลิกเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์คาทอลิกพะเยา จังหวัดพะเยา

ปี พ.ศ.2470/ค.ศ. 1927 คณะสงฆ์ซาเลเซียนได้เดินทางเข้ามาทำงานและจัดการศึกษาอบรมเยาวชนด้านวิชาชีพ อาชีวศึกษา และจัดตั้งโรงเรียนอาชีวศึกษาดอนบอสโก กทม. โรงเรียนเซนต์คอมินิก กทม. โรงเรียนสารสิทธิ์พิทยาลัย บ้านโป่ง จังหวัด ราชบุรี โรงเรียนแสงทองวิทยา อ.หาดใหญ่ จังหวัดสงขลา โรงเรียนดอนบอสโกวิทยา จังหวัดอุดรธานี โรงเรียนอรุณวิทยา จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โรงเรียนหัวหินวิทยาลัย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โรงเรียนเทพมิตรวิทยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี รวมทั้งโรงเรียนอาชีวศึกษา และโรงเรียนอื่น ๆ ในจังหวัดราชบุรี นครศรีธรรมราช ชุมพร ฯลฯ

ปี พ.ศ.2474/ค.ศ. 1931 คณะภคินีธิดาแม่พระองค์อุปถัมภ์ ได้ตอบรับเชิญเข้ามาทำงานและจัดการศึกษาในประเทศไทย รับผิดชอบโรงเรียนนารีวุฒิบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี โรงเรียนธิดานุเคราะห์หาดใหญ่ จังหวัด สงขลา โรงเรียนมารีย์อุปถัมภ์ จังหวัด นครปฐม โรงเรียนเซนต์แมรี จังหวัดอุดรธานี โรงเรียนพระวิสุทธิวงส์ จังหวัดอุดรธานี โรงเรียนอนุบาลพระมหาไถ่บ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ฯลฯ

ปี พ.ศ.2494/ค.ศ. 1951 คณะภคินีลาซาลได้เริ่มงานสอน และจัดตั้งโรงเรียนลาซาลโชติรวี จังหวัดนครสวรรค์ โรงเรียนมารดาพิทักษ์(ลาซาล จันทบุรี) จังหวัดจันทบุรี โรงเรียนลาซาล บางนา กทม. และคณะภคินีลาซาล จัดการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัย เขตบางนา กทม. ฯลฯ

ปี พ.ศ.2494/ค.ศ.1951 คณะสงฆ์พระหฤทัยศักดิ์สิทธิ์แห่งเบธาราม ได้เข้ามาทำงานอภิบาลและเผยแผ่ศาสนาคนไทยภูเขาในภาคเหนือ หลังจากอพยพออกจากประเทศจีน เพราะถูกรัฐบาลจีนจับได้ ได้จัดการศึกษาระดับประถมและมัธยมศึกษาแก่เยาวชนไทยภูเขา และคนพื้นเมืองในภาคเหนือจำนวนมาก

ปี พ.ศ.2495/ค.ศ. 1952 คณะสงฆ์รอยแผลศักดิ์สิทธิ์ของพระเยซูเจ้า ได้ตอบรับเชิญเข้ามาทำงานและจัดการศึกษาในประเทศไทย รับผิดชอบโรงเรียนดาวรุ่งวิทยา จังหวัด ภูเก็ต โรงเรียนศรีอรุโณทัย จังหวัด ระนอง และ โรงเรียนเรียนครู โณทัย จังหวัด ตรัง ฯลฯ

ปี พ.ศ.2497/ค.ศ. 1954 คณะสงฆ์เยสุอิตได้กลับเข้ามาทำงานในประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง รับผิดชอบงานอภิบาลนิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัย โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ “บ้านเซเวียร์” กทม. และศูนย์มูลนิธิสวนเจ็ดริน จังหวัด เชียงใหม่

ปี พ.ศ.2500/ค.ศ. 1957 คณะภคินีพระกุมารเยซู รุ่นที่ 2 ได้เดินทางเข้าทำงานใหม่อีกครั้ง หลังจากได้ยุติงานไปเมื่อปี ค.ศ. 1907 รับผิดชอบการศึกษาโรงเรียน(พาณิชยการเลขานุการ) พระกุมารเยซูวิทยา โรงเรียนมหาไถ่ศึกษา กทม. โรงเรียนแมรี่อิมมาคูเล็ท จังหวัดชลบุรี โรงเรียนมารีย์อุปถัมภ์ จังหวัด ชัยภูมิ และ โรงเรียนมหาไถ่ศึกษาอีกหลายแห่งในจังหวัดขอนแก่น

ปี พ.ศ.2508/ค.ศ. 1965 คณะภคินีศรีชุมพาบาส ได้เข้ามาทำงานอภิบาลด้านสังคม สำหรับสตรีที่ถูกทอดทิ้งได้แก่หญิงที่เคยเป็นโสเภณี, หญิงมีปัญหา จัดการศึกษาอบรมวิชาชีพแก่สตรีเหล่านั้นให้พัฒนาคุณภาพชีวิตและมีอาชีพการงานทำเป็นรายได้เลี้ยงตนเอง

ส่วนการจัดการศึกษาที่ริเริ่มโดยคณะมิชชันนารี หรือการศึกษาตามวัดคาทอลิกทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา จนปัจจุบัน ซึ่งเน้นเป็นนโยบายปฏิบัติในการบริการรับใช้สังคม จัดการศึกษาแก่เยาวชนและประชาชน มิชชันนารีได้มอบหมายให้พระสงฆ์/บาทหลวงรับผิดชอบต่อมา และบรรดาคณะภคินีไทยรับผิดชอบจัดการศึกษาแก่เยาวชนในทุกท้องถิ่นที่มีศูนย์หรือวัดคาทอลิก มีดังนี้

คณะภคินีรักกางเขนแห่งจันทบุรี เป็นคณะนักบวชหญิงพื้นเมืองที่ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา รับผิดชอบงานในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ด้านกิจการงานของวัดต่าง ๆ อบรมสอนเยาวชนสตรี แม่บ้านและจัดการศึกษา ปัจจุบันรับผิดชอบจัดการศึกษา โรงเรียนสตรีมารดาพิทักษ์ จังหวัดจันทบุรี โรงเรียนยอแซฟวิทยา ท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี โรงเรียนมารดานุสรณ์ จังหวัดตราด โรงเรียนมารีย์วิทยา จังหวัดปราจีนบุรี และช่วยงานกิจการโรงเรียนของสังฆมณฑลจันทบุรี สังฆมณฑลนครสวรรค์ ฯลฯ

คณะภคินีรักกางเขนแห่งอุบลราชธานี เป็นคณะนักบวชหญิงพื้นเมืองที่ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา รับผิดชอบงานในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทย ด้านกิจการงานของวัดต่าง ๆ อบรมสอนเยาวชนสตรี แม่บ้านและจัดการศึกษา ปัจจุบันรับผิดชอบจัดการศึกษาโรงเรียนอเวมารีอา จังหวัดอุบลราชธานี โรงเรียนมารีย์อุปถัมภ์ จังหวัดศรีสะเกษ โรงเรียนมารีย์วิทยา จังหวัดศรีสะเกษ และช่วยกิจการโรงเรียนของสังฆมณฑลอุบลราชธานี

คณะภคินีรักกางเขนแห่งท่าแร่ เป็นคณะนักบวชหญิงพื้นเมืองที่ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยา รับผิดชอบงานในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนของประเทศไทย ด้านกิจการงานของวัดต่าง ๆ อบรมสอนเยาวชนสตรี แม่บ้านและจัดการศึกษา ปัจจุบันรับผิดชอบจัดการศึกษาโรงเรียนมารีย์พิทักษ์ จังหวัดอุดรธานี และช่วยกิจการโรงเรียนของอัครสังฆมณฑลท่าแร่-หนองแสง กิจการสังคมสงเคราะห์ของสังฆมณฑลอุดรธานี ฯลฯ

คณะภคินีพระหฤทัยของพระเยซูเจ้าแห่งกรุงเทพฯ เป็นคณะนักบวชหญิงพื้นเมืองที่ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. 2453 รับผิดชอบงานในเขตภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้บางส่วนของประเทศไทย ด้านกิจการงานของวัดต่าง ๆ อบรมสอนเยาวชนสตรี แม่บ้านและจัดการศึกษา ปัจจุบันรับผิดชอบจัดการศึกษาโรงเรียนพระหฤทัยคอนแวนต์ กทม. โรงเรียนพระหฤทัยคอนแวนต์ กทม. โรงเรียนพระหฤทัยสวรรค์โลก จังหวัดสวรรคโลก โรงเรียนพระหฤทัยนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี ช่วยเหลือกิจการโรงเรียนของอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ สังฆมณฑลเชียงใหม่ สังฆมณฑลราชบุรี สังฆมณฑลนครสวรรค์ ฯลฯ รวมทั้งกิจการสังคมสงเคราะห์สตรี และคนยากจน เป็นบริการเมตตาปราณีช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ในสังคมไทย

คณะกนิษฐ์รับใช้ดวงหทัยนิรมลของพระแม่มาเรีย เป็นคณะนักบวชหญิง
 พื้นเมืองที่ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. 2480 รับผิดชอบงานในเขตภาคใต้ของ
 ประเทศไทย ด้านกิจการงานของวัดต่างๆ อบรมสอนเยาวชนสตรี แม่บ้านและจัดการศึกษา ปัจจุบัน
 รับผิดชอบจัดการศึกษาโรงเรียนธิดาแม่พระ จังหวัด สุราษฎร์ธานี โรงเรียนอนุบาลนิรมล จังหวัด
 ชุมพร โรงเรียนนารีวิทยา จังหวัด ราชบุรี โรงเรียนนครชุมศึกษา จังหวัด นครศรีธรรมราช โรงเรียน
 ถนอมศรีศึกษา จังหวัดยะลา ช่วยเหลือกิจการโรงเรียนของสังฆมณฑลราชบุรี สังฆมณฑล
 สุราษฎร์ธานี ฯลฯ รวมทั้งกิจการสังคมสงเคราะห์สตรี และคนยากจน เป็นบริการเมตตาปราณี
 ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ในภาคใต้

คณะกนิษฐ์ธิดาพระราชินีมาเรียผู้นิรมล เป็นคณะนักบวชหญิงพื้นเมืองที่
 ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. 2497 รับผิดชอบงานในเขตภาคกลางของประเทศไทย
 ด้านกิจการงานของวัดต่างๆ อบรมสอนเยาวชนสตรี แม่บ้านและจัดการศึกษา ปัจจุบัน
 รับผิดชอบจัดการศึกษาโรงเรียนพระแม่มาเรีย สาทร กทม. โรงเรียนพระแม่มาเรีย สาธุประดิษฐ์ กทม.
 โรงเรียนพระแม่มาเรีย พระโขนงกทม. โรงเรียนพระแม่มาเรีย ประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
 และช่วยเหลือกิจการโรงเรียนของอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ สังฆมณฑลเชียงใหม่ สังฆมณฑล
 สุราษฎร์ธานี ฯลฯ

2. กลุ่มโรงเรียนของสังฆมณฑล

โรงเรียนของอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ แบ่งโรงเรียนออกเป็น 6 เขตการศึกษา
 ได้แก่

เขตการศึกษาที่ 1 ประกอบด้วย โรงเรียนอัสสัมชัญศึกษา โรงเรียนกุหลาบ
 วิทยา โรงเรียนกุหลาบวัฒนา โรงเรียนเซนต์หลุยส์ศึกษา โรงเรียนวิริยาลัย โรงเรียนเปรมฤดีศึกษา
 โรงเรียนสามัคคีสงเคราะห์ โรงเรียนราฟาเอล โรงเรียนโยนออฟอาร์คเทคโนโลยี โรงเรียน
 การบริหารจัดการสุขภาพเซนต์หลุยส์ วิทยาลัยเซนต์หลุยส์

เขตการศึกษาที่ 2 ประกอบด้วย โรงเรียนคอนเซ็ปชัน โรงเรียนโยนออฟ
 อาร์ค โรงเรียนอนุบาลโยนออฟอาร์ค โรงเรียนแม่พระฟาติมา สถานพัฒนาเด็กเล็กบ้านฟาติมา
 โรงเรียนพระมารดานิจจานุเคราะห์

เขตการศึกษาที่ 3 ประกอบด้วย โรงเรียนซางตาครูสศึกษา โรงเรียน
 ประชาชาติ โรงเรียนแม่พระประจักษ์ โรงเรียนตรีมิตรวิทยา โรงเรียนพระแม่สกลสงเคราะห์

เขตการศึกษาที่ 4 ประกอบด้วย โรงเรียนพระวิสุทธิวงศ์ โรงเรียน
 เซนต์เทเรซา โรงเรียนมาเรียลัย โรงเรียนเซนต์แอนโทนี โรงเรียนคาราสมุทร โรงเรียนมารดานฤมล
 โรงเรียนมาลาสวรรค์พิทยา โรงเรียนสิงห์ประสาทวิทยา

เขตการศึกษาที่ 5 ประกอบด้วย โรงเรียนนักบุญเปโตร โรงเรียนบอสโก พิทักษ์ โรงเรียนหอแซฟฟูปถัมภ์ โรงเรียนอรรณาลัย

เขตการศึกษาที่ 6 ประกอบด้วย โรงเรียนราชภัฏรำไพพรรณี โรงเรียนแสงทองวิทยา โรงเรียนประสาธศิลปปี โรงเรียนหอแซฟ อยุธยา โรงเรียนไตรราชวิทยา โรงเรียนแม่พระประจักษ์ โรงเรียนหอแซฟอุปถัมภ์ อุทอง

โรงเรียนของสังฆมณฑลจันทบุรี ได้แก่

โรงเรียนศรีหฤทัย โรงเรียนคาราสมูทร ศรีราชา โรงเรียนปริษานุศาสตร์ โรงเรียนวัฒนานุศาสตร์ โรงเรียนประชาสงเคราะห์ โรงเรียนสันติภาพ โรงเรียนคาราจรัส โรงเรียนเทวรักษ์ โรงเรียนคริสตสงเคราะห์ โรงเรียนชุมชนพัฒนา โรงเรียนอนุบาลโสศพัฒนา โรงเรียนหอแซฟพิทักษ์ โรงเรียนคาราสมูทรบริหารธุรกิจ

โรงเรียนของสังฆมณฑลเชียงใหม่ ได้แก่

โรงเรียนพระหฤทัย โรงเรียนอรุโณทัย โรงเรียนสันติวิทยา โรงเรียนศิริมาตย์เทวี โรงเรียนเทพพิทักษ์วิทยา โรงเรียนศีลวิ โรงเรียนนุชนาถอนุสรณ์

โรงเรียนของสังฆมณฑลนครสวรรค์ ได้แก่

โรงเรียนเซนต์นิโกลาส โรงเรียนมัชโนทัย โรงเรียนภัทรวิทยา โรงเรียนสันติพัฒนา โรงเรียนพระวรสาร โรงเรียนหอแซฟพิจิตร โรงเรียนพระกุมารเยซู สิงห์บุรี

โรงเรียนของสังฆมณฑลราชบุรี ได้แก่

โรงเรียนครุณาราชบุรี โรงเรียนครุณาราชบุรีพัฒนศึกษา โรงเรียนครุณานุเคราะห์ โรงเรียนนารีวัฒนา โรงเรียนครุณานุกุล โรงเรียนเรืองวิทย์พระหฤทัย โรงเรียนดำเนินวิทยา โรงเรียนวันทามารีอา โรงเรียนเทพินทร์วิทยา โรงเรียนธีรศาสตร์ โรงเรียนเทพวิทยา ห้วยกระบอก โรงเรียนวีรศิลป์ โรงเรียนอนุชนศึกษา โรงเรียนครุณาราชบุรีโปสถเทคนิค โรงเรียนครุณากาญจนบุรี โรงเรียนครุณากาญจนบุรีบริหารธุรกิจ

โรงเรียนของสังฆมณฑลสุราษฎร์ธานี ได้แก่

โรงเรียนอาชีวะคอนบอสโกสุราษฎร์ โรงเรียนเทพมิตรศึกษา โรงเรียนอรุณวิทยา โรงเรียนวันทามารีอา โรงเรียนอุปถัมภ์วิทยาพนม โรงเรียนมานะศึกษา โรงเรียนมารีย์พิทักษ์ศึกษา โรงเรียนเจริญศรีศึกษา

โรงเรียนของอัครสังฆมณฑลท่าแร่-หนองแสง ได้แก่

โรงเรียนเซนต์ยอแซฟ สกลนคร โรงเรียนวรกรรมพิทยา กาฬสินธุ์
โรงเรียนเซนต์ยอแซฟ มุกดาหาร โรงเรียนเซนต์ยอแซฟ นาแก

โรงเรียนของสังฆมณฑลอุบลราชธานี ได้แก่

โรงเรียนซ่งแย้พิทยา โรงเรียนวิสุทธิวงศ์ โรงเรียนเทพพิทักษ์พิทยา
โรงเรียนมารีย์นุเคราะห์ โรงเรียนมารดาทรงธรรม โรงเรียนพระกุมารอุบลฯ โรงเรียนอนุบาล
พระกุมารร้อยเอ็ด โรงเรียนอนุบาลพระกุมารสารคาม โรงเรียนพระกุมารศึกษา พักคณภูมิพิสัย
โรงเรียนพระกุมารสุรินทร์

โรงเรียนของสังฆมณฑลนครราชสีมา ได้แก่

โรงเรียนมารีย์วิทยา โรงเรียนรุ่งอรุณวิทยา โรงเรียนเซนต์โยเซฟศึกษา
บ้านหัน โรงเรียนเทรซาอุปถัมภ์ โนนแก้ว โรงเรียนมารดาความรัก โศกประสาท โรงเรียน
มารีย์อนุสรณ์ โรงเรียนมารีย์อุปถัมภ์ โรงเรียนมารีพิทักษ์ โรงเรียนมารีย์รักษ์ โรงเรียน
มารีย์บริหารธุรกิจ

โรงเรียนของสังฆมณฑลอุดรธานี ได้แก่

โรงเรียนอนุบาลพระมหาไถ่บ้านดุง จังหวัดอุดรธานี โรงเรียนมหาไถ่
ศึกษาชาย จังหวัดขอนแก่น โรงเรียนมหาไถ่ศึกษาจังหวัดขอนแก่น โรงเรียนมหาไถ่ศึกษาบ้าน
น้อยสามเหลี่ยม จังหวัดขอนแก่น โรงเรียนมหาไถ่ศึกษา บ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น โรงเรียนมหาไถ่
ศึกษา เมืองพล จังหวัดขอนแก่น โรงเรียนมหาไถ่ศึกษาท่าบ่ม จังหวัดเลย โรงเรียนมหาไถ่ศึกษา
กุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี โรงเรียนมหาไถ่ศึกษาบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย

3. กลุ่มโรงเรียนของฆราวาสคาทอลิก

โรงเรียนฆราวาสคาทอลิกในเขตอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ ได้แก่

โรงเรียนอนุบาลเซนต์จอห์น โรงเรียนเซนต์จอห์น (สามัญชาย) โรงเรียน
สตรีเซนต์จอห์น โรงเรียนเซนต์จอห์นเทคนิคกรุงเทพฯ(ปวส.) โรงเรียนนานาชาติเซนต์จอห์น
โรงเรียนเซนต์จอห์นเทคโนโลยี(ปวช.) โรงเรียนเซนต์จอห์นคอมเมอร์ส โรงเรียนเซนต์จอห์นโปลี
เทคนิค(ปวช.) มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น โรงเรียนไกรวิทย์อนุสรณ์ โรงเรียนดลวิทยา โรงเรียน
นฤมลทินชนบุรี

โรงเรียนบูรณวิทย์ โรงเรียนเพ็ญสมิทธิ์ โรงเรียนพันธะศึกษามัชฌม
โรงเรียนพันธะศึกษา โรงเรียนพันธพัฒนา โรงเรียนพลับพลาศิริวิทยา โรงเรียนศรีวรการ โรงเรียน

ศิริพรรณวิทยา โรงเรียนสหพาณิชย์ โรงเรียนสากลศึกษา โรงเรียนแสงอรุณ โรงเรียนสายอักษร
 โรงเรียนบูรณวิทยานุบาล(ชาย) โรงเรียนสตรีบูรณวิทย์ โรงเรียนสุวกุลพิทยา โรงเรียนเศรษฐบุตร
 อุปถัมภ์ โรงเรียนอนุบาลแสงอรุณพระนคร โรงเรียนอนุบาลแสงอรุณ โรงเรียนธรรมภักดิ์
 โรงเรียนอนุบาลธรรมภักดิ์เทเวศน์ โรงเรียนอนุบาลธรรมภักดิ์ ชนบุรี โรงเรียนอนุบาลสมิทธิ
 โรงเรียนอนุบาลช่างดาครู๊ส โรงเรียนอนุบาลเจริญพงศ์ โรงเรียนสมรรถภาพวิทยา โรงเรียนอนุบาล
 พิณทิพย์ โรงเรียนอนุบาลมารีพัฒนา โรงเรียนอนุบาลศักดิ์ศรี โรงเรียนอนุบาลพิรินทร โรงเรียน
 นราทร โรงเรียนอนุบาลยุววิทย์ โรงเรียนเซนต์เทเรซานานาชาติธุรกิจและการจัดการ โรงเรียน
 อนุบาลนิรมล โรงเรียนอนุบาลมารินิรมล โรงเรียนสารสาส์นโปลีเทคนิค โรงเรียนตรอกจันทน์
 วิทยา โรงเรียนชาลยเวทย์ศึกษา โรงเรียนสาธิตประชานิธิศึกษา โรงเรียนนวมงคล โรงเรียน
 สารสาส์นพัฒนา โรงเรียนสารสาส์นพิทยา โรงเรียนสารสาส์นเอกตรา โรงเรียนสารสาส์น
 ประชาอุทิศ โรงเรียนสารสาส์นสุขสวัสดิ์ โรงเรียนกสิณทรวิทยา โรงเรียนกสิณทรวิทยา
 (บางบัวทอง) โรงเรียนดวงกมล โรงเรียนอนุบาลเมืองเอก โรงเรียนเปรมประชาวัฒนา โรงเรียน
 อนุบาลพระแม่มาลี ปทุมธานี

โรงเรียนนรवासคาทอลิกในสังฆมณฑลจันทบุรี ได้แก่

โรงเรียนรัตนชัยศึกษา โรงเรียนดวงมณี โรงเรียนอนุบาลวรางค์ลักษณะ
 โรงเรียนอนุบาลเบญจวิทยา โรงเรียนมารีย์วิทย์ โรงเรียนอนุบาลภักดีพรหม โรงเรียนวุฒินันท์

โรงเรียนนรवासคาทอลิกในสังฆมณฑลอื่น ๆ ได้แก่

โรงเรียนมารดาอุปถัมภ์ จังหวัดเชียงใหม่ โรงเรียนเซนต์แอนแมรี
 จังหวัดนครสวรรค์ โรงเรียนมารีย์วิทยา จังหวัดนครสวรรค์ โรงเรียนอุดมวิทยา จังหวัดราชบุรี
 โรงเรียนอำนวยการวิทย์ จังหวัดราชบุรี โรงเรียนอนุบาลเทวีวรรณ จังหวัดอุบลราชธานี และโรงเรียน
 มุลนิธิรุ่งนภา จังหวัดนครราชสีมา

สรุปภาพรวมของโรงเรียนคาทอลิกดังกล่าวข้างต้น จำแนกแสดงใน
 รูปแบบตาราง ดังนี้

ตารางที่ 5 : สรุปจำนวนโรงเรียนคาทอลิก จำแนกตามกลุ่มดำเนินการ

กลุ่มโรงเรียน	สังกัดสังฆมณฑล	สังกัดคณะนักบวช	สังกัดกลุ่มนรवास	รวม
จำนวนโรงเรียน	121	98	88	307

(ปรับปรุงจาก สภาการศึกษาคาทอลิก(ประเทศไทย),สมาคม, 2540: 339)

สรุป ยุคการศึกษาคาทอลิกในสมัยรัชกาลที่ 9 จนถึง ปี พ.ศ. 2539 เป็นยุคที่การศึกษาคาทอลิกได้เจริญเติบโตขึ้นมาก มีคณะนักบวชจากต่างประเทศได้รับการเชิญจากมิชชันนารีให้เข้ามาช่วยเหลือจัดการศึกษาและงานแพร่ธรรมเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ทำให้เห็นภาพแห่งการเจริญเติบโต รัฐบาลได้สนับสนุนและเร่งการพัฒนาประเทศ ทั้งด้านเศรษฐกิจสังคมอย่างกว้างขวางและเป็นระบบ ด้วยความช่วยเหลือของสหประชาชาติและสหรัฐอเมริกา มิชชันนารีได้เอาใจใส่จัดการศึกษา แม้จะมีความยุ่งยากลำบากในการจัดการศึกษา และเงินทุนสำหรับการดำเนินการ เช่น การจัดการศึกษาในต่างจังหวัด จำนวนมากหลายแห่ง ต้องประสบทั้งปัญหาเงินขาดแคลนไม่พอใช้จ่ายสำหรับเงินเดือนครูและการจัดการศึกษา แต่เมื่อผ่านพ้นวิกฤตไปได้ตามระยะเวลาในบางสถานการณ์ การศึกษาคาทอลิกก็สามารถดำเนินการไปได้ดีพอสมควร เพราะรัฐบาลได้ปรับระบบเงินอุดหนุน จนเปลี่ยนมาเป็นการอุดหนุนแบบรายหัว ทำให้การจัดการศึกษามีสภาพดีขึ้นเนื่องจากมีจำนวนนักเรียนเพิ่มมากขึ้น

สำหรับสถานการณ์ด้านการศึกษาในประเทศไทย รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ด้วยการกำหนดแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 เป็นแผนการศึกษาฉบับแรก ที่ดำเนินการให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เมื่อรัฐตระหนักในความสำคัญของการศึกษาและส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาอย่างต่อเนื่อง จนสามารถขยายการศึกษาให้ครอบคลุมทั่วประเทศ ต่อมารัฐได้ปรับปรุงเปลี่ยนเป็นแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 และ พ.ศ. 2535 การศึกษาส่วนใหญ่ของประเทศได้กลายเป็นภารกิจรับผิดชอบของภาครัฐ แม้รัฐจะพยายามส่งเสริมการศึกษาเอกชน แต่ก็ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างอิสระ และมีคุณภาพมากนัก เพราะรัฐกำหนดเพดานค่าธรรมเนียมการเรียนในระดับที่ต่ำ แม้จะมีเงินอุดหนุนก็ตาม ก็ยังเรียกได้ว่า เป็นการศึกษาภาคฤดู ทั้งนี้เพราะรัฐถือว่าเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะจัดการศึกษาต่อมาได้เปลี่ยนแปลงเป็นภารกิจที่เอกชนร่วมรับผิดชอบ ตามการเปลี่ยนแปลงหลักการ และสาระการศึกษาแห่งชาติ ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 สำหรับการศึกษาคาทอลิก ดำเนินการและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มีการขยายตัวมากขึ้น จากสภาพที่เป็นแบบ “แคระแกน” บ้างในบางช่วง และหลายแห่งก็ขาดทุน ต้องอาศัยเงินทำบุญมาสมทบสนับสนุน และการหารายได้จากการจำหน่ายอาหาร

สภาการศึกษาคาทอลิก(ประเทศไทย) ได้ประสานการทำงานร่วมกันอย่างมาก และได้จัดแบ่งกลุ่มโรงเรียนออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มโรงเรียนของสังฆมณฑล กลุ่มโรงเรียนของคณะนักบวช และกลุ่มโรงเรียนของฆราวาสคาทอลิก ผลการประสานงานการจัดการที่ดี และการรวมกลุ่มกัน ประกอบกับที่มีพระสงฆ์ และนักบวชชายหญิงคนไทยเพิ่มมากขึ้น ทำให้ได้กำลังคนที่เข้มแข็งมาร่วมบริหารจัดการศึกษาได้ดีและมีคุณภาพทางการศึกษาที่แตกต่าง ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด การศึกษาคาทอลิกจึงได้พัฒนาเติบโต มีจำนวนเพิ่มขึ้น เปรียบเสมือนกับเมล็ดพืชที่ได้หว่านลงในผืนแผ่นดินไทย ในยุคที่ผ่านมาได้เจริญเติบโตแทงลำต้นออกจากเมล็ดและงอกจากผืนดิน เป็น

ลำดับเล็ก ลำดับใหญ่ขึ้นตามลำดับ ดังสำนวนที่ว่า “แตกหน่อ และต่อกิ่ง” ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่การศึกษาภาคทอโลกที่ได้เริ่มดำเนินการในยุคก่อนได้เติบโตหรือที่มีชัชชนารีได้จัดทำมาก่อนได้แตกหน่อออกมาโผล่ขึ้นมาปรากฏให้เห็นได้ ส่วนการศึกษาภาคทอโลกที่ดำเนินการโดยคณะนักบวชที่มาจากต่างประเทศ ก็ได้นำเอาวิทยาการทันสมัยและความรู้ใหม่เข้ามาใช้ประโยชน์ในการจัดการศึกษา ประกอบกับมีการแลกเปลี่ยนแนวคิดและวิธีการจัดการศึกษาร่วมกันอย่างกว้างขวาง ทั้งภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่ม เป็นการศึกษานานาชาติบ้าง การอาชีวศึกษา แผนกช่าง แผนกพาณิชยการ แผนกเลขานุการ ฯลฯ รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศ มีปรัชญาการศึกษาภาคทอโลก และการใช้คำสอนศาสนาเป็นหลักในการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ สนับสนุนด้วยหลักคำสอนใหม่เกี่ยวกับการศึกษาภาคทอโลกจากผลการประชุมสภาสังคายนาवादิกัน ครั้งที่ 2 ที่เสร็จสิ้นในปี ค.ศ. 1965/พ.ศ. 2508 ทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาภาคทอโลกในประเทศไทยได้ดีขึ้นตามลำดับ ผสานกับแนวคิดด้านสังคมด้วย โรงเรียนภาคทอโลกได้ขยายตัวทั้งจำนวนโรงเรียน และจำนวนนักเรียนได้เพิ่มมากขึ้น ยุคนี้จึงเปรียบเสมือนว่า เป็นพันธุ์ไม้ที่ได้ผสมข้ามสายพันธุ์ หรือเรียกว่า “ต่อกิ่ง” หรือ “สวมต่อ” ทำให้เป็น “ไม้” ที่มีคุณภาพที่แข็งแรงมากขึ้น ซึ่งถ้าได้รับการบำรุงเลี้ยงดูหรือพัฒนาให้เติบโตใหญ่แข็งแรงมากขึ้น ก็จะเป็น “พันธุ์ไม้” ที่จะเจริญงอกงามเป็นต้นไม้ใหญ่ แผ่กิ่งก้านสาขา หรือ ผลิดอก ออกใบและผล เป็นที่พักพิงหรือให้ผลที่ดี มีคุณภาพ รับประทานแล้ว อิ่มอร่อย ลักษณะของกระบวนการที่เรียกว่า “แตกหน่อ ต่อกิ่ง” ดังกล่าวเมื่อเปรียบเทียบกับจัดการศึกษาภาคทอโลกในสังคมไทย เป็นแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาสังคมบนพื้นฐานความเป็นจริงของสังคมและภูมิปัญญาไทยได้อย่างหนึ่ง สิ่งที่ควรส่งเสริมคือการสนับสนุนให้กระบวนการเชื่อมรอยต่อแห่งภูมิปัญญาไทยกับแนวคิดการจัดการศึกษาแบบตะวันตกนี้ จะเป็นแนวทางที่มีคุณค่ายิ่งสำหรับการจัดการศึกษาที่เหมาะสมกับบริบทสังคมไทย

เมื่อกล่าวถึงการศึกษาภาคทอโลก ทุกคนจะคิดถึงคุณภาพการศึกษา การเน้นการปลูกฝัง ฝึกรอบรมคนให้มีระเบียบวินัย มีความรู้ความสามารถดี ระบบการศึกษามีปรัชญาการศึกษารองรับ และกระบวนการเรียนการสอน เน้นการบูรณาการคุณธรรมและจริยธรรมได้ดี การสอนภาษาต่างประเทศมีคุณภาพสูง ทำให้ภาครัฐมองเห็นว่า การศึกษาภาคทอโลกจะเป็นกำลังร่วมมือในการปฏิรูปการศึกษาแห่งชาติได้ อย่างน้อยตามกำลังความสามารถที่มีอยู่ ภาคนักศึกษามองว่าการศึกษาภาคทอโลกเป็นทางเลือกใหม่ และ “ใหม่” อยู่เสมอสำหรับประชาชน ซึ่งได้รับใช้ประชาชนและสังคมไทยมาเป็นเวลานานมาก เป็นจุดเริ่มต้นการศึกษาในระบบของประเทศ จึงคาดหวังว่าการศึกษาภาคทอโลกจะร่วมมือ และต้องร่วมมือกับภาครัฐ อย่างน้อยที่สุด กลุ่มผู้บริหารการศึกษาภาคทอโลกต้องรวมตัวกันให้เข้มแข็ง เพื่อเป็นพลังและเป็นผู้นำ ที่เสนอ “รูปแบบ” หรือมาตรฐานการศึกษาที่ดีสำหรับสังคมไทย อาจจะเป็นส่วนหนึ่ง หรือสำหรับส่วนหนึ่งในสังคมไทย เพราะความคาดหวังก็เป็นแนวคิดของคนบางส่วนของประเทศ และการศึกษาภาครัฐก็เป็นกำลัง และความรับผิดชอบหลัก

นอกจากนี้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้วิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพของการจัดการศึกษาเอกชน” พบว่า ผู้ปกครองนิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนใน โรงเรียนเอกชน ด้วยความเชื่อถือนในชื่อเสียงของโรงเรียน มีครูที่ดูแลเอาใจใส่เด็กดี มีผลงานคือ ศิษย์เก่าดีเด่นของโรงเรียนมีความภูมิใจต่อสถาบันและทำงานในตำแหน่งระดับสูงในหน่วยงาน ภาครัฐและเอกชน (ประยูร ศรีประสาธน์ และคณะ, 2532 :) เป็นต้น ในความนิยมต่อโรงเรียน คาทอลิก

ต่อไป การศึกษาคาทอลิกจะต้องร่วมมือกับสำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาเอกชน และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติให้มากขึ้นกว่าเดิม เท่าที่กำลังความสามารถจะทำได้ หากเป็นความร่วมมืออย่างเป็นทางการ หรือไม่เป็นทางการก็ตาม ภารกิจของการศึกษาคาทอลิกก็ต้องรับใช้ประเทศชาติอย่างแน่นอน ประเด็นดังกล่าวพระศาสนจักรคาทอลิกจะ ต้องรับพิจารณาและให้ความร่วมมือต่อข้อเสนอ ดังที่ได้รับการเรียกร้องจากเจ้าหน้าที่ระดับสูงของ ภาครัฐ ฉะนั้น เมื่อคุณนี้ เป็นยุคการศึกษาคาทอลิก “แตกหน่อ ต่อกิ่ง” ในยุคต่อไป คือ จาก ปี พ.ศ. 2544 /ค.ศ. 2001 การศึกษาคาทอลิกผันตัวเองเป็นกำลังภาคเอกชน หรือภาคสถาบันศาสนา หรือ ภาคการศึกษาเอกชน ที่จะทำงานในสนามงานที่ใหญ่ขึ้น หรือไม่อย่างไร ผู้รับผิดชอบการจัดการ การศึกษาคาทอลิกก็ต้องรับภารกิจที่จะต้องร่วมมือในการปฏิรูปการศึกษาของตน และการปฏิรูปการ การศึกษาแห่งชาติ ตามแนวทางของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 จึงเรียกได้ว่า “ต้องทำงานหนัก” และต้องอุทิศตนอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยอีกครั้ง เหมือนมิชชันนารีได้ทำเป็น แบบอย่างมาแล้วในอดีต ไม่ว่าจะการศึกษาคาทอลิกจะได้รับบทบาทอะไร หรืออย่างไร ก็จะต้องเป็น ความรับผิดชอบของนักการศึกษาคาทอลิกทุกคนที่ต้องขยันและทำงานหนัก เพื่อจะได้พัฒนาและ จัดการศึกษาคุณภาพดีสำหรับประชาชนต่อไป และจัดการศึกษาแบบให้เปล่าแก่ประชาชน คนยากจนของประเทศ แก่คนพิการและบกพร่องทางร่างกาย สติปัญญา เป็นกิจการกุศลและการ พัฒนาดูแลรักษาคนให้เป็น “คน” ที่มีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ หรือ เป็น “บุตรพระเจ้า” ตาม ความเชื่อและศรัทธาแห่งศาสนา

ยุคการศึกษาคาทอลิกต่อไป จึงเรียกว่า “ยุคผลผลิตออก ออกผล” เพื่อจะ ได้เป็นไม้ที่เติบโตขึ้น สามารถให้ทั้ง “ผล” ที่ดีมีคุณภาพ มีรสชาติหวานหอม รับประทานแล้ว “อิมมอรอย” แต่อาจจะเก็บยาก เพราะเป็นการศึกษาที่เคร่งครัด และเป็น “สายพันธุ์” ที่ดีแบ่งปันให้ สนามการศึกษาหรือเพื่อนร่วมอุดมการณ์ที่จัดการศึกษาเพื่อประโยชน์สูงสุดของประชาชน และ สังคมไทย

ส่งท้าย ขอสรุปภาพรวมของมิชชันนารีที่ได้อุทิศตัว เสียสละชีวิต ทำงานในประเทศไทย ซึ่งเป็นผลงานการรวบรวมของ บาทหลวง อาเรินส์ บรูโน เพื่อให้เห็นความ สำคัญในเชิงปริมาณ ประกอบกับผลงานที่ท่านทั้งหลายได้ฝากไว้ในแผ่นดินไทย

ตารางที่ 6 สรุปจำนวนมิชชันนารีที่เข้ามาทำงานเผยแผ่ศาสนาในประเทศไทย

จำนวนมิชชันนารีที่เข้ามาทำงานตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงปัจจุบัน			
ลำดับ	สมัย	ช่วงเวลา	จำนวน
(1)	สมัยอยุธยา	ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1661-1767	105 องค์
(2)	สมัยธนบุรี	ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1767-1782	5 องค์
(3)	สมัยรัตนโกสินทร์	ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1782 –ปัจจุบัน	156 องค์
		ทำงานในภาคอีสาน	28 องค์
รวมทั้งสิ้น			294 องค์

จากการให้ความสำคัญด้านการศึกษาตัวเอง ทำให้ภารกิจด้านการจัดการศึกษาเกิดคุณค่าและประโยชน์แก่สังคมไทย ที่มิชชันนารีได้อุทิศตนเสียสละทุ่มเททั้งร่างกายและชีวิตจิตใจในการจัดการศึกษาแก่เยาวชนคนไทยอย่างต่อเนื่องตลอดมา แม้ว่าจะมีจำนวนคนไม่มาก รวมทั้งสิ้นจำนวน 294 องค์ ก็ตาม แต่ก็ได้ทำงานจนถึงที่สุดก่อนที่จะมอบงานนั้นให้กับพระสงฆ์คนไทยหรือพระสงฆ์พื้นเมือง และนักบวชพื้นเมืองรับช่วงทำงานต่อไป

บทเรียนทางประวัติศาสตร์ที่จะนำไปสู่การพัฒนาสังคมไทยในอนาคต

ในหน้าประวัติศาสตร์การศึกษาคาทอลิกในสังคมไทยในสมัยธนบุรีนั้น มีวิวัฒนาการตามสภาพบริบทของสังคมไทย และบริบทของการศึกษาคาทอลิกในกระแสโลกด้วย ซึ่งพอจะสรุปได้ตามพัฒนาการในยุคสมัยต่างๆ ได้ ดังนี้

1) ยุคก่อนการฟื้นฟู (สมัยกรุงธนบุรี-รัชกาลที่ 2) เป็นยุคของการทำงานของมิชชันนารีที่ได้เริ่มฟื้นฟู จัดการศึกษาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง จากการสอนเด็กจำนวน 5-6 คน ในสมัยอยุธยา ทำให้เห็นว่า การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญที่มิชชันนารีเห็นคุณค่าสำหรับคนไทย และการประกาศสอนศาสนา เพราะเป็นเครื่องมือการสอนคนและสอนศาสนาที่ดีที่สุดสำหรับประชาชน

2) ยุคฟื้นฟู (รัชกาลที่ 3 – รัชกาลที่ 4) เป็นยุคที่การศึกษาคาทอลิก เริ่มพัฒนาและจัดการประถมศึกษาขึ้นในทุกวัดคาทอลิก ทุกแห่งในประเทศ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด แต่ก็ยังไม่ได้รับความนิยมและแพร่หลายมากนัก แต่มิชชันนารีได้เล็งเห็นว่าเป็นวิธีการที่ดีที่สุดสำหรับคนไทย และทำให้เกิดการเข้าใจกันระหว่างมิชชันนารีกับคนไทยมากขึ้น การจัดการศึกษาจึงได้ฟื้นฟูขึ้นด้วยความอุสาหะวิริยะของมิชชันนารี แม้ว่าจะประสบกับปัญหาต่างๆ ในเรื่องผู้สอน และเงินค่าใช้จ่ายที่ขาดแคลนก็ตาม ในสมัยรัชกาลที่ 4 ประชาชนเริ่มเห็นประโยชน์มากขึ้นอีก พระมหากษัตริย์ได้ทรงสนับสนุน และยอมรับการจัดการศึกษาของมิชชันนารี เพราะ

พระมหากษัตริย์ทรงรู้จักการศึกษาแบบตะวันตก ข้าราชการจึงตระหนักว่าสำคัญ และยินดีรับ การศึกษามากขึ้น อีกทั้งทรงให้พระราชโอรสและธิดาได้ศึกษาเล่าเรียนแบบตะวันตกด้วย มิชชันนารีได้จัดการประถมศึกษามากขึ้น ขยายตัวออกไปยังต่างจังหวัด

3) ยุคตื่นชีพ (รัชกาลที่ 5 - รัชกาลที่ 6) เป็นยุคที่การศึกษาคาทอลิกได้พัฒนา ต่อเนื่องมาจากยุคฟื้นฟู มีการพัฒนาการจัดการศึกษาคาทอลิก เป็นการจัดการศึกษาแบบมีอาชีพ คือ มิชชันนารีได้เชิญครูผู้สอน และนักบวชจากต่างประเทศเข้ามาจัดการศึกษา ให้เป็นการศึกษา สมัยใหม่ ตอบรับกับการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย การศึกษาคาทอลิกได้ประสบความสำเร็จ มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับของประชาชนบุคคลชั้นสูง พ่อค้า และคหบดีสนใจและส่งบุตรหลาน เข้าเรียนมากขึ้น

4) ยุคผู้หว่าน (รัชกาลที่ 7 - รัชกาลที่ 8) เป็นยุคแห่งการตอบรับแนวทางพัฒนา ประเทศให้ขยายตัวออกสู่ภูมิภาคให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น การศึกษาคาทอลิกจึงได้ขยายไป จัดการศึกษาในต่างจังหวัด ทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ เปรียบเสมือนการ หว่านเมล็ดพันธุ์พืชลงในผืนแผ่นดินใหม่ที่รอคอยการงอกขึ้นมาและเจริญเติบโต

5) ยุคแตกหน่อต่อกิ่ง (รัชกาลที่ 9 - พ.ศ.2539) เป็นยุคที่การศึกษาคาทอลิกได้ เติบโตขึ้นมาก ทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณ เพราะมีกำลังคนคือ บรรดาพระสงฆ์ และนักบวช คนไทยทั้งชายและหญิงเพิ่มมากขึ้น มาร่วมกันจัดการศึกษา และตระหนักดีว่า การศึกษาเป็น สิ่งสำคัญสำหรับการบริการรับใช้สังคมไทย ไม่ได้ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือสอนศาสนาโดยตรง ตรงกันข้ามได้พัฒนาระบบการบริหารจัดการศึกษาให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ด้วยแนวคิด ปรัชญาและ วิธีการที่ดี มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับ ทำให้เป็นการศึกษาที่เป็นระบบและมีหลักปรัชญาชัดเจนใน การจัดการศึกษา การศึกษาได้กลายเป็นภารกิจสำคัญของพระศาสนจักรคาทอลิก มีการจัดรูปแบบ การจัดการศึกษา และการรวมกลุ่ม ร่วมมือกันในการพัฒนาคุณภาพมาตรฐานการจัดการศึกษา และ พบว่าการศึกษาคาทอลิกเป็นกลุ่มการจัดการศึกษาเอกชน ที่มีความพร้อมสูงมากในการพัฒนาและ สามารถร่วมมือกับภาครัฐในการปฏิรูปการศึกษาแห่งชาติ อีกทั้งได้แผ่ขยายไปในพื้นที่ชุมชนเมือง และชุมชนชนบท ในต่างจังหวัดทั่วประเทศ จึงเรียกยุคที่การศึกษาคาทอลิกที่เจริญเติบโตนี้ว่า ยุค “แตกหน่อ ต่อกิ่ง”

จากวิวัฒนาการของการศึกษาคาทอลิกที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า การศึกษาคาทอลิก นั้นเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาสังคมไทยมากขึ้นตามลำดับ ได้ให้บทเรียนที่สำคัญ ซึ่งพอสรุปได้ ดังนี้

1. ธรรมชาติและเป้าหมายของการศึกษาคาทอลิก ยังคงใช้หลักสูตรวิธีการสอน การวัดผล ในแบบของการศึกษาคาทอลิกเอง บนพื้นฐานปรัชญาการศึกษาคาทอลิกที่เน้นการ พัฒนาคนเพื่อให้เป็นคนดีและมีความรับผิดชอบต่อสังคมที่ตนเองเป็นสมาชิกในบริบทของสังคม และวัฒนธรรม และหลักสูตรการเรียนการสอนที่ใช้มีความเป็นสากล และสามารถปรับประยุกต์ใช้

กับคนต่างชาติ ต่างวัฒนธรรมได้

2. คุณลักษณะของนักรับการศึกษาคาทอลิก มิชชันนารีที่จัดการศึกษาได้อุทิศตัว มีจิตใจเสียสละทุ่มเท หาวิธีการที่ดีที่สุดให้การศึกษาให้กับประชาชนเน้นสิ่งแสดงว่ามิชชันนารี สามารถจัดการศึกษาสำหรับคนไทยได้สำเร็จ สังกัดได้จากช่วงรัชกาลที่ 3 มิชชันนารีได้นำ หลักสูตรประถมศึกษามาจัดสอนสำหรับเยาวชนไทยที่สนใจทุกคน และในสมัยรัชกาลที่ 5 นำหลักสูตรและนักบริหารมืออาชีพที่เป็นนักบวช เข้ามาจัดการศึกษา ในการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัย เป็นต้น คุณลักษณะของความอุทิศตน เสียสละทั้งเวลา และชีวิตของมิชชันนารีกว่า 189 คน จึงเป็นแบบอย่างของนักรับการศึกษาคาทอลิกในสังคมไทย

3. การให้ความสำคัญกับภารกิจจัดการศึกษา มิชชันนารีชาวต่างประเทศ ได้ริเริ่มงานด้านการศึกษาในหลายลักษณะ เช่นการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน การพัฒนาชุมชน การบริการและสังคมสงเคราะห์ ฯลฯ ภารกิจต่าง ๆ หลังที่มีมิชชันนารีได้ดำเนินงานมาทั้งหมด และได้มอบให้คนไทยรับช่วงสืบต่อภารกิจสำคัญนี้ ตามเจตนารมณ์ที่ยึดหลักธรรมศาสนาเป็นปรัชญาการศึกษา และภารกิจนี้คือการปรับเปลี่ยน และส่งมอบอย่างสร้างสรรค์ ด้วยเห็นถึงคุณค่าของคนท้องถิ่นที่จะพัฒนาสังคมให้ยั่งยืน

4. การระดมทรัพยากร เช่น การจัดหาเงินทุน ค่าใช้จ่าย การจัดหาครูทั้งครูต่างชาติ และการผลิตครูที่เหมาะสมเป็นผู้สอน และจัดการศึกษา เช่น เชิญนักบวชชายมาจากต่างประเทศ จัดให้คณะภคินีรักไม้กางเขนมาสอนเด็กผู้หญิง แม้จะต้องมีความลำบากเรื่องทุนทรัพย์ แต่มิชชันนารีก็พยายามหาทุนมาดำเนินการจนเป็นผลสำเร็จ

5. ครู เป็นหัวใจสำคัญของการจัดการศึกษา มิชชันนารีจึงให้ความสำคัญกับการผลิตและพัฒนาครู ตัวอย่างเช่น การเตรียมครูและฝึกหัดครู การอบรมเรื่องจิตตารมณ์ครูคาทอลิก และการยกย่องให้เกียรติครู การมีวิทยาลัยฝึกหัดครู เป็นต้น

บทเรียนที่สำคัญที่การศึกษาคาทอลิกได้ทิ้งไว้ให้กับสังคมไทยในยุคนี้ คือการวางยุทธศาสตร์ของการทำงานแพร่ธรรมโดยอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญของการพัฒนา เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นการฟื้นฟู “การศึกษาในระบบ” ขึ้นใหม่ การนำเสนอวิทยาการที่ทันสมัย หรือการสร้างและฝึกอบรมคนให้มีคุณภาพแล้ว การปรับกระบวนการทำงานให้เป็นการทำงานเชิงรุกที่ขยายการศึกษาไปในระดับ “รากหญ้า” (Grassroot) สู່ท้องถิ่นต่างๆ ก็ตาม ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นชัดว่า การศึกษาคาทอลิกในยุคนี้จัดการศึกษา มิใช่เพื่อสนองตอบเฉพาะด้านศาสนาอย่างที่เคย แต่เป็นการศึกษาโดยตัวของการศึกษาเองที่มีเป้าหมายที่การพัฒนาคน ชุมชนและสังคมโดยตรง และนี่เป็นภาระหน้าที่สำคัญของการศึกษาคาทอลิกเช่นกัน ดังเห็นได้จากจิตตารมณ์ใหม่ของการศึกษาคาทอลิกในสมัยรัตนโกสินทร์ที่เห็นว่า งานด้านการศึกษาคือ “งานอภิบาลบุคคล” โรงเรียนจึงเป็น “สนามแห่งการแพร่ธรรมและอภิบาลบุคคล”

นอกจากนี้เมื่อเปรียบเทียบวิวัฒนาการของการศึกษาคาทอลิกกับการพัฒนาสังคมไทยในสมัยอยุธยา สมัยธนบุรีถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ทั้งในแง่ของระยะเวลา และกับภาระหน้าที่ที่ทำไว้ให้กับสังคมนั้น มีข้อสังเกตบางประการในบทนี้ก็คือ จะเห็นว่า ภาพของการศึกษาคาทอลิกในสมัยธนบุรีถึงสมัยรัตนโกสินทร์ มิใช่เป็นภาพของนวัตกรรมใหม่ทางการศึกษาเหมือนอย่างที่เคยเป็นมาในสมัยอยุธยา แต่สะท้อนภาพของกระบวนการหลอมรวมการศึกษาคาทอลิกให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาไทย และตอบสนองสังคมไทยมากขึ้น ซึ่งได้ให้บทเรียนอันเป็นภูมิปัญญาแก่สังคมไทย ที่ว่า

1) กระบวนทัศน์ใหม่ของมิชชันนารีที่เน้น “ความเข้าใจในวัฒนธรรมผู้อื่น” และปรับตัวให้เข้ากับท้องถิ่นนั้นๆ

2) โลกทัศน์และภูมิปัญญาของคนไทยที่รู้จัก “เลือกรับปรับใช้” (assimilation) สิ่งต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับตนเอง

ด้วยภูมิปัญญาดังกล่าว คนไทยก็ใช้เป็นฐานในการพัฒนาสังคมในด้านต่าง ๆ ด้วย เพราะฉะนั้นด้วยภูมิปัญญาที่แตกต่างแต่เป็นเรื่องเดียวกันนี้ ทำให้การปรากฏตัวครั้งใหม่ของศึกษาคาทอลิกมิใช่เป็น “ของนอก” หรือ “ของแปลก” ที่จับต้องได้ยาก หรือมีลักษณะของ “ความเป็นอื่น” (other) ในสายตาของคนไทย หากแต่เป็นการศึกษาอีกรูปลักษณะหนึ่งที่ก่อตัวหยั่งราก และแตกหน่อในสังคมไทยเพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นมากขึ้น เรียกได้ว่า “มีความลงตัว” สำหรับสังคมไทยมากขึ้นนั่นเอง ดังนั้นวิวัฒนาการของการศึกษาคาทอลิกกับการพัฒนาสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นการ “มามาตใหม่ โฉโลกว่าเดิม” คือมาและดำรงคงอยู่เพื่อสังคมไทยอย่างแท้จริง